

Centar
za podršku
ženama

Funded by

PRAKSA SUDOVA U PROCESUIRANJU SLUČAJEVA SILOVANJA U AP VOJVODINI

PRAKSA SUDOVA
U PROCESUIRANJU SLUČAJEVA
SILOVANJA U AP VOJVODINI

2024.

Ova publikacija je pripremljena uz finansijska sredstva Povereničkog fonda Ujedinjenih nacija za podršku akcijama za eliminisanje nasilja prema ženama - UN Trust Fund to end Violence Against Women (UN Trust Fund), međutim izraženi stavovi, i uključeni sadržaj ne podrazumevaju zvaničnu podršku ili prihvatanje od strane Ujedinjenih nacija.

Funded by

Izdavač:
Centar za podršku ženama

Za izdavača:
Biljana Stepanov

Uredila:
Biljana Stepanov

Autorke:
Prof. Dr. Nevena Petrušić
Dr. Kosana Beker

Dizajn: Aleksandra Milaković Radinović, Agencija o2
Tiraž: 250
Štampa: Pozitiv print
ISBN 978-86-87681-14-9

Sadržaj

Rezime	7
Summary	9
UVOD	11
1. Teorijski i pravni okvir istraživanja	15
1.1. Silovanje kao oblik seksualnog nasilja	15
1.2. Međunarodni standardi u domenu zaštite od seksualnog nasilja	20
1.3. Inkriminacija silovanja u uporednom pravu	27
1.3.1. Italija	27
1.3.2. Irska	27
1.3.3. Albanija	30
1.3.4. Nemačka	31
1.3.5. Španija	32
1.4. Nacionalni pravni okvir	33
1.4.1. Osvrt na istorijsku genezu inkriminacije seksualnog nasilja	33
1.4.2. Važeća zakonska regulativa	40
1.4.3. CEDAW i GREVIO preporuke upućene Srbiji	53
1.4.4. Aktuelna debata o usklađivanju inkriminacije silovanja sa Istanbulsom konvencijom	54
2. Istraživanje	63
2.1. Cilj, predmet i metodologija istraživanja	65
2.2. Nalazi i interpretacija nalaza	67
2.2.1. Rezultati kvantitativnog istraživanja	67
2.2.1.1. Državna pravosudna statistika za 2023. godinu	68
2.2.1.2. Podaci o delovanju javnih tužilaštava i sudova u AP Vojvodini u 2023. godini	69
2.3.2. Rezultati kvalitativnog istraživanja	71
3. Zaključci i preporuke	123
3.1. Zaključci	123
3.2. Preporuke	125
4. LITERATURA	128

REZIME

Silovanje je jedan od najtežih oblika seksualnog nasilja, predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava, a prepoznato je i kao zločin protiv čovečnosti. Istanbulska konvencija naglašava da je ključni element za procesuiranje seksualnog nasilja nedostatak slobodnog pristanka žrtve. Prema konvenciji, svaka seksualna radnja bez jasno izraženog pristanka treba da bude tretirana kao krivično delo. Ovaj standard je usvojen u različitim oblicima širom Evrope, ali praksa i dalje varira između država.

Međutim, iako je Istanbulska konvencija ratifikovana u Srbiji, krivično delo silovanja, onako kako je definisano Krivičnim zakonikom Srbije, ne ispunjava uslove iz Istanbulske konvencije, s obzirom da se u Srbiji i dalje zahteva upotreba sile ili pretnje za kvalifikaciju dela kao silovanja. Preporuke CEDAW komiteta i GREVIO grupe naglašavaju potrebu usklađivanja nacionalnih zakona sa međunarodnim standardima, uključujući eliminaciju uslova fizičkog otpora i pretnje za dokazivanje silovanja.

Cilj istraživanja je bio da se na osnovu analize zakonskih propisa i prikupljenih podataka o procesuiranju slučajeva silovanja i obljube nad nemoćnim licem, sagleda odgovor krivičnogpravnog sistema na seksualno nasilje prema ženama, odnosno, ostvari uvid u stepen pravne zaštite žena koje su bile žrtve silovanja ili obljube nad nemoćnim licem. Predmet istraživanja je javnotužilačka i sudska praksa u procesuiranju slučajeva silovanja i obljube nad nemoćnim licem u 2023. godini na teritoriji AP Vojvodine. Analizom predmeta sagledane

su specifičnosti pristupa i kaznene politike u slučajevima seksualnog nasilja prema ženama, odnosno, u slučajevima silovanja i obljube nad nemoćnim licem. Rezultati istraživanja predstavljaju osnov za kreiranje preporuka za poboljšanje postupanja u slučajevima silovanja i obljube nad nemoćnim licem, zasnovanih na dokazima, koji će doprineti boljoj zaštiti žena od seksualnog nasilja u AP Vojvodini, s obzirom da upotpunjuju prikaz institucionalnog delovanja u procesuiranju ovih krivičnih dela, sagledan kroz projekat „Put oporavka: Unapređenje usluga za žrtve seksualnog nasilja u Vojvodini“.

Analiza je pokazala da rodne predrasude, stereotipi i postojeći mitovi o silovanju, uključujući i percepciju silovanja kao isključivo seksualnog čina, negativno utiču na reakciju pravosuđa i položaj žrtava prilikom procesuiranja slučajeva silovanja. Postojeći zakonski okvir, koji u slučajevima silovanja podrazumeva silu ili pretnju, dodatno utiče na adekvatno procesuiranje krivičnih dela seksualnog nasilja. Takođe, pravosudni organi retko primenjuju međunarodne standarde i često se oslanjaju na zastarele i duboko ukorenjene predrasude o seksualnom nasilju. Pored toga, statistički podaci pokazuju nesrazmeru između broja prijavljenih slučajeva i broja osuđenih, što ukazuje da mnoge žrtve ovih dela ostaju bez adekvatnog zadovoljenja, dok nedostatak specijalizovanih obuka za profesionalce u pravosuđu dodatno utiče na ove postupke.

Imajući u vidu rezultate istraživanja, potrebno je izmeniti definiciju silovanja u Krivičnom zakoniku, tako da se uskladi sa odredbama Istanbulske konvencije, kako bi se omogućilo procesuiranje svih seksualnih radnji koje su izvršene bez slobodnog pristanka. Takođe, potrebno je uvesti obavezne programe obuke za sudije, tužioce i policijske službenike o prirodi seksualnog nasilja, značaju pristanka i štetnim efektima rodnih stereotipa na žrtve. Po pitanju žrtava ovih dela, neophodno je unaprediti dostupnost psihološke, pravne i socijalne podrške kroz specijalizovane centre, po ugledu na Centre za žrtve seksualnog nasilja koji postoje u AP Vojvodini, kao i osigurati da se tokom postupka žrtve tretiraju sa dostojanstvom i poštovanjem, uz izbegavanje retraumatizacije. Na kraju, potrebno je organizovati nacionalne kampanje sa ciljem razbijanja stereotipa i predrasuda u vezi sa seksualnim nasiljem, kojima bi se edukovali građani i građanke, između ostalog i o pravu na seksualnu autonomiju i važnosti destigmatizacije žrtava, kao i o neophodnosti pružanja adekvatne i blagovremene podrške žrtvama.

SUMMARY

Rape is one of the most severe forms of sexual violence, violating fundamental human rights and recognized as a crime against humanity. According to the Istanbul Convention, the key element for prosecuting sexual violence is the absence of the victim's free consent, meaning that any sexual act without clear consent should be treated as a criminal offense. Although Serbia has ratified the Istanbul Convention, its Criminal Code still does not align with international standards, as it requires the use of force or threats for an act to qualify as rape.

An analysis of prosecutorial and judicial practices in Vojvodina for 2023, focusing on cases of rape and sexual abuse of vulnerable individuals, highlights significant obstacles to the adequate prosecution of such crimes. The findings reveal the pervasive influence of gender biases, stereotypes, and myths about rape, which undermine the justice system's response and the position of victims. Moreover, the current legal framework, which defines rape based on force or threats, further hinders effective prosecution of sexual violence.

Judicial authorities rarely apply international standards, often relying on outdated and deeply ingrained prejudices about sexual violence. Additionally, statistics show a disparity between the number of reported cases and

convictions, indicating that many victims do not receive justice. The lack of specialized training for judicial professionals further exacerbates this issue.

Based on the research findings, it is necessary to amend the Criminal Code's definition of rape to align with the Istanbul Convention, enabling the prosecution of all non-consensual sexual acts. Mandatory training programs for judges, prosecutors, and police officers on the nature of sexual violence, the importance of consent, and the harmful effects of gender stereotypes on victims are also essential. Regarding victim support, it is crucial to enhance the availability of psychological, legal, and social assistance through specialized centers, modeled after existing Centers for sexual violence victims in Vojvodina. Ensuring that victims are treated with dignity and respect during proceedings, avoiding retraumatization, is equally important.

Lastly, national campaigns should be organized to challenge stereotypes and prejudices about sexual violence, educate citizens on sexual autonomy, destigmatize victims, and emphasize the importance of providing adequate and timely support to victims.

UVOD

Centar za podršku ženama realizuje projekat „Put oporavka: Unapređenje usluga za žrtve seksualnog nasilja u Vojvodini“, uz podršku Povereničkog fonda Ujedinjenih nacija za podršku akcijama za eliminisanje nasilja prema ženama - UN Trust Fund to end Violence Against Women (UN Trust Fund). Realizacija projekta započeta je 1. avgusta 2022. godine, i trajaće do 31. jula 2025. godine.

Projekat je usmeren na unapređenje podrške žrtvama seksualnog nasilja u AP Vojvodini. Osnovni ciljevi projekta obuhvataju unapređenje kvaliteta i dostupnosti usluga podrške u okviru četiri Centra za žrtve seksualnog nasilja koji funkcionišu u okviru zdravstvenih ustanova na teritoriji AP Vojvodine, i doprinos unapređenju multisektorske saradnje i postupanju relevantnih institucija, uključujući zdravstvene ustanove, centre za socijalni rad, policiju, kao i tužilaštvo.

Publikacija koja je pred vama se bavi analizom prakse sudova u procesuiranju slučajeva silovanja u AP Vojvodini, kako pravosudni i tužilački sistemi u Srbiji odgovaraju na ovo teško kršenje ljudskih prava, i ukazuje na nesklad između međunarodnih standarda, poput onih utvrđenih Istanbulsom konvencijom, i nacionalnog zakonodavstva.

Kroz sveobuhvatnu analizu pravnih okvira, statističkih podataka i sudske prakse iz 2023. godine, ovo istraživanje identifikuje sistemske izazove u obezbeđivanju pravde za preživjele. Posebno se ističe snažan uticaj rodnih predrasuda, stereotipa i društvenih mitova o silovanju, koji često ometaju efikasne pravne postupke i podršku žrtvama.

Ova publikacija ne samo da osvetljava nedostatke u postojećim zakonskim definicijama seksualnog nasilja u Srbiji, već pruža i konkretne preporuke za delovanje. Preporuke uključuju usklađivanje zakonskih definicija sa Istanbulskom konvencijom, obaveznu obuku pravosudnih profesionalaca i unapređenje usluga podrške za žrtve.

Istraživanje prakse sudova u procesuiranju slučajeva silovanja u AP Vojvodini je značajan resurs za donosiocice odluka, pravne stručnjake i aktiviste koji se zalažu za unapređenje zaštite žena od seksualnog nasilja, sa ciljem da se izgradi pravosudni sistem koji poštuje dostojanstvo, autonomiju i pruža sveobuhvatnu podršku preživelimama.

Biljana Stepanov,
direktorka Centra za podršku ženama

1.

1

TEORIJSKI I PRAVNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Silovanje kao oblik seksualnog nasilja

Silovanje je jedan od najekstremnijih oblika nasilja prema ženama. Od svih seksualnih delikata koje je zabeležio Eurostat, u više od 90% slučajeva žrtve su bile žene, a 99% osuđenih lica su muškarci. Silovanje, pored toga, predstavlja i zločin protiv čovečnosti koji u samoj suštini predstavlja kršenje osnovnih ženskih ljudskih prava.¹

Postoji mnogo definicija silovanja, kako zakonskih, tako i onih koje se uobičajeno koriste unutar različitih zajednica. Jedna od najsveobuhvatnijih definicija data je pre nekoliko decenija u australijskim naučnim radovima, po kojoj silovanje podrazumeva penetraciju u usnu šupljinu, vaginu ili anus bilo kojim delom tela učinioca ili predmetom, bez pristanka žrtve.²

Strah od silovanja deo je života svake žene i na mnogo načina ograničava i sužava njenu mobilnost i način života. Na primer, tokom odrastanja, devojkama se uobičajeno šalju poruke: *Ne hodaj sama noću, Ne razgovaraj sa strancima, Ne stopiraj, Ne oblači se provokativno...* I zaista, stvarnost je da je silovanje pretnja za svaku ženu, te su ove poruke najčešće osmišljene i upućene sa dobrom namerom, odnosno, iz straha za bezbednost devojčice. S druge strane, ne treba izgubiti iz vida i da su ove poruke zasnovane na stereotipima i predrasudama o seksualnom nasilju, koji podmuklo služe okrivljavanju žrtve.³

1 Dostupno na: <https://womenlobby.org/EWL-Observatory-Analysis-of-definitions-of-rape-in-the-EU-The-added-value-of/>

2 Patricia Weiser Easta, Violence Prevention Today – Rape, Australia Institute of Criminology, 1992, str. 1

3 Ibid.

Brojni su mitovi vezani za silovanje. Na različite načine, oni utiču na doživljaj silovanja, ne samo od zajednice i društva, već se „prenose“ i na doživljaj same žrtve, nadležnih organa, čak i zakonodavaca.

Mitovi o silovanju

Silovanje zahteva fizičku silu.

Istraživanja su pokazala da u većini slučajeva silovanja, učinilac ne koristi silu koja rezultira fizičkim povredama. Mnogi učinioci silovanja koriste različite oblike „prikrivenog prisiljavanja“, uključujući iskorišćavanje žrtvinog straha od napada i posledica napada. Stoga, učinilac može izvršiti silovanje bez upotrebe direktne sile i pretnje. Žrtva će ostati pasivna, što nikako ne ukazuje da je pristala na ovaj čin. Dešava se i da su žrtve silovanja prethodno preživjele incest i druge oblike seksualnog zlostavljanja, zbog čega mogu „isključiti“ emocije i telo u trenutku silovanja. One su ovu tehniku „preživljavanja“ naučile još kao deca. S druge strane, mnoge žene su tokom odrastanja učene da ne budu agresivne ili da budu asertivne, a i nedostatak fizičke snage u odnosu na učinioca može doprineti manjoj spremnosti da se brane. Tako je ženska pasivnost prilično uobičajen odgovor na mušku nasilnost.⁴

Silovanje zahteva fizički otpor žrtve.

Ovaj mit je još uvek prisutan u društvu, uključujući i u pravosuđu. Zbog toga nije neuobičajeno da žrtva koja nema povrede koje su nastale usled pružanja otpora, postaje žrtva kojoj se ne veruje. Ovakvo shvatanje je zasnovano i na prethodnom mitu o fizičkoj sili kao elementu silovanja. Međutim, stvarnost je potpuno drugačija. Na primer, skoro tri četvrtine žrtava silovanja navode u jednom istraživanju da su tokom silovanja „osetile neopisiv osećaj bespomoćnosti“. Pored toga, ženama je često savetovano da ne pružaju otpor kako bi se minimizovala mogućnost nastajanja ozbiljnih povreda ili smrti. Čini se da je silovanje jedino krivično delo za koje se zahteva otpor, kao element potvrde da je delo izvršeno.⁵

4 Ibid.

5 Ibid, str. 1-2

Silovanje zahteva oružje.

Različite ankete među žrtvama, kao i druge studije, pokazale su da većina silovanja ne uključuje korišćenje oružja, te da u preko 80% prijavljenih silovanja učinilac nije koristio oružje.⁶

Silovanje je seksualni čin.

Ovaj mit je nastao na bazi različitih stereotipa o muškoj seksualnosti, poput navodne „nesposobnosti“ muškaraca da se kontrolišu ako su seksualno uzbuđeni. Ova verovanja su netačna jer silovanje nije seksualni čin već čin nasilja koji koristi seks kao oružje, a motivisan je agresijom i željom za manifestacijom moći i ponižavanjem. Ovaj mit vezan za doživljavanje silovanja kao seksualnog čina je možda jedan od najraširenijih, najtrajnijih i najštetnijih mitova i direktno doprinosi sledećem mitu.⁷

Pošto je silovanje prvenstveno seksualni čin, žrtva može izazvati zločin provokirajući muškarca na neki način.

Ovo pogrešno verovanje ima ozbiljan uticaj na to kako ljudi percipiraju delo, silovatelja i žrtvu. Takođe utiče i na način na koji žrtva doživljava sebe. Često se dešava da žene prihvataju krivicu zato što smatraju da nisu uspele da kontrolišu ponašanje muškarca i da su na neki način „izazvale“ njegovu akciju. Od ključne je važnosti da se ovaj mit razbije, pošto njegovo postojanje, osim na žrtvu, utiče i na reakciju pravosudnog sistema.⁸

Silovanje je spontani čin.

Ova verovanja su očigledno netačna jer su u velikoj meri zavisna od prethodne premise o tzv. žrtvi koja izaziva. Međutim, silovanja se obično ne događaju spontano ili impulsivno. Istraživanja su pokazala da se u većini slučajeva silovanje unapred planira i često uključuje period interakcije sa žrtvom pre samog silovanja.⁹

6 Ibid, str. 2

7 Ibid, str. 2

8 Ibid, str. 2

9 Ibid, str. 2

Procenjuje se da 3,7 miliona žena u Evropskoj uniji (EU) doživi seksualno nasilje u toku godine.¹⁰ Prema rezultatima istraživanja, 5% žena bilo je prisiljeno na seksualni odnos; dok je po 6% žena neko pokušao da prisili na seksualni odnos; neko prisilio da učestvuju u seksualnoj aktivnosti kada to nisu želele ili nisu bile u mogućnosti da odbiju; pristalo na seksualnu aktivnost zbog straha od onoga što bi moglo da se dogodi ako odbiju. Jedna od 10 žena koje su navele da ih je seksualno napastvovala osoba sa kojom nisu bile u braku ili vezi, istakla je da je u incident bilo uključeno više od jednog izvršioca.¹¹ U slučajevima seksualnog nasilja, 97% žena navodi da je izvršilac bila muška osoba. Kad govore o doživljenom seksualnom nasilju, žene navode da su njihove emocionalne reakcije većinom bile strah, ljutnja i stid zbog toga što im se dogodilo. Žene koje su doživele seksualno nasilje od nekoga ko nije bio njihov partner, navele su da su doživele i visok stepen šoka.¹²

Seksualno nasilje, uključujući silovanje, koje žena pretrpi od svog intimnog partnera u nekim državama ne smatra se krivičnim delom, niti ga žene percipiraju kao zločin, naročito ukoliko su u braku sa svojim silovateljem. Pretpostavka u mnogim društvima je da kada se žena uda, od tog trenutka, njen suprug ima pravo na neograničen seksualni pristup.¹³ Naime, u Evropskoj uniji, više od polovine žena koje je silovao njihov sadašnji partner ili pokušao da siluje ili prisili da učestvuju u seksualnoj aktivnosti kada nisu mogle to da odbiju, doživele su više od jednog slučaja seksualnog nasilja, a otprilike jednu trećinu žrtava silovanja sadašnji partner je silovao šest ili više puta.¹⁴ Rezultati koji se odnose na seksualno nasilje od bivšeg partnera pokazuju sličan obrazac. U zavisnosti od oblika seksualnog nasilja, između jedne trećine i jedne četvrtine žrtava doživelo je takvo nasilje više puta. Ovo istraživanje ukazuje da su žene koje su doživele nasilje od partnera podložnije različitim dugotrajnim psihičkim posledicama u odnosu na žene koje su doživele seksualno nasilje od izvršioca koji im nije bio partner.¹⁵ Ovo nije iznenađujuće ako se ima u vidu da je u najvećem broju slučajeva žena bila seksualno zlostavljana više puta tokom dugog razdoblja života sa nasilnikom.

10 Nasilje nad ženama: istraživanje sprovedeno širom Evropske Unije, FRA – Agencija za fundamentalna prava, Kancelarija za publikacije EU, Luksemburg 2014, str. 17

11 Ibid, str. 9

12 Ibid, str. 23

13 Domestic violence against women and girls, Innocent Digest No.6, UNICEF, Florence, Italy, 2000, dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/507297?ln=en&v=pdf>

14 Nasilje nad ženama: istraživanje sprovedeno širom Evropske Unije, FRA – Agencija za fundamentalna prava, Kancelarija za publikacije EU, Luksemburg 2014, str. 10

15 Ibid, str. 22-23

Istraživanje rađeno u Srbiji pokazalo je da je 9% žena doživelo seksualno nasilje od člana porodice.¹⁶ Najčešći nasilnici su sadašnji ili bivši partneri, u 89% slučajeva. U velikom broju slučajeva (60%), žene su identifikovale seksualno nasilje kao seksualni odnos protiv svoje volje, dok je 13% opisivalo seksualno nasilje kao seksualni odnos koji im nije odgovarao ili ih je povređivao.¹⁷ Kao i kod drugih oblika nasilja u porodici i ovaj tip nasilja najčešće se ponavlja više puta, pogotovo u partnerskim odnosima. Čak 62% ispitanica, koje su silovali njihovi partneri, doživele su seksualno nasilje više od 10 puta.¹⁸

Radnja izvršenja krivičnih dela silovanje i nedozvoljene polne radnje, onako kako su definisane u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, o čemu će kasnije biti više reči, nisu u saglasnosti sa odredbama Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).¹⁹ Konvencijom je propisano da seksualno nasilje, uključujući i silovanje, postoji u svim slučajevima kada žrtva nije dala svoj pristanak. Stoga, neophodni uslov razdvajanja dobrovoljnog seksualnog odnosa od silovanja ili nedozvoljenih polnih radnji predstavlja slobodno dat pristanak. Međutim, Krivični zakonik Republike Srbije postavlja bitno drugačiji standard, odnosno, da bi postojala ova krivična dela, neophodan uslov je da je učinilac primenio silu ili zapretio žrtvi da će napasti njen život ili telo, kao i život i telo njoj bliskog lica.

Imajući u vidu sve navedeno, najpre ćemo se upoznati sa tim kako pojedine potpisnice Istanbulske konvencije definišu silovanje u svojim zakonodavstvima, kao i kako to čini međunarodna zajednica u svojim dokumentima, a nakon toga sa regulativom i praksom u Republici Srbiji.

¹⁶ Vesna Nikolić-Ristanović (ur), *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2010, str. 26

¹⁷ Ibid, str. 45

¹⁸ Ibid, str. 45

¹⁹ Tanja Ignjatović i dr, *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira RS sa Konvencijom SE o borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – osnovna studija*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2014, str. 82

1.2. Međunarodni standardi u domenu zaštite od seksualnog nasilja

S obzirom na široku rasprostranjenost seksualnog nasilja, pored Ujedinjenih nacija, na ovaj veliki društveni problem i potrebu njegovog rešavanja ukazuju i dokumenta i aktivnosti na nivou Saveta Evrope, kao i na nivou Evropske unije.

Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja prema ženama²⁰ definiše nasilje prema ženama i poziva države da preduzmu mere za njegovo eliminisanje. Ističe da je nasilje prema ženama manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći a cilj je da promoviše prava žena i obezbedi njihovu zaštitu od nasilja. Za potrebe ove deklaracije, termin „nasilje prema ženama“ podrazumeva svaki akt rodno zasnovanog nasilja koji rezultira ili može rezultirati fizičkom, seksualnom ili psihološkom štetom ili patnjom za žene, uključujući pretnje takvim aktima, prinudu ili proizvoljno oduzimanje slobode, bilo da se događa u javnom ili privatnom životu. Prema odredbama deklaracije, nasilje prema ženama treba razumeti kao sveobuhvatan pojam koji uključuje, ali se ne ograničava i na fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje se javlja unutar šire zajednice, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i zastrašivanje na radnom mestu, u obrazovnim institucijama i drugde, trgovinu ženama i prinudnu prostituciju.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju²¹ je rezultat Četvrte svetske konferencije o ženama i potvrđuje obavezu država da eliminišu diskriminaciju žena i da se bore protiv svih oblika nasilja prema ženama, uključujući seksualno nasilje. Sadrži konkretne aktivnosti koje države treba da preduzmu.

Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda,²² usvojen 1998. godine, uključuje odredbe koje definišu zločine protiv čovečnosti i ratne zločine, uključujući i seksualno nasilje. Prepoznaje silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću i druge oblike seksualnog nasilja kao zločine protiv čovečnosti, ukoliko su preduzete kao deo šireg ili sistemskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva.

20 Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja prema ženama, 20. decembar 1993, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>

21 Tekst deklaracije dostupan na srpskom jeziku na: https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/Pekinska_deklaracija_i_Platforma_delovanja1.pdf

22 Tekst statuta dostupan na srpskom jeziku na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-potvrđivanju-rimskog-statuta-medjunarodnog-krivicnog-suda.html>

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici²³ (Istanbulska konvencija), koju je Srbija ratifikovala 2013. godine,²⁴ u kojoj je prepoznato da je nasilje prema ženama jedan od ključnih društvenih mehanizama pomoću kojih se žene prisilno stavljaju u podređeni položaj u odnosu na muškarce. Konvencija se bavi prevencijom, zaštitom i podrškom žrtvama, delotvornom istragom, gonjenjem i kažnjavanjem za akte nasilja, kao i integrisanim javnim politikama i monitoringom. Ciljevi konvencije su zaštita žena od svih vidova nasilja, sprečavanje, procesuiranje i eliminisanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici, doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije žena, promovisanje suštinske ravnopravnosti žena i muškaraca, osnaživanje žena, izrada sveobuhvatnih politika i mera zaštite i podrške svim žrtvama porodičnog nasilja i nasilja prema ženama i slično.

Istanbulska konvencija je od velikog značaja za razumevanje seksualnog nasilja. Naime, seksualno nasilje obuhvata niz dela koja se vrše protiv pojedinaца bez njihovog pristanka, kao što su silovanje, seksualno uznemiravanje i slično. Može se događati u različitim kontekstima, uključujući intimne veze, porodice, radna mesta i javne prostore. Sa druge strane, pristanak je ključni element u određivanju legalnosti bilo kog seksualnog čina i pristanak mora biti dat dobrovoljno, bez prinude, uz potpuno razumevanje situacije. Važno je naglasiti da se pristanak može povući u bilo kojem trenutku. Kada je reč o silovanju, Istanbulska konvencija zahteva jasno i nedvosmisleno izražen pristanak za seksualni odnos, kao i kažnjavanje svake seksualne radnje koja se izvrši bez pristanka. Pristanak mora biti dobrovoljan, nastao kao rezultat slobodne volje osobe, procenjene u kontekstu datih okolnosti. To uključuje i situacije u kojima žena nije u mogućnosti da da slobodan pristanak.

Potpisnice konvencije se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da sledeći vidovi namernog ponašanja budu inkriminirani:

- ✓ vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na telu druge osobe bez njenog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno, predmeta;
- ✓ druge seksualne radnje sa osobom bez njenog pristanka;

²³ Tekst konvencije dostupan na srpskom i engleskom jeziku na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>

²⁴ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 12/13

- ✓ navođenje druge osobe na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog pristanka.

Ratifikacijom ove konvencije države se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se odredbe vezane za seksualno nasilje takođe primenjuju na dela počinjena prema bivšim i sadašnjim supružnicama ili partnerkama u skladu sa nacionalnim propisima. Do sada su mnoge države potpisale i ratifikovale Istanbulska konvenciju, dok se druge nalaze u različitim fazama rasprave u vezi sa konvencijom, uključujući i političke debate u pojedinim državama.

Pre usvajanja Istanbulske konvencije postojala su različita dokumenta Saveta Evrope koja su se bavila problemom nasilja prema ženama, a koja će biti predstavljena hronološki.

Na Trećoj evropskoj ministarskoj konferenciji o ravnopravnosti žena i muškaraca, koja se održala 1993. godine u Rimu, usvojena je **Deklaracija o merama protiv nasilja prema ženama u demokratskoj Evropi**.²⁵ Ministri država članica Saveta Evrope osudili su nasilje prema ženama i obavezali se da će se suprotstaviti ovom problemu gde god se on pojavljuje – bilo u okviru porodice ili društva, bez obzira na to da li je nasilje izvršeno od javnih vlasti ili su one to nasilje tolerisale. Nasilje prema ženama, prema ovoj deklaraciji, obuhvata, ali se ne ograničava na:

- ✓ fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje se javlja u porodici, uključujući premlaćivanje, seksualno zlostavljanje devojčica u domaćinstvu, nasilja vezano za miraz, silovanje u braku, genitalno sakaćenje žena i druge tradicionalne prakse koje su štetne za žene, te nasilje koje se ne događa u braku, kao i nasilje povezano sa eksploatacijom;
- ✓ fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje se javlja u zajednici, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i zastrašivanje na radnom mestu, u obrazovnim institucijama i drugde, trgovinu ženama i prinudnu prostituciju;
- ✓ fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje sprovodi ili odobrava država, gde god da se ono dogodi.

²⁵ Deklaracija o politikama suprotstavljanja nasilju nad ženama u demokratskoj Evropi, III Evropska ministarska konferencija, Rim, 1993, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>

Preporukom 1450 (2000) – Nasilje prema ženama u Evropi²⁶ ukazuje se na činjenicu da se stotine hiljada žena u Evropi suočava sa fizičkim i psihičkim nasiljem kod kuće ili van kuće, koje ponekad izvršavaju i organi javne vlasti. Ugnjetavanje žena, koje se manifestuje kroz porodično nasilje, silovanje i genitalno sakaćenje, realnost je poznata i osuđena u mnogim zemljama. Stoga je Komitetu ministara preporučeno da izradi evropski program za borbu protiv nasilja prema ženama, sa ciljem pravnog prepoznavanja silovanja u braku i njegovog proglašavanja krivičnim delom.

Preporukom 1582 (2002) – Nasilje prema ženama u porodici²⁷ konstatovano je da nasilje u porodici predstavlja najčešći oblik nasilja prema ženama, a njegove posledice utiču na mnoge oblasti života žrtava — stanovanje, zdravlje, obrazovanje i slobodu da žive bez straha i na način na koji one to žele. Ova raširena pojava prisutna je u svim evropskim državama i nije ograničena na određenu društvenu grupu ili klasu. Nasilje u porodici može imati različite oblike, kao što je fizičko nasilje, seksualno zlostavljanje i silovanje, pretnje i zastrašivanje, te ga treba prepoznati kao krivično delo. I u ovoj preporuci je naglašeno da silovanje u braku treba da bude inkriminisano kao krivično delo.

Preporuka Rec (2002)5 Komiteta ministara državama članicama Saveta Evrope o zaštiti žena od nasilja²⁸ sadrži preporuke državama da obezbede da nacionalni krivični zakoni propisuju da svaki akt nasilja protiv osobe, posebno fizičko ili seksualno nasilje, predstavlja kršenje telesne, psihološke i/ili seksualne slobode i integriteta te osobe, a ne samo kršenje morala, časti ili pristojnosti. Od država se očekuje da propišu odgovarajuće mere i sankcije, čime će se omogućiti brzo i efikasno delovanje protiv učinilaca nasilja i ispravljanje nepravde pričinjene ženama koje su preživele nasilje. Kako je ukazano, nacionalni zakon bi trebalo posebno da kazni seksualno nasilje i silovanje u braku, silovanje koje izvršavaju redovni ili povremeni partneri i osobe koje žive u istom prostoru sa žrtvom, da kazni bilo koji seksualni akt počinjen prema osobama koje nisu dale pristanak, čak i ako ne pokazuju znakove otpora, te da kazni seksualnu penetraciju bilo koje vrste ili izvršenu na bilo koji način prema osobi koja za to nije dala pristanak. Zatim, potrebno

26 Preporuka 1450 (2000) – Nasilje nad ženama u Evropi, Parlamentarna skupština Saveta Evrope, 2000. godine, dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16783&lang=en>

27 Preporuka 1582 (2002) – Nasilje nad ženama u porodici, Parlamentarna skupština Saveta Evrope, 2002. godine, dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>

28 Preporuka Rec (2002)5 o zaštiti žena od nasilja, Komitet ministara Saveta Evrope, 2002. godine, dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/recommendation-rec-2002-5-and-other-tools-of-the-council-of-europe-concerning-violence-against-women>

je da države propišu da rok zastarelosti za seksualne delikte ne počinje da teče pre punoletstva žrtve. Dodatne mere u vezi sa suzbijanjem seksualnog nasilja obuhvataju preporuke državama da razmotre mogućnost uspostavljanja nacionalnih i evropskih baza podataka koje sadrže genetski profil svih identifikovanih i neidentifikovanih učinilaca seksualnog nasilja kako bi se uspostavila efikasna politika za hvatanje učinilaca i sprečavanje ponovnog izvršenja dela, uzimajući u obzir standarde koje propisuje domaće zakonodavstvo i Savet Evrope u ovoj oblasti.

I na nivou Evropske unije usvojena su dokumenta koja se direktno bave seksualnim nasiljem prema ženama, a najvažniji će biti ukratko prikazani.

Direktiva 2012/29/EU,²⁹ poznata kao Direktiva o pravima žrtava, usvojena je sa ciljem da osigura da žrtve krivičnih dela, uključujući one koje su preživele seksualno nasilje i silovanje, budu tretirane sa saosećanjem i poštovanjem, uz zaštitu njihovih prava. Ključni aspekti direktive koji se odnose na seksualno nasilje i silovanje su:

- ✓ **Pravo na informisanje i podršku:** Žrtve seksualnog nasilja imaju pravo da prime jasne i razumljive informacije o svojim pravima i dostupnoj podršci. Ovo uključuje informacije o tome kako da pristupe medicinskoj pomoći, psihološkoj podršci i pravnoj pomoći.
- ✓ **Pravo na usluge podrške:** Direktiva naglašava da je potrebno da države članice obezbede da žrtve, bez odlaganja, imaju pristup uslugama podrške, kao što su telefonske linije i savetodavne usluge. Ova podrška treba da bude osetljiva na traumu koju su preživele, posebno u slučajevima seksualnog nasilja.
- ✓ **Pravo na zaštitu:** Žrtvama seksualnog nasilja treba obezbediti odgovarajuću zaštitu tokom pravnih postupaka. Ovo uključuje mere kojima se osigurava njihova bezbednost i sprečava dalja viktimizacija.
- ✓ **Pravo na učešće u pravosudnom procesu:** Žrtve imaju pravo da učestvuju u krivičnim postupcima i budu saslušane. Trebalo bi im omogućiti da iznesu svoje stavove o odlukama koje utiču na njihova prava, uključujući i korišćenjem alternativnih metoda za svedočenje, što može pomoći u smanjenju traume.

²⁹ Direktiva 2012/29/EU, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

- ✓ **Posebna pažnja za ranjive žrtve:** Direktiva ističe da određene grupe, uključujući decu i žrtve seksualnog nasilja, mogu zahtevati dodatnu pažnju i zaštitu. Stoga, treba preduzeti mere da se obezbedi ostvarivanje njihovih prava i izbegne ponovna viktimizacija.
- ✓ **Pravo na naknadu štete:** Žrtve imaju pravo na naknadu štete koju su pretrpele kao rezultat krivičnog dela, što može uključivati medicinske troškove, psihološku podršku ili izgubljene prihode.
- ✓ **Zabrana diskriminacije:** Direktiva obezbeđuje da se sve žrtve, bez obzira na njihovo poreklo ili okolnosti, tretiraju jednako i bez diskriminacije. Ovo je posebno važno za žrtve seksualnog nasilja, koje mogu biti suočene sa dodatnom društvenom stigmatizacijom.
- ✓ **Obaveze država članica:** Države članice su obavezne da implementiraju ova prava u svoje pravne okvire i da redovno izveštavaju o naporima u zaštiti prava žrtava. Ovo uključuje obezbeđivanje da zakoni o seksualnom nasilju i silovanju budu usklađeni sa standardima postavljenim ovom direktivom.

Direktiva 2011/93/EU³⁰ (Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije dece i dečije pornografije) fokusira se na sprečavanje i borbu protiv seksualnog zlostavljanja i eksploatacije dece. Cilj joj je jačanje postojećih pravnih okvira protiv seksualnih delikata koji uključuju decu.

Direktiva 2004/80/EC³¹ (Direktiva o naknadi za žrtve krivičnih dela) propisuje da žrtve nasilnih krivičnih dela, uključujući one koje su preživele seksualno nasilje, imaju pravo na naknadu za pretrpljenu štetu. Države članice su obavezne da uspostave sisteme koji pružaju žrtvama pristup naknadi.

Direktiva 2011/36/EU³² (Direktiva o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava) se fokusira na borbu protiv trgovine ljudima, koja često uključuje seksualnu eksploataciju. Ovom direktivom propisane su i mere za prevenciju trgovine ljudima, zaštitu žrtava i krivično gonjenje počinitelaca.

30 Direktiva 2011/93/EU, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj>

31 Direktiva 2004/80/EC, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0080>

32 Direktiva 2011/36/EU, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036>

Iako nije direktiva, **Okvirna odluka 2001/220/JHA**³³ (Žrtve krivičnih dela) fokusira se na standardizaciju tretmana žrtava krivičnih dela u okviru EU, definišući prava koja sve žrtve imaju u pogledu podrške i informacija, uključujući slučajeve seksualnog nasilja.

Na kraju, radi boljeg razumevanja obaveza države kada je reč o suzbijanju seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, predstavimo slučaj iz prakse Evropskog suda za ljudska prava. U predmetu M.C. protiv Bugarske,³⁴ M.C. je imala 14 godina kada su je silovali dvojica muškaraca sa kojima je otišla dobrovoljno, uz dogovor da se vrati kući do određenog vremena. Kada je prijavila silovanje, sprovedena je istraga, ali protiv njih nije pokrenut postupak. Kasnije je okružni tužilac zahtevao dopunu istrage i predložio obustavu postupka zbog nedostatka dokaza da je M.C. pružala fizički otpor, odnosno, zbog nedostatka dokaza da su njih dvojica koristili silu ili pretnju. U bugarskoj sudskoj praksi nedostatak fizičkog otpora žrtve tumačio se kao dokaz njenog pristanka na seksualni odnos. Sud je utvrdio da definicija silovanja iz bugarskog krivičnog zakona, prema kojoj je silovanje „kada je žena naterana na seksualni odnos upotrebom sile ili pretnje“ nije u skladu sa članovima 3. i 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jer pozitivna obaveza države podrazumeva kažnjavanje i efikasnu istragu svakog seksualnog odnosa bez pristanka, uključujući i situacije kada nije bilo fizičkog otpora žrtve. Sud je takođe naglasio da je u Evropi trend da se ne traže dokazi o upotrebi sile u slučajevima silovanja, već da se utvrdi da li je odnos bio dobrovoljan. Savremeni standard je da se kažnjava svaki seksualni čin koji nije dobrovoljan, odnosno, za koji žrtva nije dala pristanak, bez potrebe za dokazivanjem fizičkog otpora. Pored toga, ukazano je da rigidan pristup u istragama seksualnih krivičnih dela, koji zahteva dokaze o fizičkom otporu žrtve, može dovesti do situacija da neka silovanja ostaju nekažnjena, čime se ugrožava efikasna zaštita seksualne autonomije pojedinca.

33 Okvirna odluka 2001/220/JHA, dostupno na: <https://test.astra.rs/wp-content/uploads/2017/11/Okvirna-odluka-Saveta-EU-o-polozaju-zrtava-u-krivicnom-postupku-2001-220-JHA.pdf>

34 Predstavka br. 39272/98, dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61521%22%5D%7D>

1.3. Inkriminacija silovanja u uporednom pravu

1.3.1. Italija

Društveni stavovi u Italiji prema seksualnim odnosima značajno se menjaju. Tokom ranijih godina, posebno u pojedinim delovima zemlje, naglasak je prvenstveno bio na pravilima pristojnosti i morala, umesto na priznavanju seksualne autonomije žena. Poslednjih godina, percepcija u društvu se promenila i više vrsta ponašanja smatra se nasiljem, štetnim po seksualnu slobodu pojedinaca. Ovi novi kulturni impulsi odražavaju se u mnogim sudskim odlukama i u nekim naučnim radovima, ali su samo delimično implementirani na zakonodavnom nivou.³⁵

Trenutna definicija krivičnog dela seksualno nasilje u italijanskom krivičnom pravu rezultat je usvajanja Zakona br. 66/1996, koji je klasifikovao seksualno nasilje kao krivično delo protiv lične slobode, udaljavajući se od prethodne definicije seksualnog nasilja kao zločina protiv javnog morala. Prema odredbama ovog zakona, seksualno nasilje obuhvata sve seksualne radnje koje izvršava jedna ili više osoba, uz upotrebu sile, pretnje, zloupotrebu autoriteta, zloupotrebu stanja fizičke ili psihološke inferiornosti žrtve ili zavaravanja žrtve u vezi identiteta učinioca.³⁶ Iz navedenog se može zaključiti da italijansko krivično zakonodavstvo ne definiše seksualno nasilje kao krivično delo zasnovano na nedostatku dobrovoljnog pristanka, koji je nastao kao rezultat slobodne volje žene, u skladu sa procenom u kontekstu datih okolnosti. Zbog toga je GREVIO snažno podstakao italijanske vlasti da razmotre mogućnost izmene nacionalnog zakonodavstva, kako bi se krivično delo seksualnog nasilja zasnivalo na konceptu slobodno datog pristanka, na način propisan Istanbulsom konvencijom.³⁷

1.3.2. Irska

Irska je tokom prethodnih decenija usvojila više zakona koji inkriminišu seksualno nasilje, uključujući i silovanje.³⁸ Glavni zakon koji se primenjuje na krivična dela silovanje i seksualno nasilje je Zakon o silovanju iz 1981. godine, koji

35 Gian Marco Caletti, *Consent and Sexual Offenses, Comparative Perspectives – Italy*, Baden-Baden, 2022, str. 197

36 GREVIO, *Baseline Evaluation Report – Italy*, Strasbourg, 2020, str. 63

37 Član 36. stav 1. Istanbulske konvencije. Ibid, str. 63

38 Ovi zakoni obuhvataju Zakon o silovanju iz 1981. godine, Zakon o izmeni Zakona o silovanju iz 1990. godine i Zakone o seksualnim deliktima iz 1993, 2006. i 2017. godine.

je izmenjen 1990. godine. Nakon sprovedene analize ovih zakona, GREVIO grupa ukazuje da nije jasno koji segmenti starijih zakona su još uvek na snazi i izražava zabrinutost što postoje paralelne i preklapajuće odredbe koje uređuju isto ponašanje, na nekonzistentan način, jer takvo stanje može dovesti do pravne nesigurnosti.³⁹

U Zakonu o silovanju (1981),⁴⁰ silovanje je definisano na sledeći način: „Muškarac čini silovanje ako ima nezakonit seksualni odnos sa ženom koja nije njegova supruga i koja ne daje pristanak na taj odnos ili koja je u datim okolnostima nesposobna da da pristanak.“ Može se zaključiti da ključni aspekti ove definicije uključuju: nezakonit seksualni odnos (van braka), nedostatak pristanka i (ne)sposobnost žene za davanje pristanka. Izmenama ovog zakona iz 1990. godine⁴¹ propisano je da silovanje predstavlja seksualno nasilje koje uključuje (a) penetraciju (ma koliko mala bila) analnog otvora ili usne šupljine penisom ili (b) penetraciju (ma koliko mala bila) vagine bilo kojim predmetom koji drži ili kojim upravlja druga osoba. Takođe, izričito je navedeno da se silovanje može izvršiti i prema supruzi. Silovanje se kažnjava zatvorskom kaznom do doživotnog zatvora, a prema odredbama Zakona o seksualnim deliktima (2017),⁴² pored izricanja zatvorske kazne, sudovi mogu da izdaju i nalog kojim će zabraniti učiniocu da kontaktira žrtvu bilo kojim sredstvom komunikacije ili da se približava njenom domu ili bilo kojoj lokaciji koju žrtva često posećuje.

Analizirajući navedene zakone GREVIO je primetio da odredba Zakona o silovanju iz 1981. godine sadrži definiciju koja obuhvata samo penetraciju (seksualni odnos), bez preciziranja da li se radi o vaginalnoj, analnoj ili oralnoj penetraciji, te je nejasno da li ova definicija obuhvata i penetraciju nekim delom tela počinioca (koje nije penis) ili nekim predmetom. S druge strane, Zakon o izmeni Zakona o silovanju iz 1990. godine sadrži sveobuhvatniju definiciju silovanja zasnovanu na nedostatku pristanka, koja nije usklađena u potpunosti sa Istanbulskom konvencijom jer ne uključuje nedavanje pristanka na analnu ili oralnu penetraciju seksualne prirode bilo kojim delom tela ili predmetom.⁴³ Kada je reč o definiciji pristanka, ona je sadržana u Zakonu o seksualnim deliktima (2017), kojim je propisano da osoba pristaje na seksualni čin ako

39 GREVIO, Baseline Evaluation Report – Ireland, Strasbourg, 2023, str. 66

40 Criminal Law (Rape) Act, 1981, dostupno na: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1981/act/10/enacted/en/print.html>

41 Criminal Law (Rape) (Amendment) Act of Ireland (1990), dostupno na: <https://legislationline.org/taxonomy/term/13092>

42 Criminal Law (Sexual Offences) Act 2017, dostupno na: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/2/enacted/en/html>

43 GREVIO, Baseline Evaluation Report – Ireland, Strasbourg, 2023, str. 66

slobodno i dobrovoljno pristane da učestvuje u tom činu, te se pojašnjava da se pristanak može povući u bilo kom trenutku tokom seksualnog čina. Takođe, u zakonu je navedena lista okolnosti koje isključuju pristanak na seksualni čin, a navedeno je i da nedostatak otpora žrtve ne predstavlja pristanak. Imajući sve to u vidu, GREVIO zaključuje da je definicija silovanja, propisana ovim zakonom, zasnovana na nedostatku pristanka žrtve.⁴⁴

Starosna granica u kojoj se osoba smatra sposobnom da pristane na seksualne radnje je 17 godina. Zakonom o seksualnim deliktima (2006) propisano je da će se svaka osoba koja vrši seksualni čin sa detetom koje je mlađe od 15 godina kazniti kaznom do doživotnog zatvora. Propisane su posebne odredbe za kažnjavanje seksualnih radnji sa osobama sa mentalnim ili intelektualnim invaliditetom. Zakon o seksualnim deliktima (1993) propisuje da se seksualni odnos sa osobom „koja je mentalno oslabljena“ kažnjava zatvorskom kaznom koja ne prelazi 10 godina. S druge strane, Zakon o seksualnim deliktima (2017) kažnjava seksualne radnje sa „zaštićenom osobom“ kaznom do doživotnog zatvora. Zaštićenim osobama smatraju se osobe koje nemaju sposobnost da pristanu na seksualni čin zbog mentalnog ili intelektualnog invaliditeta ili mentalne bolesti. Analizirajući ove odredbe, GREVIO je ukazao na potencijalnu zabunu koju stvaraju paralelne odredbe koje inkriminišu isto ponašanje, ali propisuju različite sankcije. Pored toga, ukazano je da se ovakvim normiranjem stvara hijerarhija žrtava na osnovu njihovih ličnih svojstava, kao što su starosno doba, invaliditet ili druge karakteristike, zbog čega je neophodno preduzeti odgovarajuće zakonodavne mere da se pošalje poruka da je silovanje – silovanje. Kada pristanak na seksualni čin nije dat dobrovoljno ili kada postoje elementi koji isključuju pristanak kao što su „nesposobnost“ žrtve, starosno doba ili drugi elementi, GREVIO smatra da bi sankcije trebalo da budu usklađene i dosledne. U isto vreme, kada su okolnosti dela posebno nasilne i traumatične, trebalo bi primeniti institut otežavajućih okolnosti, kako bi se obezbedilo izricanje kazne koja odgovara težini dela.⁴⁵

Stoga je GREVIO podstakao irske vlasti da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere kako bi osigurale jasan i nedvosmislen pravni okvir o seksualnom nasilju, uključujući silovanje, u skladu sa standardima propisanim Istanbulskom konvencijom. Konkretno, kada je reč o silovanju, država bi trebalo: da uskladi odredbu o krivičnom delu silovanje sa članom 36.

44 Ibid, str. 67

45 Ibid, str. 67-68

Istanbulske konvencije, kako bi se osiguralo da su analna ili oralna penetracija seksualne prirode, bez saglasnosti žrtve, bilo kojim delom tela ili predmetom, krivično sankcionisane, kao i da obezbedi proporcionalne i odvrćajuće sankcije za sve seksualne radnje izvršene bez pristanka žrtve, bez obzira na lična svojstva žrtve, imajući u vidu da u slučajevima kada su okolnosti dela posebno nasilne i traumatične, treba primeniti otežavajuće okolnosti kako bi se obezbedila kazna koja odgovara težini dela.⁴⁶

1.3.3. Albanija

Krivičnim zakonikom Albanije propisano je da je upotreba sile sastavni element krivičnog dela silovanje odraslih žena, osim kada je reč o slučajevima silovanja u braku ili silovanja osobe sa kojom učinilac deli isti životni prostor. Mogućnost da je žrtva dala slobodni pristanak je isključena i bez zahteva da je učinilac upotrebio silu, samo u slučajevima eksploatacije osoba sa fizičkim ili mentalnim invaliditetom, kod zastrašivanja upotrebom oružja ili kada je do silovanja došlo usled zloupotrebe autoriteta ili poverenja. Upotreba sile je sastavni element krivičnog dela silovanje, čije su žrtve deca uzrasta od 14 do 18 godina ili dece koja su na drugi način seksualno „zrela“. Osim silovanja, albanski Krivični zakonik inkriminiše i druga nasilna ponašanja seksualne prirode uz upotrebu predmeta.⁴⁷ Iz navedenog se može zaključiti da je u Albaniji zakonska definicija krivičnog dela silovanje zasnovana na upotrebi sile, što nije u skladu sa Istanbulskom konvencijom. Teret dokazivanja da je došlo do upotrebe sile, odnosno, da je žrtva pružila otpor, snosi sama žrtva, pa kada žrtva nije u mogućnosti ili ne želi da pruži otpor, to može dovesti do toga da slučajevi silovanja ostanu neprocesuirani ili nekažnjeni.

Što se tiče krivičnog dela silovanje, koje uključuje „zrele“ maloletnike, GREVIO je podsetio da minimalna starost za davanje seksualnog pristanka ne bi trebalo da zavisi od proizvoljnih kriterijuma i da pubertetsko doba nije indikator da je neko odrasla osoba. U Albaniji, silovanje u braku predstavlja krivično delo, međutim, samo između supružnika ili osoba koje žive zajedno, što takođe nije u skladu sa odredbama Istanbulske konvencije, kojom su zaštićeni bivši i sadašnji supružnici ili partneri, bez obzira na to da li žive zajedno.⁴⁸

⁴⁶ Ibid, str. 68

⁴⁷ GREVIO, Baseline Evaluation Report – Albania, Strasbourg, 2017, str. 47

⁴⁸ Ibid, str. 47

Zbog toga je GREVIO pozvao albanske vlasti da: izmene definiciju krivičnog dela silovanje odraslih žena, tako da se ovo delo zasniva na nedostatku slobodno datog pristanka, koje ne zahteva upotrebu sile ili pružanje otpora; izmene definiciju silovanja dece uzrasta od 14 do 18 godina, tako da se zasniva na nedostatku slobodno datog pristanka, koje ne zahteva upotrebu sile ili pružanje otpora. U proceni da li je dete dalo potpun i slobodan pristanak, treba uzeti u obzir razliku u godinama između učinioca i žrtve; izmene definiciju silovanja dece uzrasta od 14 do 18 godina, tako da ne zavisi od toga da li je žrtva dostigla pubertet, te da usvoje neophodne mere kako bi obezbedili da se svako krivično delo seksualnog nasilja primenjuje i na sadašnje i bivše supružnike ili partnere.⁴⁹

1.3.4. Nemačka

Nemačka je pred ratifikaciju Istanbulske konvencije 2016. godine izmenila Krivični zakonik i fundamentalno reformisala krivično pravo u vezi sa seksualnim deliktima. Konkretno, uvedeno je pravilo „Ne znači ne“, koje inkriminiše bilo koju seksualnu radnju protiv volje žrtve. Propisano je da će svaka osoba koja protiv očigledne volje druge osobe izvrši ili prouzrokuje izvršenje seksualnih radnji na toj osobi ili prouzrokuje da ta osoba izvrši ili trpi seksualne radnje od treće osobe, biti kažnjena kaznom zatvora od šest meseci do pet godina. Određene grupe žrtava se smatraju nesposobnim ili ograničenim u svojoj sposobnosti da daju pristanak, poput osoba koje nisu sposobne da formiraju ili izraze svoju volju i onih koji su fizički ili psihološki ograničeni u formiranju volje. Opseg kazne za ovu grupu žrtava seksualnog nasilja bez pristanka je sličan, od jedne do pet godina zatvora. Silovanje se smatra posebno ozbiljnim delom koje se kažnjava sa najmanje dve godine zatvora i definiše se kao penetracija tela žrtve ili izazivanje penetracije tela žrtve, kao i slične seksualne radnje.⁵⁰

U izveštaju za Nemačku, GREVIO je pozdravio uvođenje definicije silovanja i seksualnog nasilja zasnovanih na pristanku i sa zadovoljstvom je primetio da je proces reforme krivičnog zakonodavstva bio praćen kampanjama podizanja svesti, koje su dovele do široke javne rasprave o ovoj temi. Kao rezultat, primećen je porast broja prijava policiji za krivična dela protiv polne slobode. Iako nije jasno da li je ovaj nagli porast prijava izazvan prelazom sa

⁴⁹ Ibid, str. 47-48

⁵⁰ GREVIO, Baseline Evaluation Report – Germany, Strasbourg, 2022, str. 71

pristupa koji zahteva upotrebu sile ili pretnje na pristup „Ne znači ne“, javnim debatama o reformi zakonodavstva ili povećanjem nivoa javne svesti o ovom pitanju, rezultati reforme su nesumnjivo pozitivni. Nemački pravni stručnjaci izveštavaju da slučajevi koji bi prethodno bili obustavljeni ili koji ne bi ni bili kvalifikovani kao krivično delo silovanje sada dospevaju do suda i dovode do osuđujućih presuda.⁵¹

1.3.5. Španija

U Španiji je 2022. godine usvojen zakon koji je označen kao revolucionarni feministički zakon, izrađen nakon suđenja u slučaju grupnog silovanja 18-godišnjakinje tokom trke sa bikovima u Pamploni 2016. godine. Video snimak je pokazao da je žrtva bila tiha i pasivna, što su sudije protumačile kao dokaz njenog pristanka. Cilj zakona koji je nazvan „Samo da znači da“ jeste da osigura da se slučaj poput ovog više nikada ne ponovi.⁵²

Prema odredbama španskog krivičnog zakonodavstva, seksualni pristanak postoji samo onda kada je slobodno izražen kroz radnje, koje u svetlu okolnosti slučaja, jasno pokazuju volju osobe. Bilo koja seksualna radnja izvršena protiv seksualne slobode druge osobe bez njenog pristanka, smatra se seksualnim nasiljem i kažnjava se sa četiri godine zatvora. Pristanak je isključen u sledećim slučajevima: upotreba sile, zastrašivanje ili zloupotreba nadmoći učinioaca ili ranjivosti žrtve, u slučajevima radnji izvršenih prema osobama koje su „senzorno onesposobljene“ ili čija je „mentalna situacija“ zloupotrebljena, kao i onda kada je seksualna radnja izvršena, a volja žrtve negirana iz bilo kojeg razloga. Silovanje je vaginalni, analni ili oralni odnos ili vaginalna i analna penetracija delom tela ili predmetom, za koje je propisana strožija kazna zatvora (od 4 do 10 godina) nego za seksualno nasilje generalno. Pre ove pravne reforme, španski zakon je zahtevao upotrebu sile ili pretnji, te je to bio jedini način da se delo kvalifikuje kao silovanje. U suprotnom, delo je bilo kvalifikovano kao seksualno nasilje. Nakon usvajanja novog zakona, upotreba sile ili pretnje smatra se otežavajućom okolnošću za sve oblike seksualnog nasilja.⁵³ Zahvaljući ovoj reformi, u Španiji se sada seksualni čin u kojem nije dat eksplicitni pristanak (bez nasilja ili pretnje) kvalifikuje kao silovanje.

51 Ibid, str. 71

52 Dostupno na: <https://ethic.es/english/how-spains-only-yes-means-yes-law/>

53 Ionel Zamfir, Definitions of rape in the legislation of EU Member States, European Parliamentary Research Service, 2024, str. 21

1.4. Nacionalni pravni okvir

Različiti oblici seksualnog nasilja bili su inkriminirani svim krivičnim zakonima koji su važili na srpskom pravnom području. Vremenom je dolazilo do promena u pogledu zone kažnjavanja seksualnog nasilja, paralelno sa društvenim promenama u shvatanju seksualnosti, granica seksualne slobode i seksualnog morala.

U okviru ovog odeljka, pre prikaza važeće krivičnopravne regulative u domenu krivičnopravne zaštite od seksualnog nasilja, dajemo kratak istorijski osvrt na promene u inkriminisanju ove vrste nasilja u zakonodavstvu Srbije.

1.4.1. Osvrt na istorijsku genezu inkriminacije seksualnog nasilja

Inkriminacija seksualnog nasilja u Krivičnom zakoniku Kneževine Srbije iz 1860. godine. Ovim zakonikom su prvi put propisani različiti seksualni delikti, iako su i pre njegovog donošenja pojedne vrste seksualnog nasilja bile sankcionisane u skladu sa tadašnjim običajnim pravilima.⁵⁴

U par. 191. Krivičnog zakonika bila je inkriminisana prinudna obljava kao samostalno krivično delo, u okviru glave XX „Zločin i prestupi protiv lične slobode“. Postojala su tri osnovna i jedan kvalifikovani oblik prinudne obljuje, pri čemu sama krivična dela nisu imala zakonski naziv.

Prvi osnovni oblik prinudne obljuje sastojao se u prinudi lica na blud sa učinicom ili drugim licem uz upotrebu sile ili pretnje,⁵⁵ pri čemu je pojam „blud“ značio obljudu (prodiranje muškog polnog organa u ženski polni organ) i nije obuhvatao druge seksualne radnje (par. 191. st. 1). Drugim osnovnim oblikom ovog dela bila je inkriminisana prinudna obljava nemoćnog lica, nezavisno od toga da li se lice nalazilo u stanju namoći ili ga je učinilac u takvo stanje doveo (par. 191. st. 2). Treći oblik prinudne obljuje bila je obljava maloletnog lica koje

54 U literaturi se navodi da je za vreme kneza Miloša i ustavobranitelja donet izvestan broj kaznenih propisa i preduzeto dosta policijskih i drugih mera, da se spreče neke veoma prisutne pojave, protivne moralnim nazorima, u prvom redu mere protiv bluda, seksualnih perversija i drugih dela protiv dostojanstva ličnosti, morala i porodice. (Šire: Pihler, S. Osnovne crte u razvoju krivičnog prava Srbije od 1815. do kodifikacije iz 1860. g. Anali, 1-2/1974, str. 164. Dostupno na: https://anali.rs/xml/197-1974c/1974-1-2c/Anali_1974-1-2c-11.pdf) O tome svedoče dve odluke iz Karadžordevog Protokola koje se odnose na prinudnu obljudu maloletne devojke. Kazna za takvo delo bio je zatvor ili „mrtva šiba na javnom mestu“. Postupak se vodio po privatnoj tužbi, a u toku postupka moglo je doći do pomirenje optuženog i tužioca, u kom slučaju je sud ublažavao kaznu. Šire: Мемедовић, Н. Кривично дело силовања у југословенском праву, 1988. Београд, Народна књига, стр. 62.

55 U zakonu se ne navodi pol žrtve silovanja, niti pol učinioca. Postoji tumačenje da su i žrtve i učinioci ovog krivičnog dela mogla biti lica oba pola. Радојковић, З. Третман кривичног дела силовања у правној теорији и пракси, докторска дисертација, Универзитет Едуконс, Факултет Сремска Каменица, стр. 32.

nije navršilo 13 godina, koje je postojalo bez obzira na to da li je lice pristalo na seksualni odnos (par. 191. st. 3). Za sva tri oblika prinudne obljube bila je predviđena ista kazna – robija⁵⁶ u trajanju do 15 godina. Teži oblik prinudne obljube postojao je u slučaju nastupanja smrti žrtve prinudne obljube, za koji je bila propisana smrtna kazna, ako je smrt kao posledica dela obuhvaćena umišljajem učinioca, a ako je rezultat nehata, kazna do 20 godina robije.

U glavi XXI Krivičnog zakonika, pod nazivom "O zločinstvima i prestupljenjima protivu blagonaravija" (krivična dela protiv morala), bila su propisana druga krivična dela, čiji je zaštitni objekat bio seksualni moral zajednice. U ovu grupu krivičnih dela spadali su i seksualni delikti prema maloletnicima: bludničenje ili navođenje na bludničenje sa trećim licem maloletnog lica mlađeg od 15 godina (par. 201), bludničenje i navođenje na bludničenje sa trećim licem nepunoletnog lica od strane tutora, upravitelja, sveštenika i duhovnih lica i vaspitača (par. 204 i 205).

Inkriminacija seksualnog nasilja u Krivičnom zakoniku za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1929. godine. Ovim zakonikom, u okviru glave IV „Krivična dela protiv javnog morala“, inkriminisana je prinudna obljuba propisivanjem različitih krivičnih dela, koja nisu imala zakonski naziv. U par. 269. bila je inkriminisana prinudna obljuba propisivanjem da će se robijom od 10 godina kazniti: 1) ko žensko lice sa kojim nije u braku, silom ili pretnjom istovremene opasnosti po život ili telo, prinudi na obljubu ili 2) ko obljubu izvrši nad ženskim licem koje je prethodno doveo u nesvesno stanje ili ga drugačije za odbranu onesposobi. Za postojanje krivičnog dela bila potrebna dva elementa: obljuba uz prinudu izvršenu korišćenjem sile ili pretnje, što je podrazumevalo da prilikom izvršenja dela žena pružala otpor, ali je delo moglo biti izvršeno i bez prinude, tako što je učinilac pre obljube ženu doveo u nesvesno stanje ili je na drugi način onesposobio za odbranu. Žrtva prinudne obljube moglo je biti samo lice ženskog pola, a učinilac samo muškarac i to onaj koji nije u braku sa žrtvom, što je izraz tadašnjeg shvatanja da je udata žena u vlasništvu muškaraca čiji se neopozivi pristank na seks nakon zaključenja braka podrazumeva. Vanbračna zajednica, međutim, nije isključivala postojanje prinudne obljube.

Kao posebno krivično delo bilo je popisana obljuba nad ženom sa kojim učini-

⁵⁶ Krivični zakonik je krivična dela delio na zločine, prestepe i istupe, za koje je propisivao sedam vrsta glavnih kazni (smrtna kazna, robija, zatočenje, zatvor, lišenje zvanja, novčana kazna i telesna kazna) i četiri sporedne (gubitak građanske časti, oduzimanje stvari, zabrana vršenja određenih radnji i proterivanje). Detaljno: Slavnić, Lj. Istorija pravnih institucija, Alfa-graf NS, Novi Sad, 2008, str. 135-136.

lac nije u braku, a koja „zbog narušene svesti ili iz drugih uzroka ne može da se protivi ili zbog duševne bolesti ili 'slaboumnosti' ne može da razume šta se sa njim zbiva“. Za ovo krivično delo, koje je preteča krivičnog dela „obljuba nad nemoćnim licem“, bila je propisana blaža kazna – robija do osam godina.

Radnja izvršenja navedenih krivična dela bila je obljuba uz primenu prinude, koja je podrazumevala vaginalni koitus muškarca sa ženom, tj. „sjedinjavanje polnih organa muškog i ženskog lica radi seksualnog zadovoljenja“.⁵⁷ Prinudno izvršenje drugih seksualnih radnji prema ženi (tzv. bludne radnje) smatrane su prestupima, tj. lakšim krivičnim delom. Pod bludnom radnjom podrazumevala se svaka radnja „kojom učinilac ide na zadovoljenje svoje telesne pohote“.⁵⁸ Ako je usled prinudne obljuje ili bludne radnje nastupila smrt ili telesna povreda žrtve, kazne su bile strože (par. 279).

Kao posebno krivično delo bilo je inkriminisano i „iskorišćavanje žene u nevolji“ (par. 277). Radnja ovog dela sastojala se u navođenju žene na obljubu ili bludnu radnju sa učinioцем ili sa trećim licem. Učinilac ovog dela kažnjavao se zatvorom. Delo se gonilo po privatnoj tužbi, a ako je učinilac sa ženom čiju je nevolju iskoristio stupio u brak, bivao je oslobođen krivične odgovornosti.⁵⁹

Posebno je bila inkriminisana obljuba lica ženskog pola koje nije navršilo 14. godinu, koja je smatrana zločinom za koji je bila propisana kazna robije. Pored toga, inkriminisano je i izvršenje bludne radnje nad takvim licem, za koju je bila propisana blaža kazna – strogi zatvor, s tim što je gonjenje za bludnu radnju preduzimano samo po predlogu (par. 273).

Seksualni delikti prema muškarcima takođe su bili inkriminisani: bludne radnje prema licu muškog pola upotrebom sile ili pretnjom po život ili telo, odnosno bludne radnje bez upotrebe prinude, ako je lice muškog pola u stanju neuračunljivosti ili nije navršilo 14 godina. Za ovo delo bila je propisana kazna robije do 10 godina (čl. 274). Zakonik je posebno inkriminisao i obljubu i bludne radnje nad pastorcima, usvojenoj deci i deci pod hraniteljstvom i pupilima (par. 270), kao i obljubu i bludne radnje izvršene zloupotrebom položaja od strane starešine, lekara, sveštenika, vaspitača, nastavnika nad licima sa kojima dolaze u kontakst ili na koje imaju uticaj na osnovu svog položaja.

⁵⁷ Urošević, U. Sudski Trebnik, II deo, Beograd, 1929, str.394

⁵⁸ Živanović, T. Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, posebni deo, II knjiga, Beograd, 193, str. 79

⁵⁹ Šire: Čulinović, F. Žena u našem krivičnom pravu, Beograd 1934. str. 97-104; Živanović, T. Osnovi krivičnog prava, posebni deo, II knjiga, Beograd, 1923, str. 141

Propisi Krivičnog zakonika o seksualnim deliktima primenjivana su sve do 1951. godine, na osnovu Zakona o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije do 1946. godine.⁶⁰

Inkriminacija seksualnog nasilja u Krivičnom zakoniku FNRJ iz 1951. godine. Ovim zakonikom, koji je važio do 1997. godine i više puta je menjan i dopunjavan, bili su inkriminirani različiti oblici seksualnog nasilja u okviru glave XVI koja je nosila naziv „Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala“.

Prinudna obljuba je po prvi put dobila zakonski naziv silovanje (čl. 179). Radnja izvršenja osnovnog oblika ovog dela sastojala se u upotrebi prinude i vršenju obljube, između kojih je morala postojati povezanost, tj. da je prinuda izvršena u cilju obljube. Delo je moglo je biti izvršeno samo prema ženi sa kojim učinilac ne živi u bračnoj zajednici. Prinuda se sastojala u upotrebi sile ili pretnje da će neposredno napasti na život ili telo žene, a obljuba je podrazumevala nasilnu vaginalnu penetraciju muškog polnog organa radi zadovoljenja polnog nagona. Izvršenje drugih prinudnih seksualnih radnji usmerenih na zadovoljenje polnog nagona (tzv. bludne radnje) nisu predstavljale radnje izvršenja krivičnog dela silovanja, već su obuhvaćene drugim inkriminacijama. Kazna za krivično delo silovanja bio je strogi zatvor do osam godina. Pored osnovnog oblika, postojao je i kvalifikovani oblik silovanja – silovanje koje je za posledicu imalo tešku telesnu povredu ili smrt ženskog lica. Za ovaj oblik silovanja bila je propisana kazna strogog zatvora u trajanju od najmanje dve godine.

Pored krivičnog dela silovanja, kao posebno krivično delo, bila je inkriminisana i obljuba nad nemoćnim licem (čl. 180). I ovo delo mogao je izvršiti samo muškarac prema ženi sa kojom ne živi u bračnoj zajednici, s tim što obljubu ne vrši uz primenu prinude, već koristi „duševno oboljenje, privremenu duševnu poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica usled kojeg ono nije sposobno za otpor“. Za ovo delo je bila predviđena blaža kazna u odnosu na kaznu za krivično delo silovanja – zatvor ili strogi zatvor do pet godina. Kao i krivično delo silovanja i krivično delo obljuba nad nemoćnim licem imalo je kvalifikovani oblik – obljuba nad nemoćnim licem koja je za posledicu imala tešku telesnu povredu ili smrt žene. Za ovo delo bila je propisana kazna strogog zatvora, ali bez zakonskog minimuma koji je bio određen za kvalifikovani oblik silovanja.

⁶⁰ „Službeni list FNRJ“, br. 86/1946, 105/1946 i 96/1947 – obavezno tumačenje.

U grupu krivičnih dela protiv dostojanstva ličnosti i morala spadala su i druga krivična dela: obljuba i protivprirodan blud sa maloletnim licem (čl. 181), obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja (čl.182), bludne radnje (čl. 183), javno vršenje bludne radnje (čl. 184), zavodenje (čl. 185), protivprirodni blud (čl. 186), podvođenje (čl. 187), trgovina belim robljem (čl. 188), kao i proizvodnja i rasturanje pornografskih spisa (čl. 189).

Tokom svog važenja Krivični zakonik FNRJ iz 1951. godine dva puta je menjan i dopunjavan. Izmenama i dopunama iz 1959. godine⁶¹ poštrene su kazne za krivična dela silovanje i obljuba nad nemoćnim licem, ali su za krivično delo obljuje nad nemoćnim licem i dalje bile blaže u odnosu na kazne za krivično delo silovanje. Izmenama i dopunama iz 1973. godine propisane su strože kazne za silovanje izvršeno „pod osobito otežavajućim okolnostima“ koje su obuhvaćene umišljajem učinioca: kada je delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina života ili licu koje se nalazilo u stanju smanjenje uračunljivosti ili je izvršeno zloupotrebom službenog položaja itd.

Inkriminacija seksualnog nasilja u Krivičnom zakonu Republike Srbije iz 1977. godine. Saglasno nadležnostima utvrđenim Ustavom SFRJ iz 1974. godine, federacija je bila nadležna da zakonski uredi oblast opšteg dela krivičnog prava, kao i da propiše određenu grupu krivičnih dela koja su od opšteg interesa za celu zemlju, dok su republike i pokrajine bile nadležne da regulišu oblast posebnog dela krivičnog prava. Federacija je 1976. donela Krivični zakon SFRJ,⁶² a Srbija, kao i ostale republike i pokrajine, donela je 1977. godine svoj Krivični zakon (u daljem KZRS iz 1977. godine),⁶³ kojim je celovito regulisala krivičnopravnu zaštitu od seksualnih delikata u Glavi XII pod nazivom „Krivična dela protiv dostojanstva, ličnosti i morala“.

Zakon je inkriminisao sve seksualne delikte koji su bili inkriminirani i Krivičnim zakonikom iz 1951. godine, s tim što je dekriminalizovao javno vršenje bludne radnje i trgovinu belim robljem. Kao posebna krivična dela inkriminirani su silovanje (čl. 103), prinuda na obljubu ili protivprirodni blud (čl. 104), obljuba ili protivprirodni blud nad nemoćnim licem (čl. 105), obljuba ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina (čl. 106), obljuba ili protivprirodni

61 „Službeni list FNRJ“, br. 30/1959.

62 „Službeni list SFRJ 44/1076-1392, 36/1977-1478, 56/1977-1982, 34/1984-895, 37/1984-933, 74/1987-1743, 57/1989-1441, 3/1990-63. Ovim zakonom bila su propisana dva krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala čije je uporište u međunarodnom ugovorima koje je SFRJ ratifikovala: posredovanje u vršenju prostitucije i prikazivanje pornografskog materijala.

63 „Službeni glasnik SRS“, br. 26/1977.

blud zloupotrebom položaja (čl. 107), bludne radnje (čl. 108), zavođenje (čl. 108), protivprirodni blud (član 110), kao podvođenje ili omogućavanje vršenja bluda (čl. 111). Prema shvatanju krivičnopravne teorije, neka od ovih krivičnih dela predstavljala su napad na slobodu opredeljenja ličnosti u oblasti seksualnog života, dok su neka bila suprotna moralnim pogledima društva.⁶⁴

Prema izvornom tekstu KZRS iz 1977. godine, krivično delo silovanja (čl. 103) sastojalo se u prinudnoj obljudi žene od strane muškarca sa kojim žena nije u braku. Prinuda je podrazumevala upotrebu sile ili pretnje da će se napasti na život i telo same žene ili njoj bliskog lica. Pored osnovnog oblika silovanja, za koji je bila propisana kazna zatvora od jedne do 10 godina, postojao je i kvalifikovani oblik silovanja, koji je postojao kada je usled silovanja nastupila teška telesna povreda ili smrt žene ili je delo izvršeno od više lica, ili na naročito svirep, ili naročito ponižavajući način, ili u drugom osobito teškom slučaju. Za ovo delo bila je propisana kazna zatvora najmanje tri godine.

Pored silovanja, seksualno nasilje bilo je inkriminisano propisivanjem drugih krivičnih dela: prinuda na obljudu ili protivprirodni blud (čl. 104), obljudba ili protivprirodni blud nad nemoćnim licem (čl. 105). Ova dela su imala i teže oblike, za koje su bile propisane strože kazne. Pored toga bili su inkriminisani obljudba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja, s tim što je delo bilo teže ako je izvršeno prema licu koje nije navršilo 14 godina ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest (čl. 107). Kazna zatvora bila je propisana i za bludne radnje, s tim što je kazna bila blaža – zatvor do tri godine (čl. 108). Pojam „bludna radnja“ nije bio definisan zakonom, a u praksi su njime bile obuhvaćene sve polne radnje, izuzev obljudbe i protivprirodnog bluda, izvršene u nameri da učinilac zadovolji ili ponudi svoj seksualni nagon, a kojima se krše norme seksualnog morala.⁶⁵

Kao posebno krivično delo bio je inkriminisan „protivprirodni blud“. Radnja izvršenja ovog krivičnog dela sastojala se u prinudnom prodiranju muškog polnog organa u analni ili oralni otvor žrtve uz upotrebu sile ili kvalifikovane

64 U tom smislu, u literaturi su krivična dela razvrstavana u tri grupe: dela koja se vrše protiv volje žrtve (pasivnog subjekta) ili uz njegovu saglasnost koja je iznudena određenim protivpravnim načinom, dela koja se vrše prema licima koja nisu sposobna da izraze svoju volju i dela koja se vrše uz saglasnost pasivnog subjekta, ali je samo delo u suprotnosti sa moralnim shvatanjima društva u oblasti seksualnih odnosa. Videti detaljno: Grupa autora. Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije, Beograd, 1995, str. 371- 372; Lazarević, Lj. Krivično pravo Jugoslavije, posebni deo, Beograd, 1995, str. 446- 447.

65 U jednoj odluci se navodi da su bludne radnje „one radnje koje nisu obljudba ili protivprirodni blud, a koje su upravljene na zadovoljenje polnog nagona i koje su bestijalne, nepristojne ili perverzne i prelaze granice usvojene moralnim obzirima“ (Vrhovni Vojni sud, K. 18/1960). Protivprirodnim bludom smatralo se „stavljanje muškog polnog organa u usta ženskom ili muškom licu“ (Vrhovni sud Vojvodine, 1.Kž.3/82, presuda od 1.11.1981).

pretnje. Prema tumačenju sudova, protivprirodnim bludom smatralo se svako delovanje na telo drugog lica kojim se na protivprirodni način sličan obljubi zadovoljava polni nagon.⁶⁶ Krivičnopravna zaštita maloletnih lica od seksualnog nasilja regulisana je propisivanjem nekoliko krivičnih dela: obljuba ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina (čl. 106), zavodjenje (109), koje se sastojalo u navođenju na obljubu maloletnog ženskog lica lažnim obaćenjem braka, a gonilo se po privatnoj tužbi (čl. 109), kao i podvođenje ili omogućavanje vršenja bluda (čl. 111).⁶⁷

Krivični zakon Republike Srbije, koji je važio skoro 30 godina, pretpeo je nekoliko izmena i dopuna u pogledu inkriminisanja seksualnog nasilja. Navodimo najznačajnije:⁶⁸

- ✓ **Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1994. godine**⁶⁹ dekriminalizovan je dobrovoljni heteroseksualni odnos sa maloletnikom, tj. licem starijim od 14 godina koje nije navršilo 18 godina, čime je manifestovan stav da su lica starija od 14 godina sposobna za davanje pristanka na heteroseksualni odnos. Dobrovoljni homoseksualni odnos sa maloletnikom, tj. licem starijim od 14 godina koje nije navršilo 18 godina, ostao je, međutim, u kriminalnoj zoni;
- ✓ **Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2002. godine**⁷⁰ izmenjena je definicija krivičnog dela silovanja izostavljanjem reči „sa kojom ne živi u bračnoj zajednici“, čime je omogućeno kažnjavanje ovog dela i kada je ono izvršeno prema bračnom drugu (tzv. bračno silovanje). Takvo zakonsko rešenje bilo je izraz stava da seksualni odnosi nisu bračna dužnost supružnika, već sfera prava ličnosti i da je neodrživa diskriminacija žrtava seksualnog nasilja na osnovu bračnog statusa u pogledu pružanja krivičnopravne zaštite.

Istovremeno, pooštrena je kazna za osnovni oblik silovanja propisivanjem posebnog zakonskog minimuma od „najmanje jedne godine“ i izostavljanjem zakonskog maksimuma. Pored toga, proširene su kvalifikatorne okolnosti koje delo čine težim: okolnost da je silovanje „imalo za posle-

66 Vrhovni sud Srbije, Kx.194/1991, presuda od 11.11.1991. Dostupno na: https://sirius.rs/cyr/praksa/_62dKg

67 Bila je propisana kazna i za učinioca koji za nagradu podvede punoletno žensko lice ili omogućava vršenje bluda (čl. 111. st. 3. Krivičnog zakona Republike Srbije iz 1977).

68 Videti: Petrušić, N., Beker, K. Integrisanje rodne perspektive u zakonodavstvo, u: Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla (Pajvančić Marijana, ur.), Beograd, Misija OEBS-a u Srbiji, 2021, str. 65-70. Dostupno na: <https://zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Parlament%20iz%20zenskog%20ugla%20OEPS.pdf>

69 Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, br. 47/1994.

70 „Službeni glasnik RS, br. 10/2002.

dicu trudnoću ili težu zaraznu bolest". Definisana su dva kvalifikovana oblika silovanja: silovanje usled koga je nastupila teška telesna povreda ženskog lica ili je delo izvršeno od više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest, za koje je propisana kazna zatvora najmanje tri godine (čl. 103. st. 2) i silovanje koje je izvršeno prema maloletnom licu ili je usled njegovog izvršenja nastupila smrt ženskog lica, za koje je propisana kazna zatvora najmanje pet godina (čl. 103. st. 3).

- ✓ Izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2002. godine uvedeno je novo krivično delo „nasilje u porodici“ (čl. 118a) kao jedno od krivičnih dela iz grupe krivičnih dela protiv braka i porodice (Glava XIII). Ovo krivično delo ne obuhvata seksualno nasilje, tako da su za kvalifikaciju seksualnog nasilja prema članu porodice bile relevantne odredbe iz Glave XII „Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala“.⁷¹

1.4.2. Važeća zakonska regulativa

Krivičnopravna zaštita od seksualnog nasilja danas je regulisana Krivičnim zakonikom Republike Srbije iz 2005. godine (u daljem tekstu KZ), koji je više puta menjan i dopunjavan.⁷²

U nastojanju da se obezbedi primerenija, potpunija i efikasnija krivičnopravna zaštita od seksualnog nasilja, KZ je uneo značajne promene u inkriminaciji seksualnog nasilja. Polazište u normativnom regulisanju bilo je shvatanje da su seksualni odnosi i seksualna sloboda prevashodno sfera prava privatnosti, da seksualni moral nije grupni objekat zaštite, već da je to sloboda odlučivanja u sferi seksualnih odnosa, odnosno, seksualno samoopredeljenje koje podrazumeva slobodu lica da svesno i voljno odluči da li će, kada, gde i sa kim stupiti u seksualni odnos, kao i na koji će način zadovoljiti svoj seksualni nagon. Zato su dekriminalizovana sva ponašanja punoletnih lica u domenu ljudske seksualnosti koja su doborovolja, a inkriminacijom su obuhvaćene samo oni seksualni akti za koje ne postoji svesni i voljni pristanak

71 Budući da je prinuda neophodan element za postojanje krivičnog dela silovanja, a kao dokaz primenjene prinude zahteva se postojanje otpora žrtve, postavilo se pitanje da li postoji silovanje ako žrtva, bračna ili vanbračna supruga, ne pruža otpor izvršiocu. O tome šire: Konstantinović Vilić S., Petrušić, N. Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004, str. 26.

72 „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

lica prema kome se preduzimaju.⁷³ Saglasno tome, za grupu krivičnih dela u domenu seksualnog nasilja KZ je napustio raniji naziv „Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala“ i ovoj dela dao naziv „Krivična dela protiv polne slobode“ (Glava XVIII).

Prema važećim propisima, u grupu krivičnih dela protiv polne slobode spadaju: silovanje (čl. 178), obljava nad nemoćnim licem (čl. 179), obljava sa detetom (čl. 180),⁷⁴ obljava zloupotrebom položaja (čl. 181), nedozvoljene polne radnje (čl. 182), polno uznemiravanje (čl. 182a),⁷⁵ podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (čl. 183), posredovanje u vršenju prostitucije (čl. 184), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (čl. 185), navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 185a)⁷⁶ i iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (čl. 185b).⁷⁷

U odnosu na ranije važeće propise, KZ iz 2005. godine pruža jaču krivično-pravnu zaštitu polnog integriteta, posebno dece i maloletnika. Ova tendencija je nastavljena i kasnijim novelama KZ. Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2016. godine,⁷⁸ uvedena su nova krivična dela u cilju ispunjenja obaveza preuzetih ratifikacijom Istanbulske konvencije: sakaćenje ženskog polnog organa, proganjanje, polno uznemiravanje i prinudno zaključenje braka, a pooštrene su i kazne za krivična dela protiv polne slobode, posebno prema deci. Značajna je i zakonska promena vezana za gonjenje za dela seksualnog nasilja, čije su žrtve najčešće žene i deca, koje se preduzima po službenoj dužnosti za krivična dela silovanja i obljuje nad nemoćnim licem učinjene prema bračnom drugu, kao i za delo nedozvoljene polne radnje, koja su ranije gonjena po privatnoj tužbi.⁷⁹

73 Stojanović, Z. Komentar Krivičnog zakonika, prema stanju Krivičnog zakonika od 1. decembra 2019. godine i prema stanju zakonodavstva od 27. oktobra 2023. godine Beograd, Službeni glasnik, 2020, str. 582.

74 Prevencija i zaštita dece od seksualnog nasilja, čije su žrtva najčešće devojčice, regulisana je Zakonom o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima iz 2013. godine („Službeni glasnik RS“, br. 32/2013). Zakonom su propisane posebne mere za učiniocce krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima, uključujući i vođenje posebne evidencije lica koja su za ova dela osuđena

75 Krivično delo polno uznemiravanje uvedeno je Zakonom o izmenama i dopunama KZ iz 2016. godine („Službeni glasnik RS“, br. 94/2016). Ovim zakonom izmenjene su pojedine inkriminacije seksualnog nasilja prema deci u cilju usklađivanja sa zahtevima Istanbulske konvencije, a pooštrene su i kazne za krivična dela protiv polne slobode, posebno prema maloletnim licima.

76 Ovo krivično delo je uvedeno Zakonom o izmenama i dopunama KZ iz 2009. godine.

77 Izmene u opisu ovog krivičnog dela izvršene su Zakonom o izmenama i dopunama KZ iz 2009. godine.

78 „Službeni glasnik RS“, br. 94/2016.

79 Šire: Petrušić, N, Beker, K. op. cit. str. 70.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine, kojim je uvedena kazna doživotnog zatvora za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela,⁸⁰ ukinuta je mogućnosti uslovnog otpuštanja osuđenog koji je izdržao dve trećine kazne za teže oblike pojedinih krivičnih dela protiv polne slobode.⁸¹ Ove zakonske izmene naišle su uglavnom na negativne reakcije nevladinih i strukovnih organizacija pravnikâ, koji su ukazali na njihovu neusklađenost sa standardima Saveta Evrope i praksom Evropskog suda za ljudska prava.⁸²

Razmotrićemo krivična dela silovanje i obljava nad nemoćnim licem, uz ukazivanje na distinkciju ovih dela od drugih dela kojima se štiti polna sloboda i polni integritet.

Krivično delo silovanja: Ovo osnovno krivično delo protiv polne slobode propisano je u čl. 178. KZ, a sastoji se u prinudi na obljobu ili sa njom izjednačenim činom upotrebom sile ili pretnje. Dok je po ranijim propisima radnja izvršenja krivičnog dela silovanja bila samo obljoba, koja je podrazumevala prodiranje muškog polnog organa u ženski polni organ (vaginalni koitus), prema sada važećim propisima radnja izvršenja obuhvata i druge polne akte koji se mogu izjednačiti sa obljobom. Prema prevladajućem mišljenju, radnje koje se sa obljobom mogu izjednačiti jesu analni i oralni koitus.⁸³ Praktično su krivičnim delom silovanja obuhvaćene i radnje koje su prema ranijim propisima bile radnje izvršenja krivičnog dela protivprirodni blud.⁸⁴

Pod **obljobom** se u krivično pravnom smislu podrazumeva prodiranje muškog polnog organa u ženski polni organ, a pod pojmom čin izjednačen sa obljobom prodiranje muškog polnog organa u analni ili oralni otvor pasivnog subjekta. Nedoželjene polne radnje su druge radnje kojima izvršilac ispoljava polni nagon.⁸⁵

80 Član 44a KZ.

81 U grupu ovih dela spadaju: silovanje usled koga je nastupila smrt žrtve ili je delo izvršeno prema detetu (član 178. stav 4), obljoba nad nemoćnim licem usled koje je nastupila smrti nemoćnog lica ili je delo izvršeno prema detetu (179. stav 3), obljoba sa detetom (član 180. stav 3) i obljoba zloupotrebom položaja izvršena prema detetu usled koje je nastupila smrt deteta (član 181. stav 5).

82 Više od 100 advokata, profesora, sudija, tužilaca, organizacija i udruženja potpisalo je početkom maja 2019. godine peticiju Beogradskog centra za ljudska prava protiv kazne doživotnog zatvora bez prava na uslovni otpust, a na sporne odredbe ukazao je i Savet Evrope. Informacije dostupne na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/180919/180919-vest2.html>.

83 Cvetković, V. Krivično delo silovanja iz člana 178 KZ RS u: Dragiša Slijepčević, et al. (urednik) Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije 2, Beograd, Intermeks, 2006, str. 79; Stojanović, S. Perić, O. Krivično pravo: posebni deo, Beograd, Pravna knjiga, 2006, str. 100, Stojanović, Z. op. cit, str. 588. .

84 Stojanović, Z. op. cit. str. 593.

85 Rešenje Apelacionog suda u Nišu, KZ1 281/2020 od 21.5.2020. godine, dostupno na Paragraf(Lex)

Druge prinudne polne radnje kojima se zadovoljava ili pobuđuje seksualni nagon, kao što su uvlačenje prsta, pesnice ili predmeta u vaginalni, analni ili oralni otvor uglavnom se ne smatraju radnjama izvršenja krivičnog dela silovanja, već su to radnje izvršenja lakšeg krivičnog dela – nedozvoljene polne radnje iz čl. 182. KZ.⁸⁶ Izraženo je i shvatanje, koje je prihvaćeno u delu sudske prakse, da pojam „drugi sa obljubom izjednačen čin“ treba ekstenzivnije tumačiti, što podrazumeva da on može obuhvatiti, pored analnog i oralnog koitusa i „druge vrste penetracije, pri čemu je odlučujući kriterijum da se te radnje, na osnovu svestrane procene njihovog ukupnog dejstva, oblika ispoljavanja i prapatnih pojava, mogu uporediti sa obljubom, tj. vaginalnim koitusom.⁸⁷

U nekim situacijama polne radnje koje je učinilac preduzeo radi zadovoljenja polnog nagona kvalifikuju se kao silovanje u pokušaju, a ne kao krivično delo nedozvoljene polne radnje, ukoliko je njihov krajnji cilj obljava, a ne samo zadovoljenje polnog nagona nedozvoljenom polnom radnjom.

Razlika između nedozvoljenih polnih radnji i krivičnog dela silovanje u pokušaju u ovom slučaju je očigledna i to prema jasno izraženoj volji okrivljenog manifestovanoj kroz sve postupke tokom izvršenja krivičnog dela, iz kojih se jasno vidi njegova težnja da prinudi na obljobu oštećenu, a ne da se zadovolji samo pojedinim, nedozvoljenim polnim radnjama, jer je okrivljeni oštećenu protivno njenoj volji počeo da masira da bi ostvario fizički kontakt sa njom, potom je uhvatio u predelu kukova, a potom joj zadigao haljinu, pa je sprečen odustao i ponovo se vrativši, preskočivši prepreku u vidu zaključane kapije, dok je ona ležala, seo na krevet i pokušao da strgne odeću sa nje, što dakle ukazuje na krajnji cilj, ne u vidu pojedinih polnih radnji, već konkretne, obljobe.⁸⁸

Neophodna elemenat silovanja jeste prinuda na obljobu ili sa njom izjednačen polni čin, koji se vrše primenom sile ili pretnje. Prinuda i obljoba, odnosno, sa njom izjednačen čin zajedno čine radnju izvršenja krivičnog dela silovanja. Smatra se da je upravo prinuda na seksualni odnos ono što silovanju daje karakter kriminalnog akta, budući da je sam seksualni odnos dozvoljeno

⁸⁶ Stojanović, Z. op. cit. str. 593.

⁸⁷ Škulić, M. Krivično delo silovanja u krivičnom pravu Srbije – aktuelne izmene, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije, Crimen, 3/2017, str. 413-414.

⁸⁸ Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ1 2232/2012 od 3.12.2012. godine, dostupno na: Paragraf(Lex).

ponašanje. Prema zakonskoj formulaciji dela, prinuda se sastoji u upotrebi sile ili pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo žrtve ili njoj bliskog lica, a u cilju ostvarivanja obljube ili s njom izjednačene polne radnje. Uobičajeno je da se upotrebljena sila deli na tzv. apsolutnu i tzv. kompulzivnu silu. Apsolutna sila postoji kada lice prema kojem je upotrebljena nije u mogućnosti da odlučuje ili nije u mogućnosti da realizuje donetu odluku, tačnije kada je lice onesposobljeno da pruža otpor. Kompulzivna sila podrazumeva kvalifikovanu pretnju da će se neposredno napasti na život ili telo žrtvi bliskog lica. Ta pretnja mora biti ozbiljna, ostvarljiva, tj. takva da žrtva osnovano može poverovati da će biti ostvarena. Prema stavu sudova, dovoljno da onaj kome se preti to shvata kao moguće, odnosno ne mora postojati stvarna namera okrivljenog da to ostvari.

Presudom prvostepenog suda okrivljeni K.M. oglašen je krivim da je izvršio krivično delo silovanja iz čl. 178. st. 1. Krivičnog zakonika tako što je prinudio na obljubu oštećenu upotrebom pretnje da će napasti na njeno telo, tako što joj je rekao da će uzeti pištolj i da će je vezati liscama ukoliko se i dalje bude opirala te je na taj način savladao oštećenu. U pogledu pretnje koju je okrivljeni upotrebio prema oštećenoj prvostepeni sud je zaključio da je ista bila ozbiljna, moguća i stvarna jer je oštećena verovala da okrivljeni stvarno radi za ministarstvo iz razloga što joj je on to i rekao, pa je oštećena mogla opravdano da veruje da okrivljeni u stanu zaista poseduje pištolj i lisice koje može upotrebiti u cilju savladavanja njenog otpora, usled čega ona može pretrpeti i povrede, pa je u strahu da iz svega ovoga ne izađe pretučena prestala da se opire, mada je okrivljenog sve vreme molila da to ne čini. Ovo stoga što se pretnja upravo sastoji u stavljanju nekome u izgled zla koje će mu se dogoditi ako ne učini ono što se od njega zahteva, a pri tome ne mora postojati stvarna namera okrivljenog da to ostvari jer je dovoljno da onaj kome se preti to shvata kao moguće. U konkretnom slučaju pretnja je bila usmena, sastojala se u pretnji pištoljem i liscama koje oštećena nije videla, ali je mislila da ih okrivljeni zaista poseduje imajući u vidu da je verovala da okrivljeni stvarno radi za ministarstvo.⁸⁹

U svakom slučaju, sila mora biti takva da može slomiti otpor žrtve, što je dominantan stav u sudskoj praksi.

⁸⁹ Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ1 477/2010 od 12.9.2010. godine, dostupno na: Paragraf (Lex).

[...] Sila treba da bude takvog intenziteta da se njome može savladati, odnosno, eliminisati otpor žrtve a da je pri tome upotrebljena snaga, makar manjeg intenziteta, koja može biti dovoljna da neko lice prinudi na obljubu. Međutim, neće postojati sila ukoliko je upotrebljena tako da je pasivni subjekt mogao da izbegne obljubu bez ikakve opasnosti po život ili telo.⁹⁰

Kao dokaz o upotrebljenoj prinudi, kojim se istovremeno dokazuje da je seksualni akt bio nedobrovoljan, u praksi se zahteva pružanje otpora, bez obzira na to što sam otpor nije nužno obeležje krivičnog dela silovanja. Prema još uvek dominantnom stavu u teoriji i praksi sudova, otpor treba da bude stvaran, ozbiljan i trajan, tj. da se ispoljava sve vreme tokom izvršenja dela.⁹¹ U praksi se ocenjuje da je otpor stvaran ako se neprihvatanje obljube izražava ne samo verbalno, već fizičkim suprotstavljanjem, da je ozbiljan ako je izraz čvrste odluke da se izbegne polni odnos sa učiniocem, a da je trajan ako se permanentno pruža od momenta preduzimanja prinude do momenta kada je delo izvršeno.⁹²

Dominira stav da nepružanje takvog otpora znači da nije bilo prinude, iz čega se zaključuje da je seksualni odnos bio dobrovoljan, pa zato krivično delo silovanja ne postoji.⁹³

Poslednjih godina uočava se promena u razumevanju značaja otpora. Sudovi sve češće prihvataju stav da otpor treba shvatiti u relativnom smislu i da nepostojanje fizičkog otpora ne isključuje postojanje silovanja.⁹⁴

Postepeno prevladava stav izražen u delu teorije da nepružanje otpora ne znači istovremeno pristanak žrtve. U literaturi se ukazuje na potrebu „ekstenzivnijeg shvatanja otpora u tom smislu da nepružanje otpora ne znači pristanak žrtve u situacijama kad ona, zbog stanja stanja u kome se nalazila (straha, nesrazmere u fizičkoj snazi i sl) nije bila u stanju da pruži otpor ili je otpor pružala, ali nisu ostali tragovi tog otpora na telu učinioca“. Ističe se, takođe [...] da se otpor može manifestovati na različite načine, pri čemu ni

90 Bilten Višeg suda u Beogradu br. 86-2015.

91 Lazarević, L.J., Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union. 2011, str. 616. U literaturi se navodi da „ukoliko otpor nije bio ozbiljan već prividan, iza koga se krila želja ženskog lica na obljubu, ne postoji krivično djelo silovanja“ (Radovanović, M. Đorđević, M. Krivično pravo, posebni deo, Beograd: 1977, str. 129.

92 Videti presudu Apelacionog suda u Beogradu, Kž. 350/2010 od 31.3.2010. godine.

93 Đurđić, V. Jovašević, D. Krivično pravo: posebni deo, Beograd, Nomos, 2010, str. 73; Radovanović, M. Đorđević, Krivično pravo, posebni deo, Beograd: Izdavač, 1977, str. 129.

94 Stojanović, Z. op. cit. str. 590. [...] Upotreba sile radi izvršenja obljube ne mora uvek biti takvog intenziteta da ostavlja fizičke tragove u obliku povreda na telu oštećene, već je dovoljna sila kojom se i pored toga što ne ostavlja tragove, savladava otpor oštećene. Bilten Višeg suda u Beogradu 87/2016.

potpuno pasivno trpljenje žrtve iznuđeno silom ili pretnjom ne treba smatrati dobrovoljnim pristanakom na seksualni odnos koji bi isključivao postojanje krivičnog dela silovanja.⁹⁵

Ipak, u sudskoj praksi dominira stav da žrtva [...] mora na silu odgovoriti odbranom, koja mora biti ozbiljna i odgovor na silu mora biti dat u cilju da se odbranom odbije sila, u granicama svojih fizičkih mogućnosti [...].⁹⁶ U praksi branioci okrivljenih često iznose tvrdnju da je otpor žrtve bio prividan i simulovan, a ne stvaran i trajan, čime dokazuju da je izostala prinuda kao bitan elemenat krivičnog dela silovanja, obrazlažući to činjenicom da na telu žrtve nije bilo fizičkih povreda, kao ni odbrambenih povreda na telu učinioca. Sudovi, međutim, sve češće izražavaju stav da kod krivičnog dela silovanja, upotreba sile radi vršenja obljube ne mora da bude takvog intenziteta da ostavi fizičke tragove u vidu telesnih povreda na telu žrtve, već je dovoljna sila takvog intenziteta kojom se i pored toga što ne ostavlja tragove, ipak savladava otpor žrtve.

[...] Kod krivičnog dela silovanje, upotreba sile radi vršenja obljube ne mora da bude takvog intenziteta da ostavi fizičke tragove u vidu telesnih povreda na telu žrtve, već je dovoljna sila takvog intenziteta kojom se ipak i pored toga što ne ostavlja tragove, savladava otpor oštećene, dok pretnja treba da bude takva da žrtva, na osnovu svih okolnosti u konkretnom slučaju, osnovano drži da je pretnja ozbiljna i da izvršilac može da je ostvari. Stoga, imajući u vidu okolnosti konkretnog slučaja, da se radi o oštećenoj koja je maloletna, sitnije građe i fizički mnogo slabija od optuženog, da je bila uplašena jer ju je optuženi, koji joj je od ranije bio poznat kao problematičan i agresivan momak, odvezao noću u voćnjak van puta gde u blizini nije bilo kuća niti prolaznika, da nije mogla da očekuje da će joj neko pružiti pomoć, da je optuženi bio pod uticajem alkohola i opojnih droga, da ju je prethodno udario u toaletu kafića, čime je manifestovao spremnost da je fizički povredi, pravilan je zaključak prvostepenog suda da je oštećena to što je optuženi vikao na nju kada je pokušala da krene prema asfaltnom putu u nameri da ode kući i što je zamahnuo nogom prema njoj kao da namerava da je šutne shvatila kao ozbiljnu pretnju, a da je upotreba sile prema oštećenoj u vidu guranja na haubu automobila, zatvaranja usta rukom da ne bi vikala i držanja u predelu vrata, bila dovoljna da slomi otpor oštećene, koji se manifestovao u guranju i šutiranju nogama, kao i da

95 Konstantinović Vilić, S, Nikolić Ristanović, V. Kriminologija, Beograd, Prometej, 2018, str. 145. Dostupno na: https://www.vds.rs/File/KnjigaKriminologija_2018.pdf

96 Videti, na primer, presudu Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 552/2017 od 18.9.2017. godine, dostupno na: Paragraf(Lex).

oštećena, s obzirom na postojeće okolnosti i stanje straha i obamrlosti u kome se nalazila, nije bila sposobna za pružanje jačeg otpora.⁹⁷

Uprkos pozitivnim pomacima, u praksi je i dalje fokus stavljen na otpor žrtve, kao dokaz da je upotrebljena prinuda, a ne na činjenicu da je obljuba, odnosno, sa njom izjednačen čin izvršena bez pristanka, odnosno, protiv volje žrtva.⁹⁸

Kao što se iz opisa krivičnog dela silovanja može videti, inkriminacija ovog dela je rodno neutralna, kako u pogledu radnje izvršenja dela, tako i u pogledu žrtve i učinioca. U vezi s tim, u teoriji je otvoreno pitanje da li je žena faktički može da izvrši ovo delo, pri čemu se navodi tipičan rodni stereotip o ženama – da „žene ne samo fizički, već i psihički nisu sklone seksualnoj agresiji“, a postavlja se i pitanje „da li mušarac, pod uticajem prinude, može doživeti erekciju“, na koja se daje pozitivan odgovor da je to moguće „korišćenjem omamljujućih sredstava protiv volje muškarca kao pasivnog subjekta“.⁹⁹ Po oceni komentatora KZ, zakonsko rešenje koje briše razlike u pogledu pola žrtava i učinilaca posledica je izjednačavanja silovanja i ranijeg krivičnog dela protivprirodnog bluda, a manje želje zakonodavca da inkriminiše i silovanje muškarca od strane žene.¹⁰⁰

Silovanje se može izvršiti samo sa umišljajem, što podrazumeva postojanje svesti da se obljuba ili drugi sa njom izjednačen čin vrši protiv volje žrtve upotrebom sile ili pretnje. Za osnovni oblik krivičnog dela silovanja propisana je kazna od pet do 10 godina (čl. 178. st. 1).

Pored osnovnog oblika, krivično delo silovanja ima jedan lakši i dva teža oblika. Lakši oblik dela postoji kada se prinuda na seksualni odnos ogleda u pretnji učinioca da će o žrtvi ili o njoj bliskom licu otkriti nešto što bi škodilo njenoj časti ili ugledu ili u pretnji „nekim drugim teškim zlom“. Za ovo delo propisana je kazna od dve do 10 godina zatvora (čl. 178. st. 2). Prvi teži oblik obuhvata nekoliko kvalifikatornih okolnosti: nastupanje teške telesne povreda lica prema kojem je delo izvršeno, izvršenje dela od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, izvršenje dela prema maloletni-

97 Presuda Apelacionog suda u Nišu, Kž. 2202/2010 od 30.6.2010. godine, dostupno na: Paragraf (Lex).

98 Marković, I. Silovanje – krivično djelo protiv polnog integriteta (dileme u sudskoj praksi), Srpska pravna misao, 53/2020, str. 13.

99 Stojanović, Z. op. cit. str. 592.

100 Ibid.

ku (lice koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina)¹⁰¹ ili nastanak trudnoće, kao posledica dela. Za ovaj teži oblik silovanja propisana je kazna od od pet do 15 godina (čl. 178. st. 3). Drugi teži oblik dela postoji kada je usled izvršenja dela nastupila smrt žrtve ili je delo učinjeno prema detetu – licu koje nije navršilo 14 godina.¹⁰² Za ovo delo zaprećena je kazna od najmanje 10 godina zatvora ili doživotni zatvor (čl. 178. st. 4).

Krivično delo silovanja spada u grupu krivičnih dela za koja se, prema izričitoj odredbi KZ, kazna ne može ublažiti (čl. 57. st. 2). Uslovni otpust je isključen ako je usled silovanja nastupila smrt žrtve ili je žrtva silovanja dete (čl. 46. st. 5. u vezi sa čl. 179. st. 4).

Krivično delo silovanja izvršeno prema detetu, koje podrazumeva primenu prinude, razlikuje se od krivičnog dela obljube sa detetom (čl. 181) jer je ovim krivičnim delom, iako nosi naziv „obljuba sa detetom“, inkriminisan svaki vaginalni, analni ili oralni koitus sa detetom muškog i ženskog pola, nezavisno od toga da li postoji pristanak deteta. Kazne za osnovni i kvalifikovani oblik ovog dela istovetne su kaznama za krivično delo silovanja, s tim što izvršenje dela na naročito svirep ili naročito ponižavajući način nije propisana kao kvalifikatorna okolnost, kako je to učinjeno kad je u pitanju teži oblik silovanja iz čl. 178. st. 3. Pored toga, učinilac se neće kazniti za krivično delo obljube nad detetom ako između njega i deteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i telesnoj zrelosti (čl. 181. st. 4), što je novina u domaćem krivično-pravnom sistemu.

Krivično delo silovanja razlikuje se i od krivičnog dela obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181) jer su radnje ovog dvoaktnog dela navođenje na obljubu zloupotrebom položaja i vršenje obljube, odnosno, sa njom izjednačenog čina. Obljuba zloupotrebom položaja vrši se prema licu koje je u podređenom položaju ili u odnosu zavisnosti od učinioca. Pored osnovnog oblika krivičnog dela obljuba zloupotrebom položaja, postoje i četiri teža oblika, za koja su propisane teže kazne: obljuba ili sa obljubom izjednačen čin sa maloletnikom od strane lica kojem je maloletnik poveren (čl. 181. st. 2),¹⁰³ obljuba ili sa

101 Član 112. st. 9. Termin „maloletnik“ upućuje na zaključak da se radi o licu muškog pola, iako žrtve silovanja, kao i drugih krivičnih dela, mogu biti i dečaci i devojčice u uzrastu 14-18 godina.

102 Član 112. st. 8.

103 U čl. 181. st. 2. KZ izričito su navedena lica kojima su maloletnik ili maloletnica povereni radi učenja, vaspitavanja, staranja i nege: nastavnik, vaspitač, staralac, usvojlac, roditelj, očuh, maćeha. Kada su učinioci ova lica, nije potrebno dokazivati zloupotrebu položaja ili ovlašćenja, kao elemenat bića kričnog dela jer, kako se navodi u literaturi, ona uvek objektivno postoji. Teži oblik krivično dela obljube maloletnika zloupotrebom položaja mogu izvršiti i druga lica, ali je u tom slučaju neophodno da zloupotreba bude utvrđena (Videti više: Stojanović, Z. op. cit. str. 603). Ovaj teški oblik krivičnog dela obljuba zloupotrebom položaja postoji ako je učinjeno prema maloletniku (licu starijem od 14, a mlađem od 18 godina), a zaprećena je kazna zatvora od jedne do 10 godina.

obljubom izjednačen čin sa detetom od strane lica kome je dete povereno (čl 181. st. 3),¹⁰⁴ obljuba i sa obljubom izjednačen čin zloupotrebom položaja koja je za posledicu imala trudnoću (čl. 181. st. 4), kao i obljuba, odnosno, sa obljubom izjednačen čin izvršen sa detetom zloupotrebom položaja koji je za posledicu imao smrt deteta (čl. 181. st. 4).

U sudskoj praksi zauzet je stav da se delo ne može kvalifikovati kao krivično delo obljuba ili sa obljubom izjednačen čin sa maloletnikom od strane lica koje je maloletnik poveren (čl. 181. st. 2) ako je učinilac suprug hraniteljice maloletnika. [...] Ukoliko optuženi, kao suprug hraniteljice maloletnog lica, zloupotrebom odnosa poverenja izvrši nedozvoljenu polnu radnju prema maloletnoj hranjenici, njegovo delo se može kvalifikovati kao krivično delo nedozvoljene polne radnje iz člana 182. stav 1. u vezi člana 181. stav 2. Krivičnog zakonika, a ne kao obljuba zloupotrebom službenog položaja, jer je jedan od uslova za postojanje ovog krivičnog dela preduzimanje polne radnje u cilju zadovoljenja polnog nagona, a drugi da izvršilac to čini prema maloletnom licu koje mu je povereno radi učenja, vaspitanja, čuvanja ili nege.¹⁰⁵

Obljuba nad nemoćnim licem: Obljuba nad nemoćnim licem je jedno od krivičnih dela protiv polne slobode. Imajući u vidu da je po KZ prinuda bitan elemenat krivičnog dela silovanja, čije postojanje podrazumeva pružanje otpora, u čl. 179. KZ, kao posebno krivično delo, inkriminirani su seksualni akti sa licem koje nije u stanju da pruži otpor zbog psihičkog ili fizičkog stanja u kome se nalazi. Prilikom dokazivanja izvršenja ovog krivičnog dela dolazi do problema, budući da zakon ne definiše pojam „nemoćno lice“, već je to prepušteno teoriji i sudskoj praksi.¹⁰⁶ Dominantan je stav da se nijedno lice ne može *a priori* smatrati nemoćnim, tj. nesposobnim za pružanje otpora. Okolnost da osoba ima mentalni invaliditet ili narušeno mentalno zdravlje sama po sebi ne znači da je reč o nemoćnom licu, već se uticaj ovih okolnosti na mogućnost pružanja otpora procenjuje u svakom konkretnom slučaju. To važi i kad je u pitanju fizička nesposobnost za pružanje otpora uzrokovana starošću, različitim bolestima itd.¹⁰⁷

104 Za ovaj teški oblik krivičnog dela obljuba zloupotrebom položaja propisana je kazna od pet do 12 godina zatvora.

105 Rešenje Apelacionog suda u Nišu, KŽ1 281/2020 od 21.5.2020. godine, dostupno na: Paragraf(Lex).

106 Mirić, F. Krivičnopravna zaštita osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2023, str. 50.

107 Ibid. str. 620.

Okrivljeni je osuđen za izvršenje krivičnog dela silovanja, koje je izvršio prema ženi sa fizičkim invaliditetom, koju je poznavao i bio s njom u prijateljskim odnosima. U obrazloženju presude navedeno je [...] Nakon što je odbio molbu oštećene da kuću napusti govoreći joj: „Neću da idem, ja moram da te j..m“ a kada je oštećena, uplašena ovom pretnjom, pokušala da pobegne u drugu sobu i zbog svoje fizičke hendikepiranosti pala, prišao joj, govoreći da nema kuda da pobegne, uhvatio je rukama oko pojasa, podigao sa poda i bacio je na krevet, te koristeći svoju fizičku superiornost i prepast oštećene ovakvim njegovim ponašanjem zbog koga ona nije bila sposobna da pruži bilo kakav otpor, sa nje i sebe skinuo svu odeću i zatim nad njom izvršio obljubu.¹⁰⁸

Sam naziv dela nije sasvim adekvatan i potiče iz vremena kada je i silovanje bilo definisano isključivo kao „prinudna obljuba“, iako sada i silovanje, kao i obljuba nad nemoćnim licem, obuhvataju ne samo obljubu, već i sa obljubom njom izjednačeni čin.

Da bi postojalo krivično delo obljuba nad nemoćnim licem, iskorišćavanje stanja nemoći i sam seksualni čin treba da budu ostvareni u isto vreme, jer su funkcionalno povezani i logički neodvojivi. Smatra se da iskorišćavanje, mada nije neka posebna (izolovana) aktivnost, neposredno proizlazi iz stanja žrtve prema kojoj učinilac ostvaruje seksualni čin,¹⁰⁹ te da se upravo iz ovog stanja zasniva pretpostavka da lice, iako nije primenjena prinuda, nije pristalo na seksualni čin.¹¹⁰

Osnovni oblik krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem postoji kada je seksualni akt izvršen sa licem koje zbog psihičkog ili fizičkog invaliditeta, iscrpljenosti i slično, nije u stanju da pruži fizički otpor. Isto tako, delo postoji i kad žrtva nije ni psihički ni fizički bila sposobna da pruži otpor, usled gubitka svesti, pijanstva, upotrebe droge itd. Ukoliko je, međutim, učinilac žrtvu doveo u takvo stanje na primer, davanjem ili nagovaranjem da uzme alkohol ili drogu, radi se o silovanju, bez obzira što lice zbog stanja u kome se nalazi nije sposobno da pruži otpor.¹¹¹ Delo se kvalifikuje kao silovanje i ako je učinilac prema licu nesposobnom za pružanje otpora primenio prinudu,

¹⁰⁸ Stojanović, Z. op. cit. str. 619. Presuda Višeg suda u Kraljevu KŽ. br. 33/10 od 11.5.2010. godine, navedeno prema: Vujičić, N. Krivičnopravni i kriminološki aspekti seksualnog nasilja u Republici Srbiji, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja br. 1/2016, str. 128.

¹⁰⁹ Škuljić, M. Krivično delo obljube nad nemoćnim licem – normativna konstrukcija, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije, Crimen, (IX) 1/2018, str. 42.

¹¹⁰ Stojanović, Z. op. cit., str. 574.

¹¹¹ Škuljić, M. op. cit., str. 42.

jer je, na primer, pogrešno ocenio da je lice sposobno da pruži otpor, ali pod pod uslovom da je prinuda u funkciji izvršenja seksualnog odnosa. Ako je prinuda upotrebljena iz drugih motiva, u tom slučaju delo se kvalifikuje kao obljuba nemoćnog lica, jer učinilac ne primenjuje prinudu kao sredstvo za izvršenje dela, već koristi stanje koje žrtvu čini nesposobnom za pružanje otpora. U tom slučaju korišćenje prinude predstavlja otežavajuću okolnost koju treba ceniti prilikom odmeravanja kazne.¹¹² Iskorišćavanje stanja nemoći je bitan objektivni elemenat krivičnog dela, koji mora da postoji i kad je žrtva lice sa mentalnim invaliditetom,¹¹³ jer seksualni odnosi sa ovim licima nisu zabranjeni. Zato nema krivičnog dela ako je lice sa mentalnim invaliditetom pristalo na seksualni odnos, pod uslovom da je bilo sposobno za davanje pristanka. Međutim, ako lice sa mentalnim invaliditetom nije bilo u stanju da shvati značaj takvog akta ili da upravlja svojim postupcima, postoji krivično delo čak i onda kad je samo lice iniciralo seksualni odnos jer nije bilo u stanju da dâ stvarni pristanak.¹¹⁴

Prema vladajućem mišljenju, u teoriji i praksi, za postojanje krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem potrebno da postoji i tzv. objektivni i subjektivni elemenat: da se lice nalazilo u stanju nesposobnosti za otpor,¹¹⁵ koje je učinilac iskoristio radi izvršenja seksualnog akta i da postoji svest učinioca da iskorišćava takvo stanje. Ako je učinilac u pogledu stanja nemoći lica, usled koga ono nije sposobno da pruži otpor bio u stvarnoj zabludi, nema krivičnog dela (čl. 28 KZ).

Krivično delo obljuba nad nemoćnim licem može biti izvršeno samo sa umišljajem. Sam seksualni odnos čin je obuhvaćen direktnim umišljajem, dok je u pogledu stanja nemoći žrtve dovoljan eventualni umišljaj, tj. da je učinilac bio svestan mogućnosti da se radi o nemoćnom licu koje nije sposobno za

112 Ibid, str. 60.

113 U zakonu su pojedina stanja zbog kojih lica nisu psihički sposobna da pruže otpor imenovana korišćenjem termina koji su zastareli i uvredljiviji za osobe sa invaliditetom („duševno oboljenje“, „zaostali duševni razvoj“, „duševna poremećenost“). Slični termini koriste i u stručnoj literaturi, kao i u sudskoj praksi, što je neprihvatljivo. Tako se u obrazloženju jedne presude navodi: “Kada je učinilac znao da je oštećena kao mentalno retardirana nemoćno lice i kada je iskoristio njenu postojeću nesposobnost da bi nad njom izvršio obljubu, njen eventualni pristanak ili čak inicijativa, ne utiču na postojanje krivičnog dela” (Peti opštinski sud u Beogradu K.346/05 od 31.05.2005. godine). Nevedeno prema: Kiurski, J. Krivična dela protiv polne slobode, *Iustitia*, br. 3/2017, str. 53.

114 Stojanović, Z. op. cit., str. 596.

115 „[...] Da bi postojalo krivično delo obljube ili nedozvoljenih polnih radnji nad nemoćnim licem, potrebno je da postoji objektivni element krivičnog dela – svojstvo pasivnog subjekta, i to zaostali duševni razvoj, druga duševna poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica, koje mora biti takve prirode da upravo usled te okolnosti ono nije sposobno za otpor, dakle mora postojati uzročno-posledična veza između takvog stanja i nesposobnosti za otpor”. (rešenje Višeg suda u Beogradu, KŽ1 730/2014 od 30.10.2014. godine, dostupno na: Paragraf(Lex)).

pružanje otpora i da je pristao da iskoristi takvo stanje radi izvršenja seksualnog akta.¹¹⁶

Pored osnovnog oblika krivičnog dela obljudba nad nemoćnim licem, postoje i dva teža oblika. Prvi teži oblik obuhvata postojanje nekoliko kvalifikatornih okolnosti koje su istovetne onim okolnostima koje i silovanje čine težim oblikom: nastupanje teške telesne povrede žrtve, izvršenje dela od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili izvršenje dela prema maloletniku ili trudnoća žrtve kao posledica dela (čl. 179. st. 2). Drugi teži oblik krivičnog dela postoji ako je nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu (čl. 179. st. 3). Za osnovni oblik krivičnog dela obljudba nad nemoćnim licem propisana je kazna od pet do 12 godina. Za prvi teži oblik krivičnog dela zaprećena je kazna zatvora od pet do 15 godina, dok je za drugi teži oblik zaprećena kazna zatvora od najmanje 10 godina ili doživotni zatvor. Ove kazne su istovetne kaznama koje su propisane za osnovni i teže oblike krivičnog dela silovanja.

Sve do izmena i dopuna KZ iz 2016. godine kazne za krivično delo obljudba nad nemoćnim licem bile su blaže u odnosu na kazne za krivično delo silovanja: za osnovni oblik silovanja bila je propisana kazna od dve do 10 godina, a za osnovni oblik obljudbe nad nemoćnim licem jedna do 10 godina, dok je za prvi teži oblik silovanja tri do 15 godina, a za prvi teži oblik obljudbe nad nemoćnim licem dve do 12 godina. Kazne su bile izjednačene samo u slučaju da je silovanje, odnosno, obljudba nad nemoćnim licem za posledicu imalo smrt žrtve ili da je izvršeno prema detetu.

Zbog razlika u težini zaprećene kazne Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S podnela je 2016. godine inicijativu za ocenu ustavnosti odredabe KZ kojom je propisana kazna za osnovni oblik krivičnog dela obljudba nad nemoćnim licem (čl. 179. st. 1).¹¹⁷ U inicijativi je navedeno da je ova odredba u suprotnosti sa Ustavom Republike Srbije, koji u čl. 21. zabranjuje svaku diskriminaciju po bilo kom ličnom svojstvu, uključujući „psihički ili fizički invaliditet“. Pored toga, ukazano je da je problematičan i sam naziv krivičnog dela, s obzirom da je suštinski u pitanju krivično delo silovanja, koje bi trebalo da bude inkriminisano kao kvalifikovani oblik silovanja sa težom kaznom od one propisane za osnovni oblik silovanja. Ukazano je i da su propisivanjem

¹¹⁶ Stojanović, Z. op. cit., str. 596

¹¹⁷ Inicijativa je dostupna na: <https://www.mdri-s.org/saopstenja/diskriminacija-zena-sa-invaliditetom-obljudba-nad-nemocnim-licem-ili-silovanje>.

posebnog krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem, za koje je zaprećena blaža kazna u odnosu na kaznu za osnovni oblik silovanja, žene sa invaliditetom, koje su najčešće žrtve ovog krivičnog dela, još jednom izdvojene od drugih žena i dodatno marginalizovane u društvu. Ustavni sud nije pokrenuo postupak za ocenu ustavnosti odredbe iz čl. 179. st. 1. KZ na osnovu navedene inicijative, ali su izmenama i dopunama KZ iz 2016. godine zaprećene kazne za krivično delo silovanja i obljube nad nemoćnim licem ujednačene.

Kao i krivično delo silovanja i krivično delo obljuba nad nemoćnim licem spada u grupu krivičnih dela za koja se prema izričitoj odredbi KZ, kazna ne može ublažiti (čl. 57. st. 2).¹¹⁸ Pored toga, isključen je uslovni otpust ako je usled dela nastupila smrt žrtve ili je delo izvršeno prema detetu (čl. 46. st. 5).

1.4.3. CEDAW i GREVIO preporuke upućene Srbiji

U martu 2019. godine, CEDAW komitet je objavio preporuke Srbiji povodom četvrtog ciklusa izveštavanja o primeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. Između ostalog, CEDAW komitet je preporučio Srbiji da sprovede analizu rasprostranjenosti i uzroka rodno zasnovanog nasilja prema ženama, uključujući žene iz višestruko diskriminiranih grupa, kao i da razvije sveobuhvatnu strategiju i akcioni plan za eliminisanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama.

Pored toga, Srbiji je preporučeno da revidira relevantne zakone i politike u cilju efikasnog sprečavanja i borbe protiv svih oblika nasilja prema ženama i zaštite žrtava, te da obezbedi da se slučajevi svih oblika nasilja prema ženama, uključujući i silovanje, pravilno istraže, da se učinioci procesuiraju i kazne srazmerno težini dela.

Nadalje, Srbija treba da ojača multisektorsku saradnju za sprečavanje i borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja i pružanje usluga žrtvama, da obezbedi da sve žene žrtve rodno zasnovanog nasilja imaju neometan pristup efikasnoj zaštiti od nasilja, kao i da unapredi sistem za prikupljanje i praćenje slučajeva svih oblika rodno zasnovanog nasilja, sa podacima razvrstanim prema vrsti nasilja i odnosima između učinioca i žrtve.¹¹⁹

¹¹⁸ Treba primetiti da mogućnost ublažavanja kazne ispod zakonom propisanog minimuma i dalje postoji za krivično delo obljuba zloupotrebom položaja i delo nedozvoljene polne radnje, iako je nejasno iz kojih je razloga zakonodavac za ova krivična dela dopustio mogućnost ublažavanja kazne.

¹¹⁹ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 24, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cedawcsrbco4-concluding-observations-fourth-periodic-report>

Rok za predaju sledećeg izveštaja CEDAW komitetu bio je mart 2023. godine. Do septembra 2024. godine, Srbija nije predala izveštaj o primeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.¹²⁰

Početakom 2020. godine, Ekspertska grupa za borbu protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici Saveta Evrope (GREVIO), u prvom izveštaju za Srbiju, ukazala je na neophodnost preduzimanja mera u cilju ispunjenja obaveza preuzetih ratifikacijom Istanbulske konvencije.¹²¹ Nakon toga, u junu 2023. godine, Srbiji su upućeni Zaključci o primeni preporuka,¹²² u kojima je Srbija pohvaljena za određeni napredak na normativnom planu. Međutim, kako nisu ispunjene mnoge preporuke, Srbija je ohrabrena da preduzme dalje mere u cilju ispunjavanja preporuka. Između ostalog, preporuke se odnose na redovno prikupljanje podataka o nasilju prema ženama, razvrstane minimalno prema polu, godinama, tipu nasilja, odnosu između žrtve i učinioca, godinama žrtve i mestu gde se nasilje dešava; na obezbeđivanje finansijskih i ljudskih resursa, kao i na obezbeđivanje stabilnih i održivih fondove za ženske organizacije koje pružaju podršku ženama žrtvama nasilja. Jedna od važnih preporuka odnosi se na uspostavljanje kriznih centara za žrtve silovanja i/ili seksualnog nasilja koji nude besplatne usluge podrške i stručne forenzičke preglede žrtava seksualnog nasilja, kao i na izmenu definicije silovanja i seksualnog nasilja, u skladu sa odredbama čl. 36. Istanbulske konvencije.

Rok za podnošenje novog izveštaja je jun 2025. godine, a Srbija je pozvana da nastavi sa preduzimanjem mera za primenu Istanbulske konvencije, posebno mera koje proizlaze iz zaključaka Grevio grupe.

1.4.4. **Aktuelna debata o usklađivanju inkriminacije silovanja sa Istanbulsom konvencijom**

Nasilje prema ženama, uključujući i seksualno nasilje, postalo je društveno pitanje zahvaljujući globalnom ženskom pokretu. Kao oblik i manifestacija podređenog položaja žena, nasilje prema ženama bilo je jedna od tema kojom

120 OHCHR – UN Human Rights Treaty Bodies, Reporting status for Serbia, dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/countries.aspx?CountryCode=SRB&Lang=EN

121 GREVIO izveštaj za Srbiju, FemPlatz, 27.01.2020, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n20>; Izveštaj na engleskom dostupan na: https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/newsroom/-/asset_publisher/anllnZ5mw6yX/content/grevio-publishes-its-first-baseline-report-on-serbia

122 Council of Europe, Conclusions on the implementation of recommendations in respect of Serbia adopted by the Committee of the Parties to the Istanbul Convention, IC-CP/Inf(2023)11, 1 June 2023, dostupno na: <https://rm.coe.int/conclusions-on-the-implementation-of-recommendations-in-respect-of-ser/1680ab7280>

su se bavile i prve feminističke grupe u Jugoslaviji.¹²³ Ženske organizacije i feministički orijentisane teoretičarke kritikovale su postojeći sistem zaštite od nasilja prema ženama i predlagale neophodne promene u zakonodavstvu i načinu delovanja institucija. Već tokom rada na pripremi KZ iz 1977. godine, kao i prilikom izrade KZ iz 2005. godine bila je izražena ideja da krivičnim delom silovanja treba inkriminisati preduzimanje radnji seksualnog karaktera bez pristanka lica prema kojem se preduzimaju, ali je ova ideja odbacivana kao neprihvatljiva.¹²⁴

Debata o načinu inkriminacije silovanja i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama postala je intenzivnija posle usvajanja Istanbulske konvencije, naročito u vreme rada na izmenama KZ i njegovog usaglašavanja sa odredbama konvencije. Iako danas u stručnim krugovima postoji konsenzus o tome da krivično delo silovanja treba redefinisati, budući da je Istanbulska konvencija posle stupanja na snagu postala pravno obavezujuća za Srbiju, izraženi su oprečni stavovi u pogledu načina inkriminisanja silovanja.

Ženske organizacije su odlučne u stavu da silovanje treba inkriminisati u skladu sa definicijom silovanja sadržanoj u čl. 36. Istanbulske konvencije prema kojoj krivično delo silovanja predstavlja svaka vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno, predmeta.

Odmah posle ratifikacije Istanbulske konvencije, u okviru regionalnog projekta „Udruženim naporima – Ka novim evropskim standardima u zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja“,¹²⁵ izrađena je studija usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.¹²⁶ U studiji je ukazano da radnja izvršenja „obljuba ili sa njom izjednačen čin“, predviđena krivičnim delima silovanje (čl. 178) i delima obljuje (čl. 179, čl. 180, čl. 181. KZ), ne obuhvata penetraciju izvršenu korišćenjem predmeta ili drugih delova tela, već su ove radnje obuhvaćene krivičnim delom nedozvoljene polne radnje za koje je predviđena znatno niža kazna, što je neprihvatljivo imajući u vidu da

123 Šire: Mladenović, L. SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, u: Žene za život bez nasilja – Priručnik za volontere SOS telefona, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu, (1995; BeogradLogar, R., Nasilje nad ženama – istorija i razvoj novih modela intervencije u Evropi, Centar Evropske Unije, Univerzitet u Viskonsinu-Medison, Konferencija „Reagovanje u slučajevima nasilja nad ženama – Modeli u Evropskoj Uniji“, Novembar 2004. (prevod: Autonomni ženski centar).

124 Videti: Stojanović, Z. Kriterijumi određivanja inkriminacija – uopšte i u sferi seksualnih odnosa, Ljubljana, 1981, str. 264-265.

125 Projekat su u periodu 2012–2014. realizovali Autonomni ženski centar iz Beograda, Društvo SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Ljubljane, Centar za žene žrtve rata ROSA iz Zagreba i Udružene žene iz Banja Luke.

126 Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – osnovna studija. Dostupno na: <https://www.potpisujem.org/doc/33df186c9ded15296bc6f1d79f09ed22.pdf>

je suština seksualnog nasilja povreda ličnog/fizičkog/seksualnog integriteta. Takođe, apostrofirana je i neusklađenost definicije krivičnih dela silovanja i nedozvoljene polne radnje sa zahtevima Istanbulske konvencije, budući da je za postojanje ovih dela neophodna upotreba sile ili pretnje da će se napasti na život i telo žrtve ili njoj bliskog lica. Ponuđen je i predlog za redefinisanje krivičnog dela silovanja u skladu sa odredbama Istanbulske konvencije.¹²⁷

Zalaganje da primarna karakteristika krivičnog dela silovanja bude nepostojanje dobrovoljnog pristanka na seksualni čin bilo je izraženo u vreme rada na Zakonu o izmenama i dopunama KZ iz 2016. godine. Ovaj stav je naišao na snažan otpor konzervativnog dela stručne javnosti. U težnji da se zadrži postojeća definicija silovanja i stvori privid usklađivanja propisa sa Istanbulskom konvencijom, u Predlog Zakona o izmenama i dopunama KZ iz 2016. godine bio je uvršćen poseban, lakši oblik silovanja – silovanje bez prinude, izvršeno bez relevantnog pristanka žrtve. Za ovo delo bila je predložena blaža kazna, uključujući mogućnost izricanja uslovne kazne.¹²⁸ Nakon pritiska civilnog društva¹²⁹ od ovog predloga se odustalo.

Ženske organizacije su nastavile zagovaračke aktivnosti na planu redefinisanja inkriminacije silovanja putem analiza, saopštenja i kampanja. Ukazano je na neusaglašenost definicije krivičnog dela silovanje i dela obljube sa zahtevima Istanbulske konvencije i istaknut zahtev da krivičnim delom silovanja bude inkriminisana svaka namerna seksualna radnja izvršena bez pristanka, jer je suština svih dela seksualnog nasilja povreda ličnog integriteta. Zbog toga je izražen zahtev da se definicija silovanja proširi na sve namerne seksualne radnje bez pristanka, koje na žrtvu mogu imati podjednake traumatske posledice, bez obzira na to da li je korišćena sila ili pretnja i na to da li je žrtva pruža-

127 Prema predlogu Autonomnog ženskog centra, osnovni i teže oblike krivičnog dela silovanja treba inkriminisati na sledeći način: Ko učini obljubu ili sa njom izjednačen čin, bez obzira na oblik, način vršenja i prirodu tog čina, nad licem koje nije dalo svoj pristanak, kazniće se zatvorom od tri do 12 godina. Ako je delo iz stava 1 uočinjeno: – prema članu porodice, – prema žrtvi koja je posebno ranjiva zbog njenih godina, bolesti, zavisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške telesne ili duševne smetnje, – na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način, – iz mržnje, – zajedno sa jednim ili više učinilaca, a pri tome je prema osobi izvršeno više obljuba ili sa njom izjednačenih činova, – uz upotrebu oružja ili opasnog oruđa, – na način da je silovana osoba teško povređena ili joj je zdravlje teško narušeno, ili je ostala trudna, kazniće se kaznom zatvora od najmanje pet godina. Ako je krivičnim delom prouzrokovana smrt silovane osobe, uočinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje 10 godina.

128 Član 10. Predloga Zakona o izmenama i dopunama KZ iz 2016. godine.

129 Prema dostupnim informacijama protiv uvođenja ovog posebnog oblika silovanja bilo je i Republičko javno tužilaštvo, koje je smatralo da u kontekstu postojeće sudske prakse to vodilo do ublažavanja kaznene politike u odnosu na ovo krivično delo, jer bi sudovi bili skloni da u dilemi (koja je očigledno problem u praksi), u odnosu na (ne)primenjenu prinudu u pogledu obljube ili sa obljubom izjednačenog čina, bili skloni rezonovanju da prinude nije bilo, odnosno da se ona ne može efektivno dokazati, ali da nije bilo ni saglasnosti pasivnog subjekta, što bi se svelo na lakši oblik silovanja, koji je bio propisan Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (član 178. stav 2. KZ). Navedeno prema: Škulić, N. Krivično delo silovanja u krivičnom pravu Srbije – aktuelne izmene, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije, Crimen, 3/2017, str. 396. fusnota 6.

la otpor. Time bi bila zaštićena seksualna autonomija pojedinca i omogućeno kažnjavanje za sva namerna dela seksualne prirode za koja ne postoji pristanak, kao ponižavajuća i nehumana postupanja.

Autonomni ženski centar organizovao je tokom 2018. i 2019. godine niz stručnih skupova posvećenih redefinisanju silovanja, na kojima su učestvovali predstavnici pravosuđa i organizacija civilnog društva, kao i pojedine sudije Evropskog suda za ljudska prava. Na skupovima je ukazano da inkriminacija seksualnog odnosa bez pristanka menja paradigmu silovanja jer je fokus na autonomije osobe, što podrazumeva da za postojanje dela nije potrebna nikakva sila. Takođe, ukazano je da konvencija razlikuje različita dela seksualnog nasilja, te da seksualno nasilje bez pristanka ne bi moglo biti „lakši oblik silovanja“. Na skupovima je istaknuta i važnost transformacije javne svesti, zbog pretežne dominacije pobornika konzervativnih stavova i među pravnim profesionalcima.

Ukazano je da uz izmene KZ sinhronizovano treba usaglasiti i Zakonik o krivičnom postupku i zakon koji će regulisati prava žrtava, jer mali broj prijava silovanja i seksualnih dela i još manji broj osuđujućih presuda, ukazuje na to da se u Srbiji mora urediti efikasna i efektivna istraga i efektivna procesna zaštita žrtve.¹³⁰

Otvoren je i problem inkriminacije obljube nad nemoćnim licem kao posebnog krivičnog dela. Tako je u godišnjem Izveštaju o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu FemPlatz ukazao da u srpskom krivičnom pravu i dalje postoji posebno krivično delo obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179. KZ), koje se u suštini odnosi na silovanje žene sa invaliditetom, iako je napisano rodno neutralnim jezikom, odnosno, kao i kod krivičnog dela silovanja, ogromna većina žrtava su žene. Iako je izmenama KZ iz 2016. godine kazna za ovo delo izjednačena sa kaznom za krivično delo silovanja, i dalje su propisana dva različita krivična dela, za šta, kako se u izveštaju navodi, ne postoji razumno opravdanje.¹³¹

Zahtevi za adekvatnom inkriminacijom silovanja potkrepljeni su i feminističkom

130 Šire: Autonomni ženski centar, saopštenje: Inicijativa za izmene krivičnog dela silovanje – Kazniti svaki nedobrovoljni seksualni odnos, 2018. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/prakticne-politike/zagovaranje/1345-2018-inicijativa-za-izmene-krivicnog-dela-silovanje-kazniti-svaki-nedobrovoljni-seksualni-odnos>. Zagovaračke aktivnosti na usaglašavanju krivičnog dela silovanje sa standardima Istanbulske konvencije Saveta evrope o sprečavanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici pratila je i kampanja „Traži se pristanak“. Dostupno na: <https://www.potpisujem.org/srb/pristanak/>

131 Beker, K. Janjić, B. Lepojević, V. Izveštaju o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019, Pančevo, FemPlatz, str. 64. Dostupno na: https://www.femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf.

studijom koja razotkriva neurobiologiju traume silovanja i ukazuje na spontane i nevoljne reakcije žena žrtava silovanja,¹³² koje se ogledaju u bekstvu, suprotstavljanju ili „zamrzavanju“, čime se objašnjava zašto nepružanje otpora ne treba da bude pokazatelj da je seksualni odnos bio dobrovoljan. Izneti su naučna objašnjenja razloga zbog kojih su iskazi žena o silovanju često fragmentarni ili ispunjeni naizgled nevažnim, bizarnim detaljima. Ta nova naučna saznanja u oblasti neurobiologije mozga, pružila su naučno zasnovane argumente za kritiku postojeće inkriminacije silovanja i ustaljenog stava u sudskoj praksi prema kome nema silovanja ako žena nije pružala otpor.

Vodeći teoretičari krivičnog prava ukazuju da je iz formalnopravnih razloga, tj. radi ispunjavanja obaveza preuzetih ratifikacijom Istanbulske konvencije, potrebno odgovarajućim zakonodavnim intervencijama dopuniti inkriminaciju silovanja, s tim što smatraju da postojeću klasičnu definiciju silovanja treba zadržati, a posebno inkriminisati silovanje izvršeno bez pristanka žrtve i bez primene sile ili pretnje. Prema shvatanju prof. Stojanovića, odredbe sadržane u čl. 36. Istanbulske konvencije zahtevaju inkriminisanje svih nedobrovoljnih seksualnih akta, a ne samo onih koji se preduzimaju upotrebom prinude, ali iz tih odredaba ne proizlazi obaveza izmene postojećeg zakonskog opisa krivičnog dela silovanja, niti se konvencija izjašnjava da li nedobrovoljni seksualni akt treba izjednačiti sa situacijom koja se uobičajeno podrazumeva pod pojmom krivičnog dela silovanja. Po njegovom mišljenju, upravo odredbe konvencije potvrđuje neprihvatljivost stava feminističkih organizacija da svaki „neželjeni seksualni odnos“ predstavlja vid prinude i samim tim silovanja.¹³³ Zato se zalaže da nedobrovoljni seksualni akt pod nazivom „obljuba bez pristanka“ ili „seksualno (polno) nasilje“ bude inkriminisan kao novo krivično delo, koje bi, s obzirom da nije primenjena prinuda, bilo lakše od krivičnog dela silovanja.¹³⁴ Legislativno-tehnički, ovo delo bi moglo, smatra prof. Stojanović, biti predviđeno u zasebnom članu KZ ili kao lakši oblik krivičnog dela silovanja. Kao i kod silovanja, učinilac, ali i žrtva nedobrovoljnog seksualnog akta mogli bi biti i žena i muškarac, kako u heteroseksualnom, tako i u homoseksualnom odnosu, jer je po njegovom mišljenju, neprihvatljivo da se u odnosu na žene predvidi šira kriminalna zona.

132 Mladenović, L. Emocije menaju rad mozga, Feministički pristup neurobiologiji traume silovanja, Beograd, Autonomni ženski centar, 2020. Dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije/lepa_mladenovic-EMOCIJE_MENJAJU_RAD_MOZGA.pdf

133 Videti: Stojanović, Z. Silovanje bez prinude - usaglašavanje KZ Srbije sa članom 36. Istanbulske konvencije, NBP. Nauka, bezbednost, policija, br. 1/2016, str. 9. fusnota 24. Dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-8872/2016/0354-88721601001S.pdf>

134 Ibid, str. 19.

Sličnog je mišljenja i prof. Škulić. On iznosi argumente za i protiv inkriminacije „nedobrovoljne“ („nevoljne“) obljube kao posebnog/lakšeg oblika osnovnog krivičnog dela silovanja, kao i razloge za i protiv propisivanja ovog dela kao posebnog krivičnog dela protiv polne slobode. Po njegovom mišljenju, inkriminisanje nedobrovoljne obljube kao lakšeg oblika krivičnog dela silovanja omogućava da se izbegne određivanje naziva samog dela, što inače nije sasvim jednostavno, niti nesporno. S druge strane, takav legislativni pristup „ne daje ni preveliki značaj takvom delu za koje se realno može očekivati da će iz niza razloga, svakako biti prilično retko u praksi, naročito u smislu „dokazanog krivičnog dela“. U prilog postojanja posebne inkriminacije obljube ili sa obljubom izjednačenog čina, bez saglasnosti pasivnog subjekta, prof. Škulić iznosi stav da se ovde „ipak, a po logici stvari, pa čak i u osnovnom jezičkom smislu, suštinski ne radi o „pravom“, odnosno, „klasičnom“, silovanju. U prilog tome navodi i argument da, za razliku od nekih zakonodavstava (poput na primer krivičnog prava SAD, koje između ostalog poznaje tzv. statusno silovanje), gde se na primer, obljuba nad detetom formalno smatra vidom silovanja, naše krivično zakonodavstvo tradicionalno pravi jasnu razliku između tih vidova krivičnih dela protiv polne slobode i „klasičnog silovanja“. Budući da je u korenu termina silovanje, reč „sila“, to znači, smatra prof. Škulić, da bi se tu primarno, moralo raditi o nasilju, odnosno o relevantnoj prinudi u krivičnompravnom smislu, a takve prinude nema kod obljube koja se vrši bez adekvatne saglasnosti pasivnog subjekta.

Izražena je bojazan da bi novi poseban oblik silovanja, za koji se koriste nazivi „nedobrovoljni seksualni odnos“ i „seksualni odnos protiv volje pasivnog subjekta“, u praksi neminovno bio skopčan sa ozbiljnim dokaznim problemima, jer bi bilo veoma teško dokazati da pasivni subjekt nije pristao na seksualni odnos (obljubu ili sa njom izjednačeni čin), ako prema njemu nije upotrebljena bilo kakva vrsta prinude, a pri tom, nije bilo ni otpora, već samo jasno manifestovanog protivljenja pasivnog subjekta. Ukazano je i na teškoće u vezi sa načinom na koji je iskazano protivljenje pasivnog subjekta, da li je ono usled toga uopšte bilo „jasno“, te zašto nije ispoljen bilo kakav otpor u odnosu na obljubu ili sa obljubom izjednačen čin, kada bilo kakve prinude uopšte nije ni bilo, budući da je otpor uvek realno više moguć kada prinude nema, nego kada prinuda postoji. Zbog svega toga, dokazivanje izvršenja dela bilo bi veoma otežano i često bi se suštinski i u praksi svodilo na „reč protiv reči“.¹³⁵

135 Škulić, M. op. cit. str. 433.

U stručnoj javnosti izraženi su različiti stavovi o potrebi redefinisavanja krivičnog dela silovanja u skladu sa Istanbulsom konvencijom. Neke sudije i advokati podržavaju ovu zakonodavnu intervenciju,¹³⁶ ali većina smatra da definiciju „klasičnog“ silovanja ne treba menjati, te da bi izmene predstavljale „zadiranje u intimu“ i otvorile prostor za velike zloupotrebe prilikom prijavljivanja ovog krivičnog dela.

U međuvremenu je i Vlada Republike Srbije „priznala“ da se silovanjem se „ne smatra svaki akt seksualnog nasilja na koji žrtva nije dala svoj pristanak, već samo onaj koji je izvršen upotrebom prinude (sile ili pretnje)“ i da je zato planirana izmena propisa radi usaglašavanja sa Istanbulsom konvencijom.¹³⁷ Takav stav izražen je i u Strategiji za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine.¹³⁸ Naime, kao jedna od mera u okviru Posebnog cilja 3 planirano je da kod inkriminacija silovanja i obljube akcenat treba staviti na odsustvu slobodnog pristanka žrtve na seksualni odnos, a ne na prinudi, kao i da će se preispitati *ratio* postojanja krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem, jer je radnja izvršenja ovog krivičnog dela ista kao i radnja izvršenja krivičnog dela silovanje. Istaknuto je da praksa krivičnog gonjenja silovanja žena sa invaliditetom kao obljube nad nemoćnim licem šalje poruku da kršenje njihovog seksualnog odlučivanja i autonomije ne predstavlja silovanje te da će „nemoć“ lica biti predviđena kao kvalifikatorna okolnost kod krivičnog dela silovanje. Nažalost, nije usvojen akcioni plan za sprovođenje navedene Strategije, a planirane mere većim delom nisu realizovane.

Uprkos deklarativnom opredeljenju države da inkriminaciju silovanja usaglasi sa zahtevima Istanbulske konvencije, do usaglašavanja još uvek nije došlo, tako da je inkriminacija silovanja i dalje nepromenjena.

136 Videti. Dakić, D. Silovanje bez prinude, Otvorena vrata pravosuđa, 17.01.2022. Dostupno na: <https://www.otvorenavratapravosudja.rs teme/krivicno-pravo/silovanje-bez-prinude>

137 Videti: Report submitted by Serbia pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Dostipno na: <https://rm.coe.int/state-report-serbia/pdfa/168094afec>

138 Dostupno na: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/47/1/reg>

2.

2

ISTRAŽIVANJE

Konceptualni okvir istraživanja čini razumevanje rodno zasnovanog nasilja prema ženama i devojkicama kao manifestacije neravnoteže moći između muškaraca i žena koji su uslovljeni njihovim nejednakim položajem u društvenim strukturama, kao i kulturnim vrednosnim obrascima. Saglasno tome, rodno zasnovano nasilje prema ženama posledica je strukturalne diskriminacije žena, a svi oblici nasilja prema ženama rezultat su zloupotrebe moći. Za potrebe ovog istraživanja, pojmovi imaju sledeća značenja:

Nasilje prema ženama: kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena koji predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke, odnosno, finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu.¹³⁹

Rodno zasnovano nasilje prema ženama: nasilje koje je usmereno protiv žene zato što je žena, odnosno, ono koje nesrazmerno pogađa žene.¹⁴⁰

Fokus istraživanja je na dva krivična dela – silovanje (čl. 178. KZ) i obljava nad nemoćnim licem (čl. 179. KZ). Iako definicija silovanja nije usaglašena sa zahtevima Istanbulske konvencije, te iako je krivično delo obljava nad nemoćnim licem diskriminatorno u odnosu na žene sa invaliditetom, okvir ovog istraživanja je ograničen odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije,¹⁴¹ koji primenjuju i nadležna tužilaštva i nadležni sudovi. Zbog toga će se koristiti definicije ova dva krivična dela iz Krivičnog zakonika.

¹³⁹ Član 3. stav 1. tač. b) Istanbulske konvencije.

¹⁴⁰ Član 3. stav 1. tač. d) Istanbulske konvencije.

¹⁴¹ Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>

Silovanje:

(1) Ko prinudi drugog na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, kazniće se zatvorom od pet do 12 godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno pretnjom da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim zlom, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do 10 godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do 15 godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje 10 godina ili doživotnim zatvorom.

Obljuba nad nemoćnim licem:

(1) Ko nad drugim izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin iskoristivši duševno oboljenje, zaostali duševni razvoj, drugu duševnu poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica usled kojeg ono nije sposobno za otpor, kazniće se zatvorom od pet do 12 godina.

(2) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila teška telesna povreda nemoćnog lica ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je učinjeno prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do 15 godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje 10 godina ili doživotnim zatvorom.

Istraživanje je sprovedeno na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine tokom 2024. godine i obuhvata tužilačku i sudsku praksu iz 2023. godine. Podaci o tužilačkoj praksi odnose na krivična dela silovanja i obljube nad nemoćnim licem koja su se dogodila tokom 2023. godine, dok se sudska praksa odnosi na postupke koji su završeni, odnosno, na presude koje su postale pravosnažne tokom 2023. godine, bez obzira na to kada se krivično delo dogodilo.

2.1. Cilj, predmet i metodologija istraživanja

Cilj istraživanja je da se na osnovu analize zakonskih propisa i prikupljenih podataka o procesuiranju slučajeva silovanja i obljube nad nemoćnim licem, sagleda odgovor krivičnog sistema na seksualno nasilje prema ženama, odnosno, ostvari uvid u stepen pravne zaštite žena koje su bile žrtve silovanja ili obljube nad nemoćnim licem.

Rezultati istraživanja su osnov za kreiranje preporuka za poboljšanje postupanja u slučajevima silovanja i obljube nad nemoćnim licem, zasnovanih na dokazima, koji će doprineti boljoj zaštiti žena od seksualnog nasilja u AP Vojvodini, s obzirom da upotpunjuju prikaz institucionalnog delovanja u procesuiranju ovih krivičnih dela, sagledan kroz projekat „Put oporavka: Unapređenje usluga za žrtve seksualnog nasilja u Vojvodini“.

Predmet istraživanja je javnotužilačka i sudska praksa u procesuiranju slučajeva silovanja i obljube nad nemoćnim licem u 2023. godini na teritoriji AP Vojvodine. Analizom predmeta sagledane su specifičnosti pristupa i kaznene politike u slučajevima seksualnog nasilja prema ženama, odnosno, u slučajevima silovanja i obljube nad nemoćnim licem.

Istraživanje čine dva segmenta:

- 1) *Desk istraživanje* koje obuhvata kratak pregled ratifikovanih međunarodnih i domaćih propisa, strategija i drugih dokumenta u domenu sprečavanja i zaštite od nasilja prema ženama, posebno seksualnog nasilja, kao i pregled istraživanja o seksualnom nasilju prema ženama u Srbiji. Ovaj segment istraživanja pruža uvid u rezultate dosadašnjih istraživanja pojave seksualnog nasilja prema ženama, kao i u pravni okvir delovanja institucija na planu sprečavanja i zaštite žena od seksualnog nasilja. Pored toga, u ovaj deo je uključena i aktuelna debata na međunarodnom i nacionalnom nivou u vezi sa izmenom definicije silovanja, u skladu sa odredbama Istanbulske konvencije.
- 2) *Empirijsko istraživanje*, koje je obuhvatilo tužilačku i sudsku praksu u vezi sa ova dva krivična dela na teritoriji AP Vojvodine tokom 2023. godine.

Iako je istraživački uzorak ograničen na praksu javnih tužilaštava i sudova sa područja AP Vojvodine, stečena saznanja pružaju osnov za identifikaciju oblasti u kojima bi trebalo preduzeti mere kako bi se unapredilo delovanje

krivičnog sistema, imajući u vidu težinu ovih krivičnih dela i položaj žrtava ovih krivičnih dela.

Istraživanje je sprovedeno kroz četiri faze:

U prvoj fazi (desk istraživanje) proučeni su međunarodni i nacionalni propisi i relevantna literatura, kao i prikupljeni podaci iz raspoloživih istraživanja. Takođe, u ovoj fazi su kreirani zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja za viša tužilaštva i više sudove sa teritorije AP Vojvodine o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja prema ženama.

U drugoj fazi prikupljeni su podaci od viših tužilaštava i viših sudova slanjem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Zahtevi za viša javna tužilaštva obuhvatili su podatke o ukupnom broju prijava za krivična dela silovanje i obljava nad nemoćnim licem tokom 2023. godine, o broju odbačenih krivičnih prijava i broju podignutih optužnica. Takođe, obuhvatili su i dostupne podatke o žrtvama i učiniocima ovih krivičnih dela (pol, starosno doba). Zahtevi za više sudove obuhvatili su podatke o broju pravosnažno okončanih postupaka za krivična dela silovanja i obljava nad nemoćnim licem u 2023. godini. Pored toga, od sudova su zatražene anonimizovane kopije svih pravosnažnih presuda.

U trećoj fazi su analizirani podaci dobijeni od viših javnih tužilaštava i pravosnažne sudske presude, a sve dobijene sudske presude, koji je bilo veoma malo, analizirane su primenom metoda studije slučaja.

U četvrtoj fazi istraživanja interpretirani su svi prikupljeni, obrađeni i sistematizovani podaci i pripremljen tekst istraživanja sa preporukama za unapređenje postupanja u slučajevima seksualnog nasilja prema ženama.

2.2. Nalazi i interpretacija nalaza

2.2.1. Rezultati kvantitativnog istraživanja

Postupanje u slučajevima krivičnih dela silovanje i obljuba nad nemoćnim licem u nadležnosti je viših sudova i viših tužilaštava. Na teritoriji AP Vojvodine postoji šest viših sudova i šest javnih tužilaštava, koja se nalaze u sledećim gradovima: Novi Sad, Pančevo, Sombor, Sremska Mitrovica, Subotica i Zrenjanin. Od njih je početkom aprila 2024. godine zatraženo da dostave podatke koji su bili neophodni za ovo istraživanje.

Od viših tužilaštava su zatražene sledeće informacije:

- Koliko je bilo prijavljenih slučajeva silovanja i obljube nad nemoćnim licem, bez obzira da li su zavedeni kao KT ili KTR predmeti, u periodu od 1. januara 2023. do 31. decembra 2023. godine, u kojima je žrtva bila žena;
- Koliko je od ukupnog broja bilo odbačenih krivičnih prijavi, u koliko slučajeva je obustavljena istraga, koliko je podignutih optužnica, kao i u koliko slučajeva su evidentirani nepoznati izvršioc (KTI, KTO i KTN upisnici);
- Koliko je žrtava navedenih krivičnih dela tokom 2023. godine dobilo status posebno osetljivog svedoka (čl. 103. ZKP);
- U koliko predmeta je istaknut zahtev za određivanje pritvora u fazi istrage, a u koliko predmeta je ovaj zahtev istaknut nakon podizanja optužnice.

Pored ovih informacija, zatraženo je i dostavljanje anonimizovanih kopija izveštaja i/ili krivičnih prijavi za ova dva krivična dela.

Od viših sudova su zatražene sledeće informacije:

- Broj završenih krivičnih postupaka za krivična dela silovanje i obljuba nad nemoćnim licem, uključujući i pokušaje ovih dela, u kojima su presude postale pravonažne u periodu od 1. januara 2023. do 31. decembra 2023. godine, nezavisno od toga koje su godine postupci pokrenuti, a u kojima je žrtva bila žena;
- Broj krivičnih postupaka za navedena krivična dela koji su započeti tokom 2023. godine, a još uvek nisu pravosnažno okončani;
- Broj okrivljenih lica za navedena krivična dela, kojima je u periodu 1. januar 2023 – 31. decembar 2023. godine određen pritvor u fazi istrage;

- Broj okrivljenih lica za navedena krivična dela kojima je u periodu 1. januar 2023 – 31. decembar 2023. godine određen pritvor nakon podizanja optužnice.

Takođe, zatraženo je i dostavljanje anonimizovanih kopija pravosnažnih presuda.

U periodu od aprila do juna 2024. godine, sva viša tužilaštva i svi viši sudovi dostavili su tražene informacije, ali nisu svi dostavili i tražene anonimizovane kopije, o čemu su detaljnije informacije prezentovane u delu studije koji se odnosi na kvalitativno istraživanje.

2.2.1.1. Državna pravosudna statistika za 2023. godinu

Republički zavod za statistiku, u sklopu statistike pravosuđa, objavljuje redovne godišnje izveštaje, između ostalog i o punoletnim učiniocima krivičnih dela. U ovim izveštajima su sadržani osnovni podaci o kriminalitetu punoletnih učinilaca krivičnih dela, i to: prijavljena, optužena i osuđena punoletna lica prema krivičnom delu, polu, starosti i krivičnoj sankciji, a na osnovu redovnih statističkih istraživanja na osnovu individualnih upitnika koje popunjavaju nadležna osnovna/viša javna tužilaštva i nadležni osnovni/viši sudovi.

Imajući u vidu da su u fokusu ovog istraživanja dva krivična dela – silovanje i obljava nad nemoćnim licem, iz grupe krivičnih dela protiv polne slobode, predstavljeni su podaci statistike pravosuđa za 2023. godinu.¹⁴²

Tabela 1: Krivična dela protiv polne slobode

	2019	2020	2021	2022	2023
Krivične prijave	498	411	498	499	500
Optuženi	286	249	277	326	321
Osuđeni	251	210	241	273	274

Kao što je vidljivo iz tabele 1, mnogo je veći broj krivičnih prijava u odnosu na podignute optužnice i osuđenja. Treba imati u vidu da su u tabeli 1 predstavljeni podaci za sva krivična dela protiv polne slobode, dok su podaci o

¹⁴² Saopštenje: Statistika pravosuđa. Punoletni učinioци krivičnih dela u 2023. godini, Republički zavod za statistiku, Beograd, jul 2024, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20241186.pdf>

krivičnim delima silovanja i obljuje nad nemoćnim licem predstavljeni dalje u tekstu. Takođe, treba imati u vidu da krivična dela protiv polne slobode predstavljaju manji deo ukupnog kriminaliteta, sa udelom od 0,5 do 0,7% u ukupnom broju krivičnih prijava, udelom od oko 0,9% u optuženjima i osudama.

Što se tiče krivičnih dela silovanja i obljuje nad nemoćnim licem, predstavljene su statistički podaci za 2023. godinu, za Republiku Srbiju i za AP Vojvodinu, pri čemu treba imati u vidu da podaci razvrstani po regionima postoje samo u odnosu na podnete krivične prijave protiv punoletnih učinilaca, ali ne i za optužena i osuđena lica.

Tabela 2: Krivično delo silovanje (2023)

	Republika Srbija (ukupno)	AP Vojvodina
Krivične prijave	75	25
Osuđeni	21	Nema podataka

Tabela 3: Krivično delo obljuba nad nemoćnim licem (2023)

	Republika Srbija (ukupno)	AP Vojvodina
Krivične prijave	14	9
Osuđeni	2	Nema podataka

2.2.1.2. Podaci o delovanju javnih tužilaštava i sudova u AP Vojvodini u 2023. godini

Na zahtev za pristup informacijama od javnog značaja odgovorila su sva viša tužilaštva i svi viši sudovi sa teritorije AP Vojvodine. Međutim, podaci koji su dobijeni nisu u potpunosti odgovarali informacijama koje smo zatražile, odnosno, od pojedinih tužilaštava i sudova nismo dobile sve neophodne informacije.

Podaci dobijeni od tužilaštava predstavljeni su u tabelama ispod.

Tabela 4: VJT: Krivična dela silovanje i obljava nad nemoćnim licem

VJT	KD	Ukupno	Odbačeno	Obustavljena istraga	Nije pokrenut postupak	Istraga u toku/nije doneta odluka	Optužnica
Novi Sad	Silovanje	8	3	1		1	3
	Obljava	2		1		1	
Pančevo	Silovanje	12	4	1	2	1	4
	Obljava	-					
Sombor	Silovanje	8	1	1	2	3	1
	Obljava	-					
Sremska Mitrovica	Silovanje	12	4				2
	Obljava	1	1				
Subotica	Silovanje	2		1			1
	Obljava	-					
Zrenjanin	Silovanje	3		1		1	1
	Obljava	1		1			

Iz tabele je evidentno da veoma mali broj prijava silovanja i obljuje nad nemoćnim licem završi podizanjem optužnice, pri čemu treba imati u vidu da su podaci prikupljeni u periodu april – jun 2024. godine, za krivična dela koja su počinjena tokom 2023. godine, a da u sedam slučajeva još uvek nije doneta javnotužilačka odluka, odnosno, da je istraga bila u toku. Takođe, VJT u Sremskoj Mitrovici nije dostavilo potpunu informaciju o tome šta se dešava sa šest prijavljenih slučajeva, imajući u vidu da je od ukupno 12 slučajeva, u četiri slučaja došlo do odbacivanja prijave, a u dva slučaja je podignuta optužnica, a nije data informacija o statusu preostalih šest slučajeva.

Od ukupnog broja prijavljenih slučajeva sedam osoba je dobilo status posebno osetljivog svedoka, i to šest oštećenih u slučaju silovanja i jedna oštećena u slučaju obljuje nad nemoćnim licem. Pritvor u toku istrage određen je za ukupno 15 osoba, dok je u jednom slučaju VJT predložilo pritvor, koji sud nije prihvatio.

Podaci dobijeni od viših sudova su predstavljeni u tabeli ispod.

Tabela 5: Viši sudovi: Krivična dela silovanje i obljava nad nemoćnim licem

VJT	KD	Pravosnažno okončani postupci	Započeti postupci	Pritvor u toku istrage	Pritvor nakon podizanja optužnice
Novi Sad	Silovanje	8	3	1	
	Obljuba	2		1	
Pančevo	Silovanje	12	4	1	2
	Obljuba	-			
Sombor	Silovanje	1	1	1	-
	Obljuba	-		-	
Sremska Mitrovica	Silovanje	-		4	2
	Obljuba	-		-	
Subotica	Silovanje	1	3	1	-
	Obljuba	-		-	
Zrenjanin	Silovanje	2	6	2	1
	Obljuba	-		-	

Podaci iz tabele 5 pokazuju da je na celoj teritoriji AP Vojvodine, tokom 2023. godine, pravosnažno okončano osam krivičnih postupaka za krivično delo silovanje i jedan postupak za krivično delo obljava nad nemoćnim licem. Pored toga, započeto je još 19 postupaka za krivično delo silovanje, koji nisu okončani tokom 2023. godine.

3.3.2 Rezultati kvalitativnog istraživanja

Kao što je već navedeno, u okviru istraživanja, metodom studije slučaja (eng. *case study*) analizirano je sedam procesuiranih slučajeva seksualnog nasilja prema ženama. Ovaj kvalitativni istraživački metod primenjen je sa ciljem da se stekne sveobuhvatniji i produbljeniji uvid u seksualno nasilje prema ženama, njegove fenomenološke karakteristike, okolnosti pod kojima se ono vrši, kao i da se stekne detaljniji uvid u procesuiranje dela seksualnog nasilja anali-

zom podataka koji se tiču kvalifikacije dela, optuženja, suđenja i odmeravanja kazne učiniocima ovih dela.

Od ukupno devet presuda koje su postale pravosnažne, istraživački uzorak kvalitativnog istraživanja čine sudski predmeti nadležnih sudova u AP Vojvodini formirani povodom krivičnih dela kvalifikovanih kao silovanje (čl. 178. KZ), odnosno, pokušaj silovanja i obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179. KZ), koji su pravosnažno okončani u periodu od 1. januara do 31. decembra 2023. godine, i to: dva predmeta Višeg suda u Zrenjaninu, jedan predmet Višeg suda u Subotici, jedan predmet Višeg suda u Somboru i tri predmeta Višeg suda u Pančevu.

U istraživačkom uzorku nedostaju dve presude koje su postale pravosnažne tokom 2023. godine. Naime, Viši sud u Novom Sadu je dostavio tražene informacije, ali je odbio da istraživačkom timu dostavi dve pravosnažne presude za krivično delo silovanja, uz obrazloženje da je u ovim postupcima bila isključena javnost. Zbog toga smo uputile žalbu Povereniku za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, jer smatramo da je naš zahtev neosnovano odbijen. Žalbu smo uputile krajem juna 2024. godine, a sredinom septembra smo uputile i urgenciju, ali postupak po našoj žalbi još uvek nije pokrenut.

Podaci relevantni za studije slučaja prikupljeni su analizom sadržaja prvostepeni i drugostepeni presuda koje su sudovi dostavili istraživačkom timu, pri čemu treba imati u vidu da su neki sudovi dostavili i prvostepene i drugostepene odluke, dok su neki sudovi dostavili samo svoje pravosnažne presude, odnosno, nisu dostavili drugostepene odluke. Analize sadržaja presuda omogućile su da se sagleda *modus operandi* navedenih krivičnih dela, kao i specifičnosti društvenog i porodičnog statusa i karakteristika učinioca i žrtve, učinioca prema delu, međusobnog odnosa učinioca i žrtve, njihovog ponašanja pre i u toku izvršenja dela i slično. Pored toga, sagledani su izvedeni dokazi, stavovi suda u tumačenju pojedinih konstitutivnih elemenata krivičnog dela i njegove pravne kvalifikacije, kao i odluka o krivičnim sankcijama.

SLUČAJ BR. 1

Procesuiranje dva produžena krivična dela silovanja

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

Presudom Višeg suda u Zrenjaninu 5K-23/21 od 09.03.2023. godine okrivljeni je oglašen krivim zbog produženog krivičnog dela¹⁴³ silovanja izvršenog prema detetu iz čl. 178. st. 4. KZ, u vezi sa čl. 61. st. 1. KZ i produženog krivičnog dela silovanja izvršenog prema maloletniku iz čl. 178. st. 3. KZ, u vezi sa čl. 61. st. 1. KZ. U pitanju su dva produžena krivična dela izvršena prema istoj žrtvi, koju je osuđeni u više navrata silovao dok je krivičnopravnom smislu bila dete, a to je u više navrata nastavio da čini i nakon što je ona napunila 14 godina i stekla status maloletnika.

Pravna kvalifikacija dela potvrđena je u presudom Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ1-625/23 od 4.10.2023. godine. Odlučujući po žalbama Višeg javnog tužioca u Zrenjaninu i branioca okrivljenog, ovaj sud je obe žalbe odbio kao neosnovane i potvrdio prvostepenu presudu.

Okolnosti izvršenja krivičnog dela

U toku postupka utvrđeno je da je okrivljeni devojčicu, koju je zajedno sa bivšom suprugom usvojio, u više navrata seksualno zlostavljao. To je na nju ostavilo teške psihičke posledice, što potvrđuje činjenica da je više puta pokušala da izvrši samoubistvo, nakon što je otkrila seksualno nasilje kojem je bila izložena.

Prema podacima iz presude, okrivljeni je upotrebom sile oštećenu prinudio na čin izjednačen sa obljubom (oralni koistus). Pitanje upotrebe sile i pružanja otpora sud je tumačio u kontekstu okolnosti konkretnog slučaja, imajući u vidu „*vreme i mesto izvršenja dela, uzrast žrtve, njenog psihičkog statusa i specifične porodične situacije*“. Iako prilikom izvršenja dela devojčica nije pružala otpor, već se povinivala zahtevima okrivljenog, sud je zaključio da je postupala protivno svojoj volji i iz straha da će je okrivljeni fizički napasti. Pri tome je sud uzeo u obzir činjenicu da je okrivljeni prema žrtvi ranije primenjivao fizičku silu, tj. tukao je kaišem, zbog toga što je navodno uzela 1.000 dinara iz kuće kako bi kupila cigarete. Zbog toga je, po oceni suda, bio oprav-

¹⁴³ Prema čl. 61. st. 1. KZ, produženo krivično delo čini više istih ili istovrsnih krivičnih dela učinjenih u vremenskoj povezanosti od istog učinioca koja predstavljaju celinu zbog postojanja najmanje dve od sledećih okolnosti: istovetnosti oštećenog, istovrsnosti predmeta dela, korišćenja iste situacije ili istog trajnog odnosa, jedinstva mesta ili prostora izvršenja dela ili jedinstvenog umišljaja učinioca.

dan njen strah da će je fizički povrediti ako ne udovoljava njegovim željama, uzevši u obzir uzrast žrtve, njenu ličnost i činjenicu da je okrivljeni njen usvojlac. Pored toga, sud je cenio i činjenicu da je okrivljeni tražio od žrtve da ispuni njegove zahteve radi zadovoljenja seksualnog nagona navodeći da je to „usluga“ za sve što je za nju činio (pomagao joj je oko upisa u srednju školu), zbog čega se žrtva povinovala njegovom zahtevu „*iz straha za svoju budućnost i osećanja neizvesnosti u pogledu dalje egzistencije u porodici*“. Na osnovu ovih činjenica sud je zaključio da se u konkretnom slučaju „*radi o primeni sile koja je bila upravljena da se slomi bilo kakav otpore maloletne oštećene*“.

Podaci o učiniocu

Okrivljeni je punoletni muškarac, oženjen, roditelj šestoro dece, uključujući i žrtvu silovanja. Završio je osnovnu školu, samozaposlen je i više puta uslovno kažnjavao zbog krađa. U vreme izvršenja dela bio je uračunljiv, sposoban da shvati značaj dela i upravlja svojim postupcima.

Kombinovanim psihološko-psihijatrijskim veštačenjem, utvrđeno je da okrivljeni ne boluje o mentalnog poremećaja u užem smislu, da se „[...] *ne uočavaju znaci koji bi jednoznačno upućivali na prisustvo poremećaja seksualnih preferencija*“, da „*s aspekta sudske psihijatrije i medicinske psihologije, kod okrivljenog nisu pronađeni jasni pokazatelji koji bi ukazivali na sklonost ka vršenju seksualnih delikata u odnosu na maloletna lica*“, kao i da „*ne postoji univerzalni sklop ličnosti ili skup specifičnih karakteristika ličnosti koje bi mogle ukazati na sklonost ka vršenju krivičnih dela seksualnog nasilja ili seksualnog nasilja u odnosu na maloletna lica [...]*“, ali i da se „[...] *za osobu koja ne poseduje ni jednu od najčešćih karakteristika izvršilaca ovakvih krivičnih dela ne može reći da bi to moglo isključiti mogućnost da je takva osoba izvršila predmetno krivično delo*“.

Okrivljeni je negirao izvršenje krivičnih dela koja su mu stavljena na teret. Sud ovu odbranu nije prihvatio, ocenjujući da je u suprotnosti sa izvedenim dokazima, pre svega sa iskazom maloletne žrtve, rezultatima veštačenja i delom sa iskazima svedoka, te da je data u cilju izbegavanja krivice.

Podaci o žrtvi

Žrtva krivičnih dela za koja je okrivljeni osuđen njegova je usvojenica – devojčica koju je okrvljeni usvojio zajedno sa svojom bivšom suprugom kada je imala samo dve godine. U vreme vođenja prvostepenog krivičnog postupka žrtva je bila maloletna.

U toku prvostepenog postupka žrtva je ispitana tri puta, a pre svakog ispitivanja psihološkinja imenovana za sprovođenje veštačenja u pogledu sposobnosti žrtve da svedoči utvrdila je da je žrtva [...] „*sposobna da bude ispitana pred sudom, da razume značaj upozorenja da mora da govori istinu i da ne mora da svedoči ukoliko to ne želi*“.

U toku postupka sprovedeno je timsko psihološko-psihijatrijsko veštačenje, kome je prisustvovao i stručni savetnik koga je angažovala odbrana. Prema nalazu vaštaka, maloletna žrtva je zbog svoje emocionalne i socijalne nezrelosti, [...] „*sklona manipulativnom ponašanju i konfabulaciji* [...]“ i ona [...] „*u sklopu svoje ličnosti tako funkcioniše*“, ali je navedeno i da je [...] „*u sklopu konkretnih događaja mogla govoriti istinu*“.

Iako se saglasila sa načelnom ocenom u pogledu manipulativnosti žrtve, psihološkinja koja je angažovana da proceni sposobnost maloletnice za svedočenje, izazila je mišljenje da u odnosu na konkretna krivična dela žrtva [...] „*nije ispoljavala elemente koji ukazuju da je sklona konfabulaciji*“, što je obrazložila činjenicom da „*ne bi mogla toliko dugo da istrajava na objašnjenju da su se kritični događaji odigrali, da to zaista nije bilo tako, jer se radi o periodu od godinu i po dana i da ona ne bi imala psihičke snage da istraje u toj priči ukoliko nije istinita, a činjenicu da se oštećene poverila svedocima šta se dogodilo, ispitani svedoci su i potvrdili*“.

Prvostepeni postupak i presuda

Na glavnom pretresu izvedeni su sledeći dokazi: saslušanje žrtve, saslušanje učinioca, kombinovano psihološko-psihijatrijsko veštačenje žrtve i okrivljenog, psihološko veštačenje žrtve u pogledu sposobnosti za svedočenje, stručno mišljenje stručnog savetnika koga je angažovala odbrana i saslušanje četiri svedoka. Pored toga, izvršen je uvid u štampane fotografije (skrin šotove) poruka u mobilnom telefonu koje je žrtva uputila oštećenom i jednom od svedoka, koje su sačinili policijski službenici. Kao što je navedeno, žrtva krivičnih dela saslušana je kao svedok čak tri puta.

Presudom prvostepenog suda okrivljeni je oglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od 18 godina, u koju je uračunato vreme koje je proveo u pritvoru. Istom presudom, okrivljenom je izrečena mera bezbednosti zabrana prilaženja i komunikacije sa oštećenom u trajanju od tri godine od dana pravosnažnosti odluke.¹⁴⁴

Odlukom o troškovima postupka prvostepeni sud, pozivajući se na čl. 264. st. 4. ZKP,¹⁴⁵ kojim je predviđena mogućnost oslobođenja od plaćanja troškova krivičnog postupka, okrivljenog je oslobodio plaćanja troškova krivičnog postupka i paušalnog iznosa, koji su pali na teret budžetskih sredstava suda.

Žalba i odluka po žalbi

Na odluku prvostepenog suda žalili su se Viši javni tužilac u Zrenjaninu, kao i branilac okrivljenog. Viši javni tužilac izjavio je žalbu zbog odluke o krivičnoj sankciji i oslobođenju okrivljenog od plaćanja troškova postupka i predložio da drugostepeni sud presudu preinači i osudi okrivljenog na kaznu zatvora u družem vremenskom trajanju i naloži mu plaćanje troškova krivičnog postupka. Po mišljenju Višeg javnog tužioca, prvostepeni sud nije cenio sve okolnosti od značaja za odmeravanje kazne, posebno stepen protivpravnosti i društvene opasnosti izvršenih krivičnih dela, kao i krivicu okrivljenog, a prevelik je značaj dao olakšavajućim okolnostima. Ukazao je da je sud nedovoljno cenio težinu krivičnih dela, odnosno, činjenicu da se radi o o krivičnim delima protiv polne slobode, da je okrivljeni prilikom izvršenja dela „iskazao izuzetnu upornost i bezobzirnost“, kao i da je maloletna žrtva usvojeno dete učinioca. Istakao je i činjenicu da je posle otkrivanja dela, žrtva tri puta pokušala samoubistvo. Viši javni tužilac je stav o nepravilnosti odluke o krivičnoj sankciji argumentovao i time da je prvostepeni sud pogrešno cenio kao olakšavajuću okolnost da je okrivljeni „porodični čovek“, te da nije uzeo u obzir kao otežavajuću okolnost raniju osuđivanost okrivljenog, koja potvrđuje da je sklon izvršenju krivičnih dela, kao i okolnost da je dela za koja je osuđen ponajlao više puta i to godinama.

144 U vreme trajanja ove mere ne uračunava se vreme provedeno u zatvoru, odnosno u zdravstvenoj ustanovi u kojoj je izvršena mera bezbednosti, saglasno čl. 89a, st. 2. KZ.

145 Prema čl. 264. st. 4. ZKP, u odluci kojom rešava o troškovima, sud može osloboditi okrivljenog od dužnosti da naknadi u celini ili delimično troškove krivičnog postupka iz člana 261. stav 2. tač. 1) do 6) i tačka 9) ovog zakonika, kao i nagrade za veštaka i postavljenog stručnog savetnika, ako bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje izdržavanje okrivljenog ili lica koja je on dužan da izdržava.

U žalbi je takođe navedeno da nisu bili ispunjeni uslovi za oslobođenje okrivljenog od plaćanja troškova postupka, da je sud propustio da utvrdi sve činjenice koje se tiču imovnog stanja okrivljenog, kao i da nije obrazložio na koji bi način plaćanje troškova postupka ugrozilo egzistenciju okrivljenog i lica koja je dužan da izdržava.

Branilac okrivljenog je izjavio žalbu zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka koje su, kako se navodi, rezultirale pogrešno utvrđenim činjeničnim stanjem i pogrešnom osudom okrivljenog za delo koje nije izvršio. Prema tvrđenju branioca, sud je učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz čl. 438. st. 2. tač. 11 ZKP¹⁴⁶ i čl. 438. st. 2. tač. 2. ZKP, jer je izreka presude nerazumljiva, budući da je okrivljeni osuđen za produženo krivično delo silovanja, a ostalo je nejasno da li je okrivljeni primenio silu pre svakog sa obljubom izjednačenog čina, koju je konkretnu radnju preduzeo prilikom primene sile i da li je intenzitet sile bio dovoljan da slomi otpor žrtve, da li je pored sile primenio i pretnju, s obzirom na to da se u presudi navodi da je kod žrtve postojao strah da će je okrivljeni fizički napasti, te da je izreka presuda protivrečna navedenim razlozima.

U žalbi je iznet i stav da je sud učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz čl. 438. st. 2. tač. 3 ZKP¹⁴⁷ time što nije [...] *"izvršio savesnu ocenu svakog dokaza pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima radi izvođenja dokaza o postojanju pravno relevantne činjenice"*, pa je zbog pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja pogrešno primenjen KZ na štetu okrivljenog. Po tvrđenju branioca, to se posebno odnosi na deo presude u kome se navodi da je *"okrivljeni upotrebom sile prinudio maloletnu oštećenu na taj način što je prethodno tukao usled čega se oštećena plašila okrivljenog"*, što je kako se u žalbi navodi, u suprotnosti sa iskazom oštećene da je okrivljeni prvi put tukao jer je [...] *"bez njegovog znanja uzela iz kuće 1,000 dinara kako bi sebi kupila cigare"*, a taj događaj ona, kako je navedeno, nije prijavila jer bi izgubila šansu da upiše školu, budući da je okrivljeni [...] *"sređivao sve oko njenog upisa"*. Ukazano je i da veštačenjem nije utvrđeno da je okrivljeni sklon ka vršenju krivičnih dela seksualnih delikata prema maloletnim licima, što je jedan od dokaza da nije izvršio krivična dela koja mu se stavljaju na teret.

146 Prema čl. 438. st. 1. tač. 11. Bitna povreda odredaba krivičnog postupka postoji ako je izreka presude nerazumljiva.

147 Prema čl. 438. st. 2. tač. 3

U žalbi je takođe navedeno da je učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz čl. 438. st. 1. tač. 1. ZKP¹⁴⁸, jer je odluka zasnovana na dokazu na kome se ne može zasnivati, budući da su skrin šotovi poruka sa mobilnog telefona, koja je žrtva slala okrivljenom i jednom od svedoka, policijski službenici sačinili bez odluke suda. U žalbi branioca ukazano je i na navodnu protivrečnost između nalaza i mišljenja tima veštaka i psihološkinje u pogledu sklonosti žrtve ka manipulaciji i konfabulaciji, kao i na propust suda da u radi potpunog i pravilnog utvrđivanja činjenica prihvati predlog odbrane i odredi novo psihijatrijsko-psihološko veštačenje žrtve. Po tvrđenju branioca, sud je, uprkos stavu veštaka da oštećena sklona konfabulacijama i govorenju neistine, [...] *"bezuslovno i bez valjanog obrazloženja prihvatio iskaz oštećene i činjenično stanje utvrdio samo na osnovu njenog iskaza, pri čemu nije izveo ni jedan dokaz koji na nesumnjiv način dokazuje da je okrivljeni preduzeo inkriminisane radnje koje mu se stavljaju na teret."* U žalbi je dovedena u pitanje istinitost iskaza oštećene time što je ukazano da u svom iskazu nije navela konkretno mesto i vreme izvršenja dela, da ispitani svedoci nisu primetili bilo kakve promene u ponašanju oštećene, niti da je okrivljeni zlostavlja, a da su svi svedoci ukazali da je *"sklona laganju i krađi"*. Zbog pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja, sud je, prema tvrđenju branioca, osudio okrivljenog za delo koje nije učinio. Branilac je u žalbi predložio blaže kažnjavanje okrivljenog, a osporena je i zakonitost odluke o meri bezbednosti.

Drugostepeni sud je odbio obe žalbe i potvrdio prvostepenu presudu. Po oceni drugostepenog suda, prvostepeni postupak je sproveden bez bitnih povreda odredaba krivičnog postupka, a prvostepena odluka je zasnovana na dokazima relevantnim za presuđenje, koje je sud pravilno ocenio, i to svaki dokaz pojedinačno i u njihovoj međusobnoj povezanosti, da je za svoje zaključke dao jasne, logične i u svemu prihvatljive razloge, te da je pravilno i potpuno utvrdio činjenično stanje na koje je pravilno primenio krivični zakon. Po oceni suda, u ovom predmetu [...] *"postoje svi bitni elementi krivičnih dela silovanja u produženju, kako činjenice koje se odnose na objektivna obeležja dela, tako i činjenice koje se tiču psihičkog odnosa okrivljenog prema izvršenim delima, kao i svest o zabranjenosti preduzetih radnji."*

U pogledu odluke o kazni, drugostepeni sud je zaključio da nije prihvatljiv predlog Višeg javnog tužioca da okrivljeni bude strože kažnjen, niti predlog

¹⁴⁸ U čl. 438. st. 2. tač. 1. propisano je da bitna povreda odredaba krivičnog postupka postoji i, ako se presuda zasniva na dokazu na kome se po odredbama ovog zakonika ne može zasnivati, osim ako je, s obzirom na druge dokaze, očigledno da bi i bez tog dokaza bila donesena ista presuda.

branioca da se okrivljenom izrekne blaža kazna. Prema oceni drugostepenog suda, prvostepeni sud u dovoljnoj meri cenio stepen društvene opasnost dela i odmerio kaznu koja je adekvatna i srazmerna kako težini izvršenog dela i stepenu krivice okrivljenog, tako i svim onim okolnostima koje je prvostepeni sud cenio, za koje je okrivljenom izrečena adekvatna kazna. Po oceni drugostepenog suda, pravilna je pravostepena odluka i u delu kojom je izrečena mera bezbednosti.

U pogledu odluke o oslobođenju od plaćanja troškova postupka, na koju se žalio Viši javni tužilac, drugostepeni sud je ocenio da je ova odluka pravilna, budući [...] *da se okrivljeni nalazi u pritvoru, da je osuđen na višegodišnju kaznu zatvora, da nije u mogućnosti da obavlja delatnost koju je obavljao, te da nema sredstva za plaćanje troškova postupka*".

KOMENTARI

U ovom slučaju procesuirana su dva produžena krivična dela, izvršena prema istom licu od strane istog učinioca – silovanje izvršeno prema detetu, kao kvalifikovani oblik silovanja (čl. 178. st. 4. KZ) i silovanje izvršeno prema maloletnici, koje je takođe kvalifikovani oblik silovanja (čl. 178. st. 3. KZ). Imajući u vidu uzrast žrtve, prvo delo je moglo biti kvalifikovano kao obljuba sa detetom, za koje nije bilo potrebno dokazivati upotrebu sile. Drugo delo je moglo biti kvalifikovano kao obljuba zloupotrebom položaja, imajući u vidu da je okrivljeni usvojilac maloletne žrtve. Međutim, Viši javni tužilac je oba dela kvalifikovao kao dva teža oblika silovanja, za koje su zaprećene strože kazne.¹⁴⁹ Ove kvalifikacije je prihvatio i sud, a način na koji su i tužilac i sud, u kontekstu okolnosti konkretnog slučaja, protumačili pojam „prinuda“ predstavlja primer dobre prakse u procesuiranju slučajeva seksualnog nasilja prema maloletnim licima.

Sud je prinudu izvršenu primenom „sile“, koja je prema odredbama KZ bitan elemenat krivičnog dela silovanja, tumačio u kontekstu subjektivnih i objektivnih okolnosti konkretnog slučaja. Prema stavu suda, u konkretnom slučaju okrivljeni je primenio kompulzivnu silu u vidu kvalifikovane pretnje, bez obzira na to što devojčica nije pružala otpor, već je činila sve ono što je okrivljeni od nje tražio radi zadovoljenja svog polnog nagona. Dva su ključna argumenta

¹⁴⁹ Za osnovni oblik krivičnog dela obljuba nad detetom, zaprećena je kazna od pet do 12 godina (čl. 180. st. 1. KZ), a za krivično delo obljuba zloupotrebom položaja od strane nastavnika, vaspitač, staralac, usvojilac, roditelj, očuh, maćeha ili drugo lice koje zloupotrebom svog položaja ili ovlašćenja izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin sa maloletnikom koji mu je poveren radi učenja, vaspitavanja, staranja ili nege, kazna od jedne do 10 godina (čl. 181. st. 2. KZ).

kojima je sud obrazložio ovakav svoj stav: postojanje opravdanog straha maloletne žrtve da će je učinilac fizički povrediti, imajući u vidu da je to ranije činio drugim povodima i postojanje neizvesnosti i straha za budućnost, s obzirom na to da je „uslugu“ koju je okrivljeni od nje tražio povezao sa „sređivanjem“ njenog upisa u srednju školu. Na osnovu toga, imajući u vidu uzrast žrtve i okolnost da je okrivljeni njen usvojilac, sud je pravilno zaključio da je u konkretnom slučaju delo izvršeno primenom sile koja je bila upravljena na slamanje potencijalnog otpora maloletne žrtve.

Odbrana okrivljenog nastojala je da kompromituje istinitost iskaza maloletne žrtve, što je uobičajena strategija kojim se odbrana služi u slučajevima optužbi za silovanje. U prilog tome navedeno je da su veštaci izneli mišljenje da je devojčica sklona „manipulativnom ponašanju i konfabulaciji“. Sud je, međutim, prihvatio iskaz maloletne žrtve kao istinit, ukazujući da veštaci nisu isključili mogućnost da u sklapu konkretnih događaja ona govori istinu, kao i da je psihološkinja koja je procenjivala sposobnost oštećene da svedoči, izrazila jasan stav da ona ne bi imala psihičku snagu da u periodu od godinu i po dana (u kome je tri puta saslušavana) „istraje u priči“ ako ona nije istinita.

U tom smislu treba ukazati da je u konkretnom slučaju odluku suda u velikoj meri opredelili nalazi i mišljenja veštaka o ličnosti okrivljenog, a posebno maloletne žrtve, jer je ključni dokaz upravo bio njen iskaz. Zato je u slučajevima silovanja od ključne važnosti da veštaci koje sud angažuje u predmetima seksualnog nasilja radi procene ličnosti okrivljenog i žrtve budu senzibilisani, da imaju odgovarajuće iskustvo i da bez predrasuda pristupaju forenzičkoj proceni ličnosti, nudeći sudu kvalitetno, istinito, individualno specifično i prihvatljivo objašnjenje.

Kazna izrečena za dva produžena krivična dela silovanja izvršena prema maloletnoj devojčici, jedno izvršeno u vreme kada je u krivičnopravnom smislu imala položaj deteta, a jedno izvršeno u vreme kada je imala položaj maloletnice, nije adekvatna. Kao što je u žalbi Višeg javnog tužoca u Novom Sadu navedeno, izrečena kazna ne odražava težinu i posledice dela, budući da se radi o krivičnim delima protiv polne slobode, da je učinilac usvojilac maloletne žrtve, te da je prilikom izvršenja dela pokazao upornost, bezobzirnost i oholost. Posebno je zabrinjavajuće što je okolnost da je okrivljeni „porodičan čovek“ (otac šestoro dece) cenjena kao olakšavajuća okolnost, a delo je izvršio upravo prema detetu čiji je usvojilac. Sud nije na adekvatan način cenio i raniju osuđivanost okrivljenog. Zbog svega toga, izrečena kazna ne ostvaruje ciljeve specijalne i generalne prevencije, niti predstavlja adekvatnu društvenu osuda za izvršeno krivično delo, tako da ne doprinosi učvršćivanju obaveze

poštovanja zakona, niti jača poverenje građana u pravni poredak zasnovan na vladavini prava.

Smatramo nepravilnom i odluku kojom je okrivljeni oslobođen plaćanja troškova krivičnog postupka, jer je zasnovana samo na činjenicama vezanim za ostvarivanje prihoda, a ne i za ukupno imovno stanje okrivljenog, pri čemu je sud propustio da ispita u kojoj bi meri plaćanje troškova postupka ugrozilo egzistenciju okrivljenog i članova porodice koje je dužan da izdržava, što je zakonski uslov za oslobođenje od plaćanja troškova postupka.

Budući da je žrtva silovanja maloletno lice, sud je propustio da u presudi utvrdi posebne mere prema okrivljenom koje se primenjuju posle izdržane kazne zatvora, a koje su predviđene odredbama iz člana 7. Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima.¹⁵⁰ Naime, prema dikciji odredaba o posebnim merama, njihova primena je obavezna kako bi se otklonili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinioci krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima ubuduće vrše ova dela, što je i cilj samog zakona, utvrđen u čl. 2. navedenog zakona.

U toku postupka žrtva je ispitivana tri puta, što smatramo neprihvatljivim, imajući u vidu da je reč o krivičnom delu silovanja izvršenom prema maloletnoj žrtvi, koje spada u grupu krivičnih dela za koja u krivičnom postupku maloletno oštećeno lice može biti saslušano najviše dva puta, a samo izuzetno i više puta, ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka, pri čemu je sudija dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica (čl. 152. st. 2. u vezi sa čl. 150. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica).¹⁵¹

Maloletnoj žrtvi silovanja nije priznat status posebno osetljivog svedoka, iako je zbog uzrasta i načina i posledica izvršenja krivičnih dela to bilo potrebno, saglasno čl. 103. ZKP.¹⁵² Takav status bi omogućio da se maloletnoj žrtvi silovanja postavi punomoćnik iz reda advokata (čl. 103. ZKP), kao i primenu posebnih pravila o ispitivanju maloletne žrtve silovanja, uključujući i mogućnost njenog ispitivanja u stanu u kome živi ili u drugoj prostoriji, odnos-

150 Članom 7 Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima ("Službeni glasnik RS", br. 32/2013) propisao je pet posebnih mera: 1) obavezno javljanje nadležnom organu policije i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija; 2) zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica (vrtići, škole i sl); 3) obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova; 4) obavezno obaveštavanje o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta; i 5) obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo.

151 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS, br. 85/2005).

152 Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS" br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

no ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica (čl. 104. Zakonika o krivičnom postupku).

Ovaj slučaj potvrđuje da deca i adolescenti teško priznaju seksualno zlostavljanje jer često nisu u stanju da shvate šta im se dogodilo, osećaju da im niko neće verovati, stide se i osećaju krivicu zbog toga što su bila seksualno zlostavljana, a neki od njih sebe smatraju odgovornim za ono što se dogodilo, kao i za potencijalne štetne posledice po zlostavljača ako seksualno zlostavljanje otkriju.

Odgovornost je odraslih da u ponašanju dece prepoznaju signale koji upućuju na seksualno zlostavljanje i kroz indirektna pitanja saznaju da li se ono dogodilo. Indikativno je da u navedenom slučaju devojčica bila dugi niz godina izložena seksualnom zlostavljanju i to od najbliže osobe – svog usvojioca koji je po zakonu njen roditelj i koji se nalazi u položaju koji mu daje poverenje ili moć. Niko, međutim, iz okruženja, uključujući i školske psihologe i prosvetne i zdravstvene radnike, nije primetio promene u ponašanju i emocijama devojčice koje ukazuju na moguće seksualno zlostavljanje.

Zato je potrebno razvijati edukativne programe za stručnjake/kinje iz različitih oblasti kako bi stekli specifične kompetencije u cilju boljeg razumevanja pojave seksualnog zlostavljanja dece i adekvatnog postupanje u takvim situacijama. Takođe, neophodno je kroz odgovarajuće školske programe uputiti decu i adolescente da prepoznaju svaki pokušaj odraslih da ih uključe u bilo koji vid seksualne aktivnosti i ohrabriti ih i poučiti kako da to prijave.

SLUČAJ BR. 2

Procesuiranje produženog krivičnog dela silovanja u pokušaju

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

Presudom Višeg suda u Zrenjaninu 3K-17/23 od 19.7.2023. godine okrivljeni je oglašen krivim za produženo krivično delo silovanja u pokušaju iz čl. 178. st. 4. KZ, u vezi sa čl. 30.¹⁵³ i čl. 61. KZ i osuđen na kaznu zatvora od 15 godina, u koju se uračunava vreme provedeno u pritvoru. Delo je izvršeno prema detetu, devojčici koja je pastorka učinioca. O imovinskopravnom zahtevu koji

¹⁵³ Prema čl. 30. KZ, ko sa umišljajem započne izvršenje krivičnog dela, ali ga ne dovrši, kazniće se za pokušaj krivičnog dela za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a za pokušaj drugog krivičnog dela samo kad zakon izričito propisuje kažnjavanje i za pokušaj. Učinilac se za pokušaj kažnjava kaznom propisanom za krivično delo, ili ublaženom kaznom.

je istakao njen staratelj sud nije odlučivao, već ga je uputio da ovaj zahtev ostvaruje u parnici.

Pravna kvalifikacija dela potvrđena je u presudom Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ1-868/23 od 15.11.2023. godine. Odlučujući po žalbama branioca okrivljenog i Višeg javnog tužioca u Zrenjaninu, ovaj sud je odbio žalbu branioca, delimično usvojio žalbu javnog tužioca i preinačio presudu u pogledu odluke o kazni, a u preostalom nepreinačenom delu potvrdio prvostepenu presudu.

Okolnosti izvršenja krivičnog dela

U toku postupka utvrđeno je da je okrivljeni devojčicu, svoju pastorku u više navrata seksualno zlostavljao. To je na nju ostavilo teške psihičke posledice, što potvrđuje činjenica da je dva puta pokušala da izvrši samoubistvo, ali zbog neznanja u tome nije uspela.

Prema podacima iz presude, okrivljeni je u periodu od juna 2021. do 18.8.2022. godine, u porodičnoj kući, koristeći situaciju kada nije bilo nikoga u kući, u više navrata vršio nedozvoljene polne radnje nad svojom pastorkom i u više navrata pokušavao da nad njom izvrši sa obljubom izjednačen čin. U postupku je utvrđeno da je okrivljeni više puta devojčicu fizički savladavao i zatim je [...] „*rukama dodirivao u predelu grudi i međunožja*“, da je jednom prilikom skinuo odeću sa sebe i žrtve i dodirivao žrtvu svojim prstima i polnim organom u predelu genitalija i anusa, pokušavao da penetrira u anus žrtve, u čemu nije uspeo zbog opiranja žrtve i bola koji je doživela, da je u više navrata u prostorijama porodične kuće stavljao ruku žrtve na svoj polni organ i [...] „*pomeranjem njene šake masturbirao do ejakulacije*“, nakon čega je devojčica prala ispuštenu semenu tečnost. Utvrđeno je i da je okrivljeni u više navrata pokušavao da svoj polni organ stavi u usta žrtve, ali da u tome nije uspevao jer se ona uvek opirala, otimala i vikala. Prilikom izvršenja dela, okrivljeni je žrtvi zatvarao usta da ne bi vikala. Tokom života u zajedničkom domaćinstvu okrivljeni je žrtvu u više navrata tukao po glavi i telu i pretio joj da će je ubiti ako nekome kaže šta joj se događa, zbog čega se plašila učinioca. Budući da je prilikom izvršenja dela učinilac koristio silu i pretnju, da je žrtva pružala otpor, kao i da okrivljeni nije uspeo da izvrši ni analni ni oralni koitus, delo je kvalifikovano kao produženo krivično delo silovanje u pokušaju.

Podaci o učiniocu

Okrivljeni je punoletni muškarac, oženjen, otac četvero male dece. Završio je pet razreda osnovne škole, bez zanimanja i stalnog zaposlenja, povremeno je radno angažovan i više puta uslovno osuđivan za krivična dela krađe. U vreme izvršenja dela bio je uračunljiv, sposoban da shvati značaj dela, mogao da upravlja svojim postupcima i bio je svestan svog dela, hteo njegovo izvršenje i bio svestan da je delo zabranjeno.

Kombinovanim psihijatrijsko-psihološkim veštačenjem, utvrđeno je da [...] „*okrivljeni zavisna i emocionalno manje zrela osoba jednostavne organizacije ličnosti, bez psihopatološke destabilizacije ili pojačane ranjivosti na situacione ili intrapsihičke stresore*“, da [...] „*ne ispoljava sklonost ka impulsivnom ili agresivnom reagovanju, iako su kontrolni mehanizmi i adaptivne strategije siromašnije*“. Utvrđeno je da ispoljava [...] „*očekivanu prestavu o polnom i psihoseksualnom identitetu, kao i zadovoljstvo bračnim relacijama*“, te da ima naglašenu sklonost da [...] „*izbegava preuzimanje odgovornosti korišćenjem mehanizama projekcije krivice u socijalno polje uz pridavanje sebi uloge žrtve*“, kao i [...] „*sklonost ka manipulaciji*“. Ne boluje od trajne ili privremene duševne bolesti ili poremećenosti, niti je zavisnik od alkohola ili opojnih droga. Po oceni veštaka, u vreme izvršenja dela bio je sposoban da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima.

Okrivljeni je negirao izvršenje krivičnog dela, navodeći da ga je žrtva lažno prijavila da bi mu se osvetila zbog toga što je njenoj majci, svojoj supruzi, rekao da ima dečka i da je seksualno zlostavljala njegove sinove, stare osam i tri godine. U svojoj odbrani naveo je da je imao korektan odnos sa žrtvom, a da je tukao „samo kada je bila nemirna“, s tim što je ona njega često udarala, gađala, psovala, razbijala prozore u sobi i „pravila cirkus“. Izjave koje je okrivljeni dao u svojoj odbrani u svemu je potvrdila i majka devojčice, navodeći da se ćerka nikada nije žalila da je očuh seksualno uznemirava i da je prema njemu bila gruba.

Podaci o žrtvi

Žrtva krivičnog dela za koja je okrivljeni osuđen njegova je pastorka – devojčica koja je u vreme izvršenja dela imala manje od 12 godina. Prema informacijama koje je saopštila stručnjakinji u Centru za socijalni rad, devojčica se povodom seksualnog zlostavljanja obraćala majci, ali joj ona nije verovala. O seksualnom zlostavljanju je obavestila svoju tetku, koja je prijavila

delo, nakon čega je pokrenuta istraga, a devojčica je upućena u hraniteljsku porodicu i postavljen joj je privremeni staratelj.

Prema nalazima timskog psihološko-psihijatrijskog veštačenja, devojčica nije sklona improvizacijama i neistinitim konstrukcijama prilikom interpretacije preživljenih iskustava, da se kod nje ne zapažaju [...] „*devijacije seksualnog tipa, odnosno nenormalnog polnog nagona neprimerenog dobu i uzrastu*“. Slična tvrdnja sadržana je i u nalazu i mišljenju socijalne radnice iz Centra za socijalni rad, kao i u mišljenju dečije psihološkinje, koja je procenila da devojčica ima telesnu i duševnu razvijenost na nivou deteta od 10 godina, da ispoljava strah prema okrivljenom i neprijatnost zbog svega što joj se dogodilo.

Prema svedočenju hranitelja žrtve, po dolasku u hraniteljsku porodicu devojčica je imala noćne more i dugo je spavala sa uključenim svetlom. Zbog svega što je preživela propisana joj je terapija koju redovno koristi.

Prvostepeni postupak i presuda

Na glavnom pretresu izvedeni su sledeći dokazi: saslušanje okrivljenog, ispitivanje pet svedoka, ispitivanje veštakinje – psihološkinje, čitanje nalaza i mišljenja stručnjakinje Centra za socijalni rad, čitanje izveštaja lekara specijalista, čitanje nalaza i mišljenja veštaka, a izvršen je i uvid u izvod iz kaznene evidencije.

Presudom prvostepenog suda okrivljeni je oglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od 15 godina, u koju je uračunato vreme koje je proveo u pritvoru.¹⁵⁴ Sud je kao olakšavajuće okolnosti uzeo u obzir da je okrivljeni relativno mlad čovek i otac četvoro male dece, a kao otežavajuću okolnost činjenicu da je ranije osuđivan.

Presudom je odbijen zahtev javnog tužioca za izricanje mera bezbednosti zabrana približavanja i komuniciranja okrivljenog sa žrtvom, nalazeći da se osudom na kaznu zatvora od 15 godina i bez ove mere postiže svrha kažnjavanja.

Sud nije usvojio predlog za oslobođenja od plaćanja troškova krivičnog postupka, već je okrivljenom naložio plaćanje paušala, troškova Višeg javnog tužilaštva i troškova angažovanja branioca po službenoj dužnosti, koji su isplaćeni iz sredstava suda.

¹⁵⁴ U vreme trajanja ove mere ne uračunava se vreme provedeno u zatvoru, odnosno, u zdravstvenoj ustanovi u kojoj je izvršena mera bezbednosti, saglasno čl. 89a, st. 2. KZ.

Žalba i odluka po žalbi

Na odluku prvostepenog suda žalili su se Viši javni tužilac u Zrenjaninu, kao i branilac okrivljenog. Branilac okrivljenog je izjavio žalbu zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka i povrede KZ i odluke o kazni, sa predlogom da se odluka ukine i predmet vrati prvostepenom sudu na ponovno suđenje.

Viši javni tužilac izjavio je žalbu zbog odluke o krivičnoj sankciji i predložio da drugostepeni sud presudu preinači i osudi okrivljenog na kaznu zatvora u dužem vremenskom trajanju i izrekne meru bezbednosti zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenom, a usvajanje njegove žalbe predložio je i Apelacioni javni tužilac.

U žalbi branioca iznet je stav da je delo trebalo kvalifikovati kao krivično delo polno uznemiravanje iz čl. 182a st. 2. KZ,¹⁵⁵ a ne kao silovanje u pokušaju, drugostepeni sud nije prihvatio ovo tumačenje. Potvrđujući ispravnost pravne kvalifikacije krivičnog dela pravostepenog suda, Apelacioni sud je, pored ostalog, naveo: “[...] u ovom predmetu žrtva je oštećena – dete kod koje, kako je to nesporno utvrđeno na glavnom pretresu, još uvek, iz psiholoških i fizioloških razloga, s obzirom na zrelost i ličnost deteta oštećene, takve sfere polnog života nije bilo da bi moglo doći do navedenog krivičnog dela jer seksualnost ne postoji”, da je tokom postupka utvrđeno da je [...] “okrivljeni preduzimao fizičke radnje seksualnog karaktera koje nedvosmisleno ukazuju na postojanje krivičnopravnih radnji koje su sastavni deo radnje produženog krivičnog dela silovanja u pokušaju”, te da je za postojanje krivičnog dela polno uznemiravanje neophodno da su radnje dovele do povrede dostojanstva lica u sferi polnog života, što u konkretnom slučaju nije moguće, niti su to bili cilj i namera okrivljenog.

Po shvatanju Apelacionog suda, pojedine radnje izvršenja dela, pojedinačno posmatrano, imaju obaležja i krivičnog dela nedozvoljene polne radnje iz čl. 182. KZ, tako da postoji prividni sticaj krivičnog dela nedozvoljene polne radnje i pokušaja silovanja, ali da radnje opisane kao produženo krivično dela silovanja u pokušaju, [...] “imajući u vidu zaprečenu kaznu, konzumiraju krivično delo nedozvoljene polne radnje”, te [...] „da bi kvalifikovanje predmetnih radnji kao dva krivična dela bilo nepovoljnije po optuženog”.

¹⁵⁵ Prema čl. 182a st. 2. KZ Ako je polno uznemiravanje učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine. Polnim uznemiravanjem smatra se svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje (čl. 182a st. 3. KZ).

Apelacioni sud je ocenio da je prvostepeni sud činjenično stanje pravilno i potpuno utvrdio, na osnovu kojeg je izveo pravilan zaključak o pravnoj oceni radnji optuženog, te je pravilno odlučio o njegovoj krivici. Stoga je žalbu branioca okrivljenog odbio kao neosnovanu.

Ispitujući presudu po žalbi Višeg javnog tužioca, Apelacioni sud je zauzeo stav da je izrečena kazna [...] "manja nego što je to nužno sa stanovišta svrhe kažnjavanja". Po oceni ovog suda, prilikom odmeravanja kazne prvostepeni sud [...] *"nije u dovoljnoj meri imao u vidu težinu izvršenog dela, kao i ličnost samog optuženog, te činjenicu da je optuženi kao očuh seksualno zlostavljao svoju pastorku dete u dužem vremenskom periodu, više puta, na različite načine i u kontinuitetu, u vreme njenog osetljivog uzrasta, što je imalo za posledicu da je dete u dva navrata ispoljilo nameru da sebi oduzme život, i to sve usled dugotrajnih patnji koje joj je optuženi nanosio i koje je preživljavala u periodu od godinu dana, osećajući se potpuno bespomoćnom i nezaštićenom, što ukazuje na visok stepen oštećenja zaštićenog dobra"*.

Preinačavajući prvostepenu presudu u pogledu odluke o kazni, Apelacioni sud je u obrazloženju svoje odluke posebno istakao da je žrtva krivičnog dela silovanja dete koje trpi dalekosežne posledice koje se ogledaju u sniženom osećanju sopstvene vrednosti, te različitim emocionalnim teškoćama, kao i u telesnim, psihičkim i drugim posledicama socijalne prirode. Iz tih razloga, kako se navodi u pravnosnažnoj presudi Apelacionog suda, ovaj sud je u nemogućnosti da okrivljenom izrekne kaznu doživotnog zatvora, budući da se radi o krivičnom delu u pokušaju, okrivljenog osudio na kaznu zatvora od 18 godina.

KOMENTARI

U ovom slučaju različiti oblici seksualnog zlostavljanja devojčice od strane očuha, koji su vršeni u kontinuitetu više od godinu dana kvalifikovani su kao produženo krivično delo silovanje deteta u pokušaju. Iako radnje okrivljenog, striktno posmatrano, predstavljaju nedozvoljene polne radnje, inkriminisane kao posebno krivično delo, budući da nije bilo penetracije muškog polnog organa u vaginalni, analni ili oralni otvor žrtve, delo je kvalifikovano kao silovanje deteta u pokušaju.

Smatramo da je u konkretnom slučaju krivično delo adekvatno kvalifikovano kao krivično delo silovanja u pokušaju, imajući u vidu da je umišljaj učinioca

bio upravljen na izvršenje ovog dela, te da su same radnje u suštini bile radnje koje prethode pokušaju obljube, odnosno, sa njom izjednačenog čina.

U vezi s tim, ukazujemo na činjenicu da u teoriji i praksi i dalje preovladava stav da radnje krivičnog dela silovanja ne obuhvataju penetraciju drugim delovima tela ili predmetima u vaginalni, analni ili oralni otvor. Zato se pokušaj silovanja teško može razgraničiti od krivičnog dela nedozvoljene polne radnje, jer je praktično jedini kriterijum za razgraničenje umišljaj učinioca, koji može biti upravljen na vršenje jednog ili drugog dela, što je u mnogim slučajevima teško utvrditi. To otvara mogućnost da delo ne bude kvalifikovano kao pokušaj silovanja, već kao nedozvoljene polne radnje, za koje su propisane blaže kazne. Ipak, ohrabrujuće je da pojedini sudovi odstupaju od restriktivnog tumačenja radnji izvršenja krivičnog dela silovanja, zauzimajući stav da silovanje može biti izvršeno penetracijom drugih delova tela učinioca ili predmeta u vaginalni, analni ili oralni otvor žrtve. Ovakav stav smatramo ispravnim. Imajući u vidu da su silovanje i nedozvoljene polne radnje upravljani na zadovoljenje polnog nagona učinioca i da imaju isti objekat zaštite, smatramo da u opis krivičnog dela silovanja treba uključiti svaku vid penetracije u vaginalni, analni ili oralni otvor žrtve, izvršen kako muškim polnim organom, tako i bilo kojim predmetom ili drugim delovima tela učinioca, čime bi se omogućilo adekvatno kažnjavanje za ovo delo, uključujući i pokušaj ovog dela.

Imajući u vidu uzrast žrtve, delo je moglo biti kvalifikovano kao produženo krivično delo obljuba sa detetom u pokušaju ili kao produženo krivično delo obljuba zloupotrebom položaja u pokušaju, za koja nije bilo potrebno dokazivati upotrebu sile. Međutim, Viši javni tužilac je delo kvalifikovao kao produženo krivično delo silovanja u pokušaju, za koje je zaprećena stroža kazna. Ove kvalifikacije su prihvatili i prvostepeni i drugostepeni sud, tumačeći pojam prinude u kontekstu svih subjektivnih i objektivnih okolnosti konkretnog slučaja.

Branilac okrivljenog osporio je istinitost iskaza maloletne žrtve, navodeći da je motiv prijavljivanja krivičnog dela osveta devojčice zbog toga što je njenu majku informisao o tome da ima momka i da je navodno seksualno zlostavljala svoju polubraču. Sud, međutim, ovu odbranu nije prihvatio kao verodostojnu, ocenjujući da je usmerena na izbegavanje odgovornosti.

U konkretnom slučaju odluku suda su u velikoj meri opredelili nalazi i mišljenja veštaka o ličnosti okrivljenog i devojčice-žrtve. Ključni dokaz bio je upravo iskaz žrtve, čiju je verodostojnost sud utvrdio oslanjajući se na mišljenja veštaka o njenoj ličnosti.

U toku postupka žrtva je saslušana tri puta, što smatramo neprihvatljivim, imajući u vidu da je reč o krivičnom delu silovanja izvršenom prema maloletnoj žrtvi, koje spada u grupu krivičnih dela za koja u krivičnom postupku maloletno oštećeno lice može biti saslušano najviše dva puta, a samo izuzetno i više puta, ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka, pri čemu je sudija dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica (čl. 152. st. 2. u vezi sa čl. 150. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica).¹⁵⁶

Ni u ovom predmetu sud nije odredio sprovođenje posebnih mera propisanih čl. 7. Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, što smatramo ozbiljnim propustom.

U obrazloženju presude samo je navedeno da su olakšavajuće okolnosti to što je učinilac „relativno mlad čovek“ i otac četvoro dece, a kao otaževajuća, što je bio osuđivan uz uobičajenu napomenu o svrsi kazne i navođenje da će se njome ostvariti svrha kažnjavanja. Izostalo je obrazloženje uticaja navedenih okolnosti na odluku suda, što smatramo neprihvatljivim. U konkretnom slučaju, imajući u vidu da je krivično delo izvršeno prema devojčici od strane njenog očuha, sa kojim živi, okolnost da je učinilac „relativno mlad čovek“ i otac četvoro dece ne bi trebalo ceniti kao olakšavajuću okolnost. Smatramo neadekvatnom odluku suda o upućivanju na parnicu za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva žrtve, posebno što odluka nije detaljno obrazložena, već se sud pozvao samo na odredbu čl. 285. st. 4. ZKP, kojom je regulisan način odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu. Smatramo propustom suda što nije odlučio o naknadi nematerijalne štete, posebno imajući u vidu mogućnost suda da, saglasno čl. 232. Zakona o parničnom postupku,¹⁵⁷ o visini naknade odluči po slobodnoj oceni.

Žalba Višeg javnog tužioca u kojoj je ukazao na izrečena kazna ne odražava težinu i posledice dela, valjano je obrazložena i može poslužiti kao primer dobro argumentovane žalbe, koja je u konkretnom slučaju dovela do preinačenja odluke o kazni izricanjem kazne zatvora u trajanju od 18 godina.

Organima postupka, Višem javnom tužiocu i sudu, može se zameriti što žrtvi nisu priznali status posebno osetljivog svedoka, iako bi, imajući u vidu njen uzrast i način i posledice izvršenja krivičnog dela, to omogućio da žrtvi bude postavljen punomoćnik iz reda advokata (čl. 103. ZKP), kao i da tokom postupka ne bude ispitana u službenim prostorijama, već i svom stanu ili u drugoj

¹⁵⁶ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS, br. 85/2005).

¹⁵⁷ "Službeni glasnik RS", br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018, 18/2020 i 10/2023 - dr. zakon.

prostoriji, odnosno ovlašćenoj instituciji, čime bi bila sprečena njena sekundarna viktimizacija. Pri tome treba imati u vidu da je za potrebe, veštačenja, lekarskih pregleda i svedočenja pred sudom devojčica ukupno pet puta opisivala kritične događaje, što je za nju svakako bilo traumatizirajuće.

Iako deca po pravilu teško priznaju seksualno zlostavljanje, u konkretnom slučaju devojčica se majci poverila i tražila pomoć i podršku. Zabrinjavajuće se da majka nije poverovala svom detetu i da je i u toku krivičnog postupka negirala sve ćerkine navode o seksualnom zlostavljanju od strane očuha, navodeći da joj se ćerka nikada nije žalila i da se očuh prema ćerki ponašao kao „pravi otac“. Takav odnos majke prema detetu indikator je zanemarivanja roditeljskih obaveza od strane majke, koja se nije obazirala na ćerkine navode o seksualnom zlostavljanju, niti joj je pružila potrebnu pomoć i podršku. Zbog toga je ispravna odluka nadležnih organa da devojčicu izmeste iz porodice i upute u hraniteljsku porodicu.

SLUČAJ BR. 3

Procesuiranje krivičnog dela silovanja

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

U predmetu 3 Spk. 54/23 Viši sud u Subotici doneo je 23. 11. 2023. godine presudu kojom je prihvatio sporazum o priznanju krivičnog dela Sk. 58/23 od 23. 11. 2023. godine, sklopljen između javnog tužioca Višeg javnog tužilaštva u Subotici, okrivljenog i njegovog branioca i okrivljenog oglosio krivim za produženo krivično delo silovanja iz čl. 178. st. 3. KZ, u vezi sa čl. 61. KZ¹⁵⁸ i osudio na kaznu od 11 godina zatvora.

Okolnosti izvršenja krivičnog dela

Prema priznanju okrivljenog, on je u periodu od druge polove 2021. godine do 28.5.2023. godine više puta silovao svoju maloletnu pastorku koja mu je poverena na staranje i sa kojom je živio u porodičnom domaćinstvu, što je imalo za posledicu njenu trudnoću. Njen otpor je savladavao upotrebom fizičke sile „*zadavanjem udaraca otvorenom šakom i udaraca kaišem po telu*“ i pretnjama da će je fizički napasti ako ne pristane, govoreći joj da ne sme nikome da kaže šta se dogodilo.

¹⁵⁸ Prema čl. 61. st. 1. KZ, produženo krivično delo čini više istih ili istovrsnih krivičnih dela učinjenih u vremenskoj povezanosti od strane istog učinioca koja predstavljaju celinu zbog postojanja najmanje dve od sledećih okolnosti: istovetnosti oštećenog, istovrsnosti predmeta dela, korišćenja iste situacije ili istog trajnog odnosa, jedinstva mesta ili prostora izvršenja dela ili jedinstvenog umišljaja učinioca.

Podaci o učiniocu

U presudi ima malo podataka o okrivljenom. Navedeno je samo da je okrivljeni punoletni muškarac, neosuđivan, sa završenom osnovnom školom, neoženjen, otac petogodišnje devojčice, protiv koga se vodi postupak pred Osnovnim javnim tužilaštvom zbog krivičnog dela nasilje u porodici iz čl. 194. st. 3. KZ, s tim što nije poznato ko je žrtva ovog krivičnog dela. Navedeno je da je u vreme izvršenja dela bio je uračunljiv, sposoban da shvati značaj dela i upravlja svojim postupcima i bio je svestan da svojom radnjom može prouzrokovati zabranjenu posledicu, što je i hteo. U pogledu teže posledice dela – trudnoće svoje pastorke, okrivljeni je, kako se navodi u presudi, *„olako držao da neće nastupiti ili da će je moći sprečiti pri čemu je bio svestan da je njegovo delo zabranjeno“*.

Podaci o žrtvi

Žrtva krivičnog dela je devojčica kojoj je okrivljeni očuh. U pitanju je maloletnica, ali u presudi se ne navode podaci o tome koliko je godina imala u vreme izvršenja dela, niti podaci o ishodu njene trudnoće koje je nastala kao posledica dela.

Prvostepeni postupak i presuda

Presuda je determinisana sporazumom o priznanju krivičnog dela, koji je sud prihvatio.¹⁵⁹ Saglasno sporazumu, okrivljeni je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 11 godina, u koju je uračunato vreme provedeno u pritvoru, izrečena mu je mera bezbednosti zabrana približavanja i komunikacije sa žrtvom na udaljenosti od 500 metara u trajanju od tri godine, računajući od dana pravnosnažnosti presude, pri čemu se vreme provedeno u pritvoru ne uračunava u vreme trajanja mere. Pored toga, presudom je određeno da se prema okrivljenom posle izdržane kazne zatvora, sprovede svih pet posebnih mera, u skladu sa Zakonom i posebnim merama za sprečavanje vršenja krivično-pravnih sankcija: 1) obavezno javljanje nadležnom organu policije i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija; 2) zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica (vrtići, škole i sl); 3) obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova; 4) obavezno obaveštavanje o promeni

¹⁵⁹ Sud prihvata sporazum o priznanju krivičnog dela ako utvrdi da su ispunjeni sledeći uslovi: 1) okrivljeni je svesno i dobrovoljno priznao krivično delo, odnosno krivična dela koja su predmet optužbe; 2) okrivljeni je svestan svih posledica zaključenog sporazuma, a posebno da se odriče prava na suđenje i da prihvata ograničenje prava na ulaganje žalbe (član 319. stav 3.) protiv odluke suda donesene na osnovu sporazuma; 3) postoje i drugi dokazi koji nisu u suprotnosti sa priznanjem okrivljenog da je učinio krivično delo; 4) kazna ili druga krivična sankcija, odnosno druga mera u pogledu koje su javni tužilac i okrivljeni zaključili sporazum predložena u skladu sa krivičnim ili drugim zakonom (čl. 317. st. 1. ZKP).

prebivališta, boravišta ili radnog mesta i 5) obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo. Saglasno sporazumu, okrviljenom je naloženo da isplati troškove krivičnog postupka, a oštećena je upućena da imovinskopравни zahtev ostvaruje u parnici. Stranke su se odrekle prava na žalbu protiv odluke suda kojom je u potpunosti prihvaćen njihov sporazum, izuzev u slučajevima propisanim u čl. 319. st. 3. ZKP.¹⁶⁰

U obrazloženju presude navedeno je da su ispunjeni uslovi za donošenje presude u skladu sa sporazumom o priznanju krivičnog dela: da je okrvljeni dobrovoljno priznao izvršenje krivičnog dela, da priznanje nije dato u zabludi i da je okrvljeni svestan posledica zaključenog sporazuma, da su se stranke saglasile u pogledu kazne, mera bezbednosti i posebnih mera, kao i plaćanja troškova postupka. Navedeno je i da u spisima predmeta postoje dokazi koji potkrepljuju izvršenje dela od strane okrvljenog: izveštaj Centra za socijalni rad, izveštaj lekara, izveštaj doma zdravlja, iskazi dva svedoka i maloletne žrtve i nalazi sa mišljenjem veštaka. Po oceni suda, kazna zatvora po sporazumu je pravična prema stepenu izražene krivice okrvljenog, koji je svojim „iskrenim i potpunim priznanjem pružio organima postupka pretežan doprinos da se sve značajne činjenice u postupku dokažu i utvrde“.

KOMENTARI

U ovom slučaju primenjen je institut sporazuma o priznanju krivičnog dela. Ovaj institut, onako kako je projektovan u ZKP, u nezavidan položaj stavlja žrtve krivičnih dela jer njihova saglasnost za zaključivanje sporazuma nije potrebna. Smatramo da takvo zakonsko rešenje nije adekvatno i da bi po ugledu na rešenja u uporednom pravu za određene kategorije krivičnih dela, posebno za krivična dela kojima je inkriminisano rodno zasnovano nasilje, uključujući i krivična dela protiv polne slobode, bilo neophodno propisati obavezu javnog tužioca da pribavi saglasnost žrtve, odnosno njenog zakonskog zastupnika, ako je u pitanju maloletna žrtva. Smatramo i da je neophodno propisati mogućnost da protiv presude kojom je prihvaćen sporazum o priznanju krivičnog dela žrtva izjavi žalbu, jer se time poštuje opravdani interes žrtve krivičnog dela da postupak ima pravičan ishod.

Treba konstatovati da u konkretnom slučaju, sporazumom o priznanju krivičnog

¹⁶⁰ Prema odredbi čl. 319. st. 3. ZKP, protiv presude kojom je prihvaćen sporazum o priznanju krivičnog dela žalba se može izjaviti ako je delo koje je predmet optužbe nije krivično delo, a nema uslova za primenu mere bezbednosti, ili je krivično gonjenje zastarelo, ili da je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili da postoje druge okolnosti koje trajno isključuju krivično gonjenje, kao i u slučaju da nema dovoljno dokaza za opravdanu sumnju da je okrvljeni učinio delo koje je predmet optužbe (čl. 338. st. 1. ZKP) ili ako se presuda ne odnosi na predmet sporazuma (član 314. ZKP).

dela nije utvrđena obaveza učinioca da žrtvi krivičnog dela naknadi štetu prozrokovanu krivičnim delom. U presudi nema podataka o tome da li je, saglasno čl. 313. st. 6. ZKP, javni tužilac pozvao zakonskog zastupnika maloletne žrtve da podnese zahtev za naknadu štete, niti da li je takav imovinskopравни zahtev podnet javnom tužiocu. U presudi se samo utvrđuje da se [...] „na osnovu odredbe čl. 258. ZKP maloletna oštećena radi ostvarivanja imovinsko-pravno zahteva upućuje (se) na parnični postupak“.

U vezi s tim, ukazujemo da su u praksi retki sporazumi o priznanju krivičnog dela kojima je utvrđena obaveza okrivljenog da žrtvi naknadi štetu, što ima dalekosežne posledice po žrtvu, koja svoj imovinskopравни zahtev mora ostvarivati je parnici, čime se izlaže troškovima i gubitku vremena. Iako isključivo od volje žrtve zavisi da li će i u kom iznosu tražiti naknadu štete od učinioca, na šta javni tužioci ne smeju da utiču, značajno je da se u sporazumu navedu razlozi zbog kojih nije utvrđena obaveza okrivljenog da žrtvi naknadi štetu. S druge strane, prema tumačenju sudija Vrhovnog kasacionog suda,¹⁶¹ koji smatramo adekvatnim, sud koji odlučuje o sporazumu treba da proveri da li u spisima predmeta postoje dokazi o tome da li je žrtva krivičnog dela obavestena i upoznata sa svojim pravima vezanim za naknadu štete, odnosno, da li ju je tužilac zaista i pozvao u smislu člana 313. stav 6. ZKP. Ukoliko takvi dokazi nedostaju, sud treba da naloži javnom tužiocu da u određenom roku te dokaze dostavi ili da dopuni podneti sporazum (čl. 229. st. 3. ZKP).¹⁶² Ako sud nakon toga utvrdi da javni tužilac nije ispunio obavezu utvrđenu u čl. 313. stav 6. ZKP ili da u sporazumu o priznanju krivičnog dela nije utvrđena obaveza okrivljenog da ispunji imovinskopравни zahtev iako je on opredeljen, sud može odbaciti sporazum (čl. 316. st. 1. tač. 1. ZKP)¹⁶³ ili ga, pak, odbiti (čl. 318. st. 1. tač. 2. ZKP),¹⁶⁴ odnosno, utvrditi da sporazum nije u skladu sa zakonom, odnosno pravima žrtve garantovanim međunarodnim konvencijama i standardima (čl. 317. st. 1. tač. 4. ZKP).

¹⁶¹ Videti: Dragičević Dičić, D., Milutinović Lj., Agatonović, S., Danilović J., Mirović, T., Lagumdžija, T. Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, Beograd, Vrhovni kasacioni sud, 2019, str. 40-42.

¹⁶² Članom 229. st. 3. ZKP propisano je da organ postupka podnosioca podneska koji je nerazumljiv ili ne sadrži sve što je potrebno da bi se po njemu moglo postupati poziva da podnesak ispravi, odnosno dopuni, a ako on to ne učini u određenom roku, podnesak odbacuje.

¹⁶³ Prema čl. 316. st. 1. tač. 1. ZKP, sud rešenjem odbacuje sporazum o priznanju krivičnog dela ako sporazum ne sadrži podatke predviđene čl. 314. st. 1. ZKP, a to su: 1) opis krivičnog dela koje je predmet optužbe; 2) priznanje okrivljenog da je učinio krivično delo opisano u optužnici; 3) sporazum o vrsti, meri ili rasponu kazne ili druge krivične sankcije; 4) sporazum o troškovima krivičnog postupka, o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom i o imovinskopravnom zahtevu, ukoliko je podnet; 5) izjavu o odricanju stranaka i branioca od prava na žalbu protiv odluke kojom je sud u potpunosti prihvatio sporazum, osim u slučaju iz čl. 319. st. 3. ZKP; i 6) potpis stranaka i branioca.

¹⁶⁴ U čl. 318. st. 1. tač. 2. ZKR propisano je da će sud rešenjem odbiti sporazum o priznanju krivičnog dela ako utvrdi: da nije ispunjen jedan ili više uslova iz čl. 317. st. 1. ZKP (videti napred citirane odredbe člana 317. st. 1. ZKP).

Da bi se stekli uvidi u to u kojoj su meri žrtve krivičnih dela u stvarnoj mogućnosti da svoj zahtev za obeštećenje ostvare u okviru postupka koji sprovodi javni tužilac u slučajevima sklapanja sporazuma o priznanju krivičnog dela, potrebno je sprovesti šire i dublje istraživanje prakse javnih tužilaštava i sudova u vezi sa sklapanjem i prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela.

SLUČAJ BR. 4

Procesuiranje silovanja deteta

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

Presudom Višeg suda u Somboru od 27. oktobra 2022. godine, donetom u predmetu K-23/22, okrivljeni je oglašen krivim zbog krivičnog dela silovanje izvršenog prema detetu iz čl. 178. st. 4. KZ. Naime, okrivljeni je, upotrebom sile i pretnje, prinudio na obljubu dete, koje je u trenutku silovanja imalo 13 godina.

Ova presuda je doneta u ponovljenom postupku, imajući u vidu da je, odlučujući po žalbi branioca okrivljenog, Apelacioni sud doneo rešenje kojim je usvojio žalbu, ukinuo prvostepenu presudu i predmet vratio prvostepenom sudu na ponovno suđenje. U ponovljenom postupku, tužilac je izmenio činjenični opis optužnice, tako što je iza reči „obljubu nad (*ime oštećene*)“ dodao sledeće reči: „tako što je svoj polni organ stavio u polni organ oštećene i potom je okrenuo na stomak i stavio svoj polni organ u analni otvor oštećene“. U ostalom delu, tužilac nije menjao sadržaj optužnice, ni kada je reč o činjeničnom stanju niti pravnoj kvalifikaciji krivičnog dela.

Okolnosti izvršenja krivičnog dela

U toku postupka utvrđeno je da je okrivljeni devojčicu, koju je poznao od ranije, odveo izvan naseljenog mesta, u obližnji atar, gde joj je stavio ruku na usta i rekao: „čuti, nemoj nikome da govoriš“, nakon čega je skinuo duks i stavio ga na zemlju, a devojčicu uhvatio za ramena i spustio na duks. Devojčica se opirala i odgurivala ga, a okrivljeni ju je uhvatio za noge i vukao prema sebi, usled čega se okrivljena uplašila i plakala je, ali je okrivljeni uhvatio za ruke i počeo da joj skida helanke i gaćice, dok se devojčica opirala i pokušala da ga odgurne rukama. Međutim, okrivljeni nije hteo da je pusti, već je skinuo

svoj donji deo garderobe govoreći joj da „ćuti i začepi“ i izvršio obljubu nad njom, tako što je svoj polni organ stavio u polni organ oštećene i potom je okrenuo na stomak i stavio svoj polni organ u njen analni otvor.

Povrede koje je devojčica zadobila, tokom postupka je ocenjivalo tri veštaka sudsko-medicinske i trasološke struke. Sud je, prilikom ocene dokaza, prihvatio nalaze i mišljenja dva veštaka koji su osporili nalaz i mišljenje trećeg, koji je tvrdio da je „manje verovatno“ da su nagnječenja kod devojčice nastale stiskanjem predela gde su manifestovani podlivi, jer prema njegovom mišljenju, nagnječenja nisu ni nastala niti su dijagnostikovana kod devojčice. Međutim, druga dva veštaka su u potpunosti osporili ovaj nalaz i mišljenje, ukazujući da dimenzije i raspored povreda odgovaraju povredama kakve se u praksi najčešće sreću prilikom stezanja šakom. Veštaci su, takođe, konstatovali da starost povreda dijagnostikovanih kod oštećene nije moguće precizno utvrditi, ali da se svakako radi o povredama koje su mogle nastati u toku predmetnog događaja. Sud je prihvatio nalaze i mišljenja ova dva veštaka, te stao na stanovište da su povrede, dijagnostikovane kod devojčice, nastale upravo stiskanjem od okrivljenog, a ne prilikom vožnje na ringišpilju, kako je naveo prvi veštak, čiji nalaz i mišljenje sud nije prihvatio.

Veštaci su se potom izjasnili kakve su povrede evidentirane prilikom pregleda oštećene u Centru za žrtve nasilja u Kliničko-bolničkom centru, kao i da li su, u konkretnom slučaju, kod devojčice morale da postoje bilo kakve povrede ili tragovi nakon analnog odnosa. U nalazu i mišljenju veštaka je konstatovano da je ginekološkim pregledom pronađen svež rascep himena, kao i oskudan sukrevičast sadržaj na početnom delu vagine, ali da uzetim i analiziranim brisevima vagine i anusa nije utvrđeno prisustvo spermatozoida, imajući u vidu da se devojčica, u međuvremenu, istuširala. Međutim, kako je konstatovano, odsustvo spermatozoida u uzorcima ne isključuje mogućnost da je bilo analnog odnosa, iako nije izvršen pregled analne regije, uključujući sluzokožu završnog dela debelog creva. Naime, devojčica je u svom iskazu, navela da je pored vaginalnog, došlo i do analnog odnosa, a veštaci su ukazali da to što nije bilo vidljivih povreda u predelu anusa ne isključuje postojanje manjih povreda unutar analnog kanala. Nalaze veštaka, kada se radi o ovim okolnostima, sud je u celosti prihvatio kao stručne, objektivne i jasne.

Sud je cenio i nalaz i mišljenje veštaka neuropsihijatrijske struke koji je veštačio okrivljenog. Naime, veštak je, u ponovljenom postupku, dopunio svoj

nalaz i mišljenje, te istakao da, „iako je bilo kolebanja od oštećene u smislu da je „malo htela“, pa suptilno nagoveštavala „da ne bi htela“, to okrivljeni mogao da „opazi,“ jer kod njega postoji mogućnost da razlikuje dopustivo od nedopustivog ponašanja, te da je sposoban da poštuje „opšta važeća pravila ponašanja“. Sud je ovaj nalaz i mišljenje u celosti prihvatio.

Sud je uzeo u obzir i procenu straha koju je devojkica osetila, kao i eventualnog pristanka oštećene ili upotrebe sile i pretnje od okrivljenog. U tom smislu, veštaci su bili mišljenja da je devojkica bila zastrašena i da nije mogla da pruži adekvatan otpor, ali da samo delo kod oštećene nije dovelo do smetnji u psihosocijalnom funkcionisanju. Pored toga sud je cenio i da je sam okrivljeni, u svojoj materijalnoj odbrani, naveo da kada je hteo da započne seks, da se devojkica „malo otimala, da je bolelo“, što upućuje na zaključak da nije želela seksualni odnos sa okrivljenim.

Konačno, sud je zauzeo stav da je neosnovana odbrana okrivljenog da je oštećena želela seksualni odnos sa njim i da ga se nije plašila. Naime, iz iskaža devojkice, datog na glavnom pretresu, proizlazi da ju je okrivljeni, nakon što je završen „seksualni odnos“, na silu uzeo za ruku i rekao: „kako si došla sa mnom, tako ćeš i otići“, da je sve vreme držao za ruku dok je išla kući i insistirao da ga poljubi, te je tek posle pustio da ode.

Podaci o učiniocu

Okrivljeni je punoletni muškarac, zaposlen, neoženjen, bez dece i bez imovine, sa završenih sedam razreda osnovne škole, koji prethodno nije osuđivan. U vreme izvršenja dela bio je sposoban da shvati značaj svog dela i upravlja svojim postupcima, te je bio svestan svog dela i želeo je da ga izvrši, iako je znao da je njegovo delo zabranjeno.

Kombinovanim psihološko-psihijatrijskim veštačenjem, utvrđeno je da okrivljeni osoba „lake mentalne nedovoljne razvijenosti“, koja pokazuje slabiju informisanost, slab obim i kvalitet opštih znanja koja se stiču edukacijom, te da je na njegovu smanjenu ljubopitljivost i interesovanje za svet i kulturu, došlo usled odrastanja u nepodsticajnim razvojnim uslovima. Zatim, utvrđeno je da je reč o osobi koja je ekstrovertna, sposobna da razume jednostavne socijalne situacije, kao i da planira i predviđa u njima, te da je socijalno snalažljiv, sa naglašenom potrebom za društvenim odobravanjem. Okrivljeni, na osnovu nalaza i mišljenja veštaka, deluje na osnovu trenutnog nadahnuća, brzo gubi strpljenje i sklon je da reaguje impulsivno, kao i agresivno. Fokusiran

je na sebe i svoje potrebe, slabo vodi računa o potrebama drugih, a za žene i devojke misli „da su lepe, ali ne voli da ga varaju i lažu“. U odnosu na izvršeno krivično delo koje mu se stavlja na teret, okrivljeni ga je pred veštacima negirao, ističući da nije znao koliko oštećena ima godina, te su veštaci procegnili da je sklon i da minimalizuje svoju odgovornost. Sud je posebno istakao da je „okrivljeni osoba koja izražava svoju sklonost ka maloletnim osobama“, na šta upućuje i izveštaj posebnog tužilaštva za visokotehnološki kriminal. Naime, na osnovu ovog izveštaja, utvrđeno je da se okrivljeni putem društvene mreže Instagram dopisivao sa drugom maloletnom osobom, šaljući joj poruke „neprimerenog sadržaja“, čiji je otac podneo prijavu protiv njega.

Okrivljeni je i pred sudom negirao izvršenje krivičnog dela koje mu je stavljeno na teret. Naime, tvrdio je da nije imao svest o svim elementima dela za koje se tereti, da nije bio sposoban da shvati odsustvo pristanka oštećene, te da mu je devojčica predstavila da ima više od 14 godina. Sud ovu odbranu nije prihvatio, jer je upravo iz iskaza oštećene utvrdio da je devojčica rekla okrivljenom koliko godina ima, te da je veštak u svom nalazu naveo da je okrivljeni mogao da „opazi“ da oštećena nije želela seksualni odnos, ali je to zanemario.

Podaci o žrtvi

Devojčica je u trenutku izvršenja krivičnog dela imala 13 godina. Što se tiče njene porodične situacije, živela je sa roditeljima, dve mlađe sestre, kao i dedom i babom po ocu. Njena porodica živela je u veoma skromnim uslovima, jer su koristili jednu sobu i kuhinju i nisu imali kupatilo, struju i vodu. U prvobitnom postupku, vođenom pre podnošenja žalbe, devojčica je dala iskaz psihološkinji nadležnog centra za socijalni rad, koja je ocenila da je devojčica emocionalno izražajna, da se sa njom lako uspostavlja i održava kontakt, te da je tokom razgovora ostavila utisak „živahnog i buntovnog deteta“. Naime, kako je navedeno u izveštaju centra za socijalni rad, devojčica je navela da je ovo bio prvi put da je imala seksualni odnos, te da odnos nije bio dobrovoljan. Istakla je da je okrivljenog upoznala pre godinu ili dve preko njenih drugarica, te da su se od tada dopisivali i viđali i da joj je druženje i razgovor sa njim bio prijatan. Devojčica je, potom, opisala čin silovanja, da je tokom odnosa vikala, ali joj je okrivljeni rukom poklopio usta, te da je sam odnos bio bolan. Navela je, takođe, da se na putu do kuće rasplakala, ali da nije htela da kaže okrivljenom zašto plače. Nakon što se oslobodila okrivljenog, devojčica se poverila svom dečku šta se dogodilo, koji je o tome informisao njenu majku i

dedu. Devojčica je, takođe, istakla da je zamerila majci što se obratila policiji. U toku ponovljenog postupka, oštećena je kao svedokinja saslušana na glavnom preteresu, pri čemu je u celosti ostala pri iskazu koji je dala u centru za socijalni rad.

U toku postupka sprovedeno je timsko psihološko-psihijatrijsko veštačenje oštećene, te iz analiza ličnosti devojčice proizlazi da nije sklona izmišljanju događaja i da poseduje mogućnost da prenese svoja saznanja i zapažanja. U tom smislu, tim veštaka je prihvatio i navod oštećene da je pored vaginalnog, došlo i do nedobrovoljnog analnog odnosa.

Ponovljeni prvostepeni postupak i presuda

U ponovljenom postupku izvedeni su sledeći dokazi: saslušanje žrtve, saslušanje učinioca, kombinovano psihološko-psihijatrijsko, kao i sudsko-medicinsko i trasološko veštačenje žrtve, te psihološko-psihijatrijsko veštačenje okrivljenog. Saslušano je pet svedoka. Pored toga, izvršen je uvid u izveštaje, zapisnike i fotodokumentaciju koju su sačinila ovlašćena službena lica. Izvršen je uvid i u dopise VJT u Beogradu, Posebnog tužilaštva za visoko tehnološki kriminal, kao i u druge relevantne dokaze.

Iz teksta presude proizlazi da je žrtva davala iskaz centru za socijalni rad, kao i da je saslušana na glavnom pretresu u prvom prvostepenom postupku, kao i u ponovljenom postupku.

Braniteljka okrivljenog isticala je da se devojčica, žrtva silovanja, „nije ponašala kao dete“ i da je „dobrovoljno stupila u odnos sa učiniocem,“ te da nije izgledala kao osoba mlađa od 14 godina, niti se tako ponašala. Pored toga, treba ukazati i da je braniteljka okrivljenog navela da je on bio u pravnoj zabludi, zbog njegovog „odrastanja, obrazovanja, načina života i etničke pripadnosti koje odlikuje rano stupanje u seksualne odnose“

Presudom prvostepenog suda, u prvom prvostepenom postupku, kao i u ponovljenom postupku, okrivljeni je oglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od 10 godina, a u kaznu mu se uračunava vreme provedeno u pritvoru.

Obavezan je na plaćanje troškova krivičnog postupka, a oštećena je upućena na parnicu radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva. Prilikom odlučivanja o vrsti i visini kazne, sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio činjenicu da je

okrivljeni mlad čovek koji do sada nije osuđivan. U presudi je istaknuto da je sud izrekao najmanju kaznu zatvora, imajući u vidu „ličnost okrivljenog“.

KOMENTARI

U konkretnom slučaju, iako je to uobičajeno za odbranu učinilaca ovakvih krivičnih dela, treba ukazati da je braniteljka okrivljenog isticala da se devojčica, žrtva silovanja, „nije ponašala kao dete“ i da je „dobrovoljno stupila u odnos sa učiniocem,“ te da nije izgledala kao osoba mlađa od 14 godina, niti se tako ponašala. S tim u vezi, smatramo da je neophodno raditi i sa advokata, organizovati edukacije o seksualnom nasilju prema ženama i devojčicama, kako bi im se podigla svest o posledicama ovakvih krivičnih dela na žrtve. Pored toga, treba ukazati i da je braniteljka okrivljenog navela da je on bio u pravnoj zabludi, zbog njegovog „odrastanja, obrazovanja, načina života i etničke pripadnosti koje odlikuje rano stupanje u seksualne odnose“, što je takođe neprihvatljiva diskriminatorsna praksa.

Iz teksta presude proizlazi da je žrtva davala iskaz centru za socijalni rad, da je saslušana na glavnom pretresu u prvom prvostepenom postupku, kao i u ponovljenom postupku, što je ujedno i maksimum propisan zakonom – da maloletno oštećeno lice može biti saslušano najviše dva puta u toku krivičnog postupka. Međutim, maloletnoj žrtvi silovanja nije priznat status posebno osetljivog svedoka, iako je zbog uzrasta i načina i posledica izvršenja krivičnih dela to bilo potrebno, saglasno čl. 103. ZKP.¹⁶⁵ Kao što je već navedeno u prethodnim studijama slučaja, takav status bi omogućio da se žrtvi postavi punomoćnik iz reda advokata (čl. 103. ZKP), kao i primenu posebnih pravila o ispitivanju maloletne žrtve silovanja, uključujući i mogućnost njenog ispitivanja u stanu u kome živi ili u drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica (čl. 104. Zakonika o krivičnom postupku).

Nadalje, u nalazu i mišljenju veštaka koje je sud prihvatio, navedeno je da je u vreme izvršenja dela „bila zastrašena i nije mogla da pruži otpor, ali da samo delo kod oštećene nije dovelo do smetnji u psihosocijalnom funkcionisanju“. Ova konstatacija je zabrinjavajuća, s obzirom na opis samog događaja, a ujedno ukazuje da maloletna žrtva najverovatnije nije dobila adekvatnu podršku nakon silovanja.

Veoma je pozitivno što je sud prihvatio u celosti prihvatio iskaz maloletne žrtve, s obzirom da je njen iskaz bio ključan u konkretnom slučaju. Između

¹⁶⁵ Zakonik o krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“ br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

ostalog, pozitivno je i što je sud, imajući u vidu njen iskaz i medicinsku dokumentaciju, zaključio da činjenica da nije bilo povreda u analnoj regiji, ne znači da analnog odnosa nije bilo.

Sud nije prihvatio materijalnu odbranu okrivljenog da se radilo o dobrovoljnom pristanku na seksualni odnos. Naime, sud konstatuje da se radi o detetu, kao i da „*otpor žrtve i slamanje tog otpora nisu nužni sastavni delovi krivičnog dela silovanje, već samo okolnosti na osnovu kojih se u nekim slučajevima može zaključiti o postojanju odlučnih radnji koji ukazuju na to da je učinilac žensku osobu prisilio na polno opštenje*“. Smatramo da je ovo veoma pozitivna promena prakse sudova, uz fokusiranje suda na strah koji je dete osećao, kao i na davanje saglasnosti, umesto na silu i pretnju.

Prilikom odlučivanja o vrsti i visini kazne, sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio „njegove lične i materijane prilike, činjenicu da se radi o mladom čoveku“ koji do sada nije osuđivan, pa mu je izrekao najmanju kaznu od 10 godina zatvora, „imajući u vidu i njegovu ličnost“. Pri tome, treba imati u vidu da sud nije naveo nijednu otežavajuću okolnost. Smatramo da je ovakvo obrazloženje suda nedovoljno, s obzirom da nije jasno obrazloženo zašto se sud opredelio za najblažu kaznu, posebno ako se ima u vidu da je u toku postupka utvrđeno da je impulsivan, agresivan, isključivo fokusiran na sebe, kao i da nema empatiju. Takođe, u toku postupka je utvrđeno da je okrivljeni osoba koja izražava sklonost ka maloletnim osobama, a sud ovo nije cenio kao otežavajuću okolnost. Izostalo je obrazloženje uticaja navedenih okolnosti na odluku suda, što smatramo neprihvatljivim. U konkretnom slučaju, imajući u vidu da je krivično delo izvršeno prema devojčici, nejasno je zašto su kao olakšavajuće okolnosti cenjene činjenica sa se radi o „mladom čoveku“, kao ni koje „lične i materijalne prilike“ je sud cenio kao olakšavajuće.

Ozbiljan propust suda je što ni u ovom slučaju nije odredio sprovođenje posebnih mera iz člana 7. Zakona o posebnim merama za sprečavanje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, niti je odredio bilo kakvu meru bezbednosti, imajući u vidu najblažu moguću kaznu.

Takođe, smatramo neadekvatnom odluku suda o upućivanju na parnicu za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva žrtve, posebno što ova odluka nije obrazložena, već se sud samo pozvao na odredbu čl. 285. st. 4. ZKP. Propust suda je neodlučivanje o naknadi nematerijalne štete, s obzirom na mogućnost suda da saglasno čl. 232. Zakona o parničnom postupku, o visini naknade odluči po slobodnoj oceni.

SLUČAJ BR. 5

Procesuiranje silovanja deteta

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

Presudom Višeg suda u Pančevu od 6. novembra 2023. godine, donetom u predmetu K-43/22, okrivljeni je oglašen krivim zbog produženog krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem iz čl. 179. st. 1. KZ u vezi sa čl. 61. KZ, zbog toga što je u periodu od avgusta 2018. do novembra 2021. godine, u Domu za duševno obolela lica u više navrata izvršio obljubu i sa njom izjednačen čin, iskoristivši „zaostali razvoj“ oštećene usled kojeg ona nije bila sposobna za pružanje otpora.

Okolnosti izvršenja krivičnog dela

U toku postupka utvrđeno je da je okrivljeni u Domu za duševno obolela lica, u kojem je bio zaposlen kao majstor održavanja, u više navrata, odnosno, u periodu dužem od tri godine, vršio obljubu i sa njom izjednačen čin, iskoristivši „zaostali razvoj“ oštećene. Naime, oštećena je rešenjem centra za socijalni rad lišena poslovne sposobnosti i trajno smeštena u ustanovu socijalne zaštite. Okrivljeni je tražio od oštećene da sa njim stupa u seksualni odnos, te ju je iz njene sobe vodio u druge prazne sobe ili prazni WC, gde je nad njom u više navrata izvršio obljubu i sa njom izjednačen čin, stavljajući svoj polni organ u njen polni organ i usta oštećene. Takođe, okrivljeni je oštećenoj posle svakog čina davao novac od 100 do 250 dinara, govoreći joj da je „dobro i njemu i njoj,“ te da ne sme ni osoblju ni drugim pacijentima ništa da kaže jer će oboje ići u zatvor.

Oštećena je ispitana u toku istrage i glavnog pretresa u prisustvu majke starateljke, socijalne radnice i specijaliste neuropsihijatrije i dečije psihijatrije. Imajući u vidu mišljenje veštaka i okolnosti događaja, vrstu krivičnog dela koje se stavlja na teret okrivljenom i duševno stanje kao i psihičke funkcije oštećene, sud je odlučio da na osnovu čl. 390. st. 5. ZKP, pre otpočinjanja ispitivanja oštećene, okrivljenog udalji iz sudnice. Tokom davanja iskaza, između ostalog, oštećena je navela da zna šta su seksualni odnosi, te da je imala dobrovoljne seksualne odnose sa svojim dečkom pre nego što je upoznala okrivljenog. Potom je istakla da se dešavalo više puta joj je okrivljeni očima pokazivao da siđe u toalet, nakon čega joj je tražio da mu „puši“ i da mu „liže čmar“, što je i činila jer se plašila. Navela je da seksualne odnose sa okrivljenim „nije htela“, a da, posle prvog puta, to nikome nije rekla i požalila

se, zato što joj je on govorio da će ići u zatvor ako bilo kome kaže da su imali seksualne odnose, jer je on radnik u Domu, te da ne sme da ima seksualne odnose sa njom, jer ona živi u Domu. Ipak, kako je istakla, nije mogla da izdrži, te se obratila medicinskoj sestri i rekla joj da ju je okrivljeni silovao. Pored toga, napisala je pismo i direktorki Doma, u kojem je opisala šta joj je sve okrivljeni radio. Navela je da je nakon prijave, a zato što se plašila da će ići u zatvor jer je sve ispričala, iz Doma je prebačena u bolnicu u Vršcu.

Prema nalazu i mišljenju specijaliste neuropsihijatrije i dečije psihijatrije, koji je veštačio oštećenu, proizlazi da ova mlada žena ima 26 godina, da je orijentisana prema sebi, ličnostima, u vremenu i u prostoru, te da nisu registrovane tegobe koje bi ukazala na pojavu traumatizacije vezano za kritični događaj. Zatim, u nalazu i mišljenju veštaka navedeno je da su voljni dinamizmi oštećene sniženi do sugestibilnosti, odnosno, sklona je nekritičnom prihvatanju mišljenja drugih osoba. Kako je veštak naveo, *„s obzirom na primarno niske intelektualne sposobnosti, nerazvijeno apstraktno mišljenje, oskudan fond znanja i informisanosti, postojeću sugestibilnost, docilnost, emocionalnu i socijanu zrelost ispod dostignutog kalendarskog uzrasta, nerazvijenu bazičnu sigurnost, kao i vaspitnu i edukativnu deprivaciju, bez mogućnosti adekvatnog sagledavanja mogućih posledica postupaka u kojima učestvuje, pripada kategoriji nemoćnih lica, usled čega nije u stanju da odlučuje o svom seksualnom životu. Njene sposobnosti kontrole, pružanja otpora i prilagođavanja ponašanja socijalnim normama su snižene. Ista je pogodna za manipulaciju i zloupotrebu od strane drugih osoba, naročito u pogledu njenog seksualnog ponašanja, s obzirom na podatke o dezinhibovanom seksualnom ponašanju.“* Sud je, prilikom ocene iskaza oštećene, imao u vidu ovaj nalaz veštaka, jer je od značaja za ocenu verodostojnosti iskaza oštećene. S tim u vezi, sud je prihvatio ekspertizu veštaka u potpunosti, jer se njegovim nalazom i mišljenjem razjašnjavaju okolnosti koje se odnose na stepen intelektualnog i duševnog razvoja oštećene, pa se na osnovu ovog mišljenja, ona *„svrstava u kategoriju nemoćnih lica koja ne mogu da odlučuju o svom seksualnom životu“*. Stoga je sud zauzeo stav da je iskaz oštećene verodostojan, i pored toga što, kako sud navodi, *„oštećena intelektualno funkcioniše na ispod prosečnom nivou.“*

Pored toga, iskaz **žrtve** potvrdile su i medicinske sestre iz Doma kojima se oštećena poverila, koje su istakle da je oštećena, dok im je opisivala kritični događaj plakala, tresla se, delovala uplašeno i govorila da se plaši da spava,

pa su je medicinske sestre smirile, odvele na spavanje, zaključale ulazna vrata i obavestile je o tome, kako bi „bila mirna“.

Sud je, na zahtev odbrane, ispitao i osobu koja je svedočila na okolnost „promiskuitetnog ponašanja“ oštećene, odnosno njenog lažnog prijavljivanja i drugih osoba, kako bi ostvarila „neke svoje ambicije“. Na ovaj način svedok je želeo da ukaže sudu na ustaljeni model ponašanja oštećene, sa ciljem odbrane da ospori kredibilitet oštećene kao svedokinje. Međutim, sud je ocenio iskaz ovog svedoka kao u potpunosti irelevantan, ne samo kada su u pitanju događaji zbog kojih se vodi postupak, već i za dovođenje u sumnju motiva oštećene za prijavljivanje okrivljenog.

U toku postupka sprovedeno je psihološko-psihijatrijsko veštačenje okrivljenog, kojim je utvrđeno da njegovi intelektualni potencijali omogućavaju da „*spozna niži intelektualni status oštećene i protivpravnost svojih radnji.*“ S tim u vezi, sud zaključuje da je okrivljeni imao tačnu predstavu o tome da zapravo preduzima radnje „*obljube i sa njom izjenačenog čina prema oštećenoj koja je zaostalog duševnog razvoja, da je to učinio u više navrata, u vidu potpunog seksualnog odnosa ili oralnog zadovoljenja, na različitim mestima u okviru Doma, u WC-u, na tavanu ili objektu gde borave majstori održavanja, da su njegovce intelektualne mogućnosti bile takve da je mogao da spozna način na koji funkcioniše oštećena u smislu seksualnog ponašanja u smislu delotvornosti mehanizama kojima se koristio u odnosu na nju, kako bi postigao cilj (...)* Okrivljeni nije morao da zna tačnu dijagnozu oštećene (...), ali je u svemu te njene karakteristike bio u stanju da prepozna, što ukazuje upravo na način na koji je osmislio i realizovao opisane kontakte sa njom, tačnije način na koji je manipulisao njome“.

Konačno, sud je istakao da je u ovom postupku nesumnjivo dokazano da je oštećena bila u stanju „psihičke nemoći“, a da je to njeno stanje proizašlo iz „*duševnog oboljenja i postojanja dijagnoze psihoze*“, usled čega je i lišena poslovne sposobnosti i trajno smeštena u ustanovu socijalne zaštite. Sud, takođe, navodi da oštećena nije mogla da pruži aktivan otpor okrivljenom, odnosno, „*nije bila sposobna za tim, upravo iz stanja nemoći u kojem se nalazila*“.

Podaci o učiniocu

Okrivljeni je punoletni muškarac, oženjen, bez dece i zaposlen u Domu za duševno obolela lica kao mehaničar. Ranije nije osuđivan.

Kombinovanim psihološko-psihijatrijskim veštačenjem, utvrđeno je da okrivljeni osoba prosečne inteligencije i očuvane mentalne efikasnosti, uključujući zdravorazumsko rasuđivanje i poznavanje socijalnih normi. Veštaci kod okrivljenog nisu registrovali nikakve znake ozbiljnih psihičkih poremećaja. Takođe, konstatovano je da je reč o osobi koja je sklona potiskivanju, a samim tim i povišenoj napetosti, te potrebom za rasterećenjem kroz manje adekvatne kanale, što je, prema mišljenju veštaka, verovatno imalo uticaj i na izvršenje krivičnog dela.

Okrivljeni je negirao izvršenje krivičnog dela koje mu je stavljeno na teret. Naime, između ostalog, istakao je da poznaje oštećenu, odnosno, da zna da je korisnica Doma, ali da izuzev pozdravljanja pri susretu, sa njom nikada nije imao nikakvu drugu komunikaciju. Naveo je da ne zna zašto ga je oštećena prijavila direktorki Doma, te je pojasnio da ga oštećena „*ni na koji način, nikada, kada bi se sreli, nije provocirala ili izazivala u smislu muško-ženskih odnosa*“. Sud nije prihvatio ovu odbranu, smatrajući da je neuverljiva, suprotna neopovrgnutom iskazu oštećene i svedokinja, medicinskih sestara u Domu, koje su imajući u vidu svoje ogromno iskustvo u radu sa osobama sa mentalnim invaliditetom i poznajući oštećenu, mogle da procene istinost i rekonstruišu događaj, na osnovu načina izlaganja oštećene, načina na koji je odgovarala na njihova pitanja, te njenog emocionalnog stanja prilikom opisanja događaja.

Podaci o žrtvi

Oštećena je u trenutku izvršenja krivičnog dela imala 22 godine, bila lišena poslovne sposobnosti, stavljena pod starateljstvo i trajno smeštena u rezidencijalnu instituciju socijalne zaštite. Iz nalaza i mišljenja veštaka, sud je utvrdio da je **žrtva** još tokom školovanja svrstana u kategoriju „osoba sa lakom duševnom zaostalošću,“ zbog čega je upućena na školovanje po specijalnom programu. Više puta je hospitalno lečena u psihijatrijskim ustanovama zbog „*trajnog duševnog poremećaja – laka duševna zaostalost sa značajnim poremećajem ponašanja koji zahteva pažnju i tretman*“, kao i neorganske psihoze. Tokom veštačenja, kod nje je primećena vaspitna i edukativna zapuštenost.

Oštećena je davala svoj iskaz u istrazi, kao i na glavnom pretresu, kojem nije prisustvovao okrivljeni.

Prvostepeni postupak i presuda

U postupku su izvedeni sledeći dokazi: saslušanje žrtve, saslušanje učinio-ca, kombinovano psihološko-psihijatrijsko veštačenje oštećene i okrivljenog. Saslušana su četiri svedoka. Pored toga, izvršen je uvid u izveštaje i zapisnike koje su sačinili nadležni organi.

Presudom prvostepenog suda okrivljeni je oglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od pet godina, a ujedno je obavezan na plaćanje troškova postupka. Prilikom odlučivanja o vrsti i visini krivične sankcije, sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio činjenicu da je okrivljeni neosuđivan i da se protiv njega ne vodi postupak za drugo krivično delo, te da starateljka oštećene (njena majka) nije postavila imovinsko-pravni zahtev. Kao otežavajuću okolnost sud je cenio činjenicu da je oštećena mlada osoba sa tek navršene 22, odnosno, 25 godina koliko je imala u vreme kada je prijavila delo, te da je okrivljeni pokazao upornost u izvršenju dela i načinu da spreči oštećenu da ovo delo ranije prijavi.

Sud je istakao da je ceneći navedene okolnosti, a uzimajući u obzir težinu učinjenog krivičnog dela i stepena krivice okrivljenog, doneo odluku da okrivljenog osudi na kaznu zatvora u trajanju od pet godina, koliko iznosi poseban minimum propisane kazne, bez mogućnosti ublažavanja. Kako je navedeno u presudi, sud je imao u vidu *„svrhu kažnjavanja okrivljenog, odnosno, ostvarivanje resocijalizacije istog i uticanje na druge da ne vrše krivična dela, a istovremeno adekvatno izražavanje društvene osude za izvršeno krivično delo, pa je našao da je ovako opredeljena kazna dovoljna za ostvarivanje kako opšte svrhe kažnjavanja (...), tako i posebne svrhe kažnjavanja (...).“*

KOMENTARI

Ovaj slučaj je specifičan s obzirom da je žrtva mlada žena sa mentalnim invaliditetom, kojoj je oduzeta poslovna sposobnost i koja je smeštena u rezidencijalnu ustanovu. Najpre, ukazujemo da su u celoj presudi koristi zastarelu i uvredljivu – diskriminatornu terminologiju u vezi sa mentalnim invaliditetom, što je delom izazvano i diskriminatornom terminologijom koja se koristi u

krivičnom zakonodavstvu, a drugim delom stereotipima i predrasudama koje postoje u društvu u vezi sa osobama sa invaliditetom, posebno mentalnim invaliditetom. S tim u vezi, neophodna je obuka za pravosuđe, ali i za veštake o pravima osoba sa mentalnim invaliditetom, koja bi uključivala i upotrebu nediskriminatorne terminologije. Pored toga, ovaj slučaj potvrđuje neophodnost brze deinstitucionalizacije, jer pokazuje koliko su žene sa invaliditetom izložene rodno zasnovanom nasilju, posebno žene sa mentalnim invaliditetom koje su u rezidencijalnim institucijama.¹⁶⁶

Smatramo da je pozitivno to što je sud primenio odredbu čl. 390. st. 5. ZKP kojom je propisana mogućnost da veće odluči da se optuženi udalji iz sudnice ako svedok odbije da da iskaz u njegovom prisustvu ili ako okolnosti ukazuju da njegovo prisustvo utiče na navedena lica. Propisano je da će se po povratku optuženog pročitati iskaz dat u njegovom odsustvu, te on može svedoku postavljati pitanja i dati primedbe na iskaz. Međutim, nije jasno iz kog razloga žrtvi nije dat status posebno osetljivog svedoka (čl. 103. ZKP), imajući u vidu da je propisano da svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti status posebno osetljivog svedoka. Ovo bi omogućilo i profesionalno zastupanje, odnosno, posebno osetljivom svedoku sud može postaviti punomoćnika iz redova advokata, a žrtva bi mogla da bude ispitana bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se nalazi.

Nalazi i mišljenja veštaka koja je sud prihvatio, takođe pokazuju potrebu za obukom o osobama sa invaliditetom i njihovim pravima, posebno u vezi sa rodним aspektima invaliditeta, uključujući i veštačenje žena sa mentalnim invaliditetom koje su žrtve bilo kog oblika rodno zasnovanog nasilja. Naime, veštak je naveo da „nisu registrovane tegobe koje bi ukazale na pojavu traumatizacije vezano za kritični događaj“, uprkos činjenici da su medicinske sestre iz Doma detaljno opisale njenu reakciju tokom prijavljivanja krivičnog dela, kao i uprkos činjenici da isti veštak navodi da je „zbog pogoršanog psihičkog stanja i preveniranja impulsivnih reakcija, žrtva prebačena na bolničko lečenje u psihijatrijskoj klinici u Vršcu, nakon prijave obljube.“ Takođe, neophodnost obuke veštaka odnosi se i na konstataciju da žrtva „nije sposobna da odlučuje o svom seksualnom životu“. Ovo je posledica lišenja poslovne sposobnosti, kao i raširenih stereotipa i predrasuda o seksualnosti žena sa mentalnim invaliditetom. Stiče se utisak da se manje uzimaju u obzir posledice koje rodno

¹⁶⁶ Opširnije: Kosana Beker i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama – polazna studija, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017*

zasnovano nasilje ostavlja na žene sa mentalnim invaliditetom, odnosno, kao da one nisu ni sposobne da shvate šta im se desilo, iako je žrtva jasno odvojila dobrovoljne seksualne odnose koje je imala sa svojim dečkom, dok je delo koje je prijavila i sama nazvala silovanjem, kada je opisivala medicinskoj sestri šta joj se dogodilo.

Dodatno zabrinjava činjenica da je jedina podršku koju je rezidencijalna institucija pružila žrtvi bilo slanje u psihijatrijsku bolnicu.

Nejasno je zašto je sud prihvatio saslušanje svedoka odbrane, za koga se iz presude ne može zaključiti ko je i u kakvoj je vezi sa učiniocem, da svedoči na okolnost „promiskuitetnog ponašanja oštećene i lažnog prijavljivanja“. S druge strane, pozitivno je što je sud naveo da je ovo svedočenje irelevantno, odnosno, ocenio je iskaz kao beznačajan za konkretnu krivično pravnu stvar i konstatovao je da je „osim toga, ovde reč o osnovanosti prijave oštećene, a ne o prijavama njenih potencijalnih ili ostvarenih partnera“. Sud dalje navodi da je „u tom smislu, irelevantna i okolnost da li je oštećena pre i u toku kritičnog događaja imala odnose i sa drugim licima, jer za postojanje ovog dela nije uslov „neporočnost“ oštećene“. Ovo je veoma pozitivno, jer se time otklanjaju predrasude prema ženama sa mentalnim invaliditetom. Smatramo da je sud trebalo da zaključi da je podjednako irelevantno i ono što nekoliko puta konstatuje u presudi, a na osnovu iskaza svedokinja, da je oštećena „sklona promeni partnera“, „da je išla iz veze u vezu u Domu“, s obzirom da je to takođe irelevantno u konkretnom slučaju.

Imajući u vidu da je u teoriji i praksi poznato da se iskazima žena sa invaliditetom ne veruje, činjenica da je sud u potpunosti prihvatio iskaz oštećene predstavlja dobar primer, sa dobrim obrazloženjem koje je delom zasnovano i na navodima iz nalaza i mišljenja veštaka. Pored toga, sud konstatuje da je oštećena bila u stanju „nemoći i da nije mogla da pruži otpor zbog duševnog oboljenja,“ pri čemu zanemaruje ucenjivanje i zastrašivanje koje je pretrpela.

Prilikom odlučivanja o vrsti i visini krivične sankcije, sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio činjenicu da je okrivljeni neosuđivan, da se protiv njega ne vodi postupak za drugo krivično delo, kao i da starateljka oštećene (njena majka) nije postavila imovinskopравни zahtev. Kao otežavajuću okolnost sud je cenio činjenicu da je oštećena mlada osoba, te da je okrivljeni pokazao upornost u izvršenju dela i načinu da spreči oštećenu da ovo delo ranije prijaví. Na osnovu svega, sud je doneo odluku da okrivljenog osudi na kaznu zatvora u trajanju od pet godina, koliko iznosi poseban minimum propisane kazne, bez mogućnosti ublažavanja. Iako je navedeno da je sud imao u vidu

svrhu kažnjavanja okrivljenog – resocijalizaciju i uticanje na druge da ne vrše krivična dela, odnosno, sud smatra da se ovako odmerenom kaznom ostvaruje kako opšta, tako i posebna svrha kažnjavanja. Smatramo da kazna nije pravilno odmerena i da ne postoje okolnosti za određivanje minimalne zakonske kazne od samo pet godina zatvora, ako se ima u vidu da je u pitanju produženo krivično delo, koje se više puta ponavljalo u periodu od tri godine, u rezidencijalnoj ustanovi u kojoj je učinilac radio, a žrtva živela, odnosno, bila smeštena. Pri tome, sud navodi da je cenio otežavajuće okolnosti, ali kazna pokazuje da otežavajuće okolnosti zapravo nisu uticale na odmeravanje kazne. Takođe, smatramo da je neprihvatljivo da se kao olakšavajuća okolnost ceni činjenica da starateljka nije podnela imovinskopравни zahtev. Ne ulazeći u analizu razloga zbog kojih to nije učinila, ovo predstavlja još jednu okolnost u prilog tome da je žrtvi trebalo da bude dodeljen status posebno osetljive svedokinje i da je trebalo da ima dodeljenog zastupnika iz reda advokata.

Stiče se utisak da se odmeravanjem kazne u minimalnom trajanju, uz navođenje da ovakva kazna utiče i na generalnu prevenciju, šalje jasna poruka da je silovanje žena sa mentalnim invaliditetom delo manje društvene opasnosti.

SLUČAJ BR. 6

Procesuiranje silovanja starije žene

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

Presudom Višeg suda u Pančevu od 24. aprila 2024. godine, donetom u predmetu K-39/22, okrivljeni je oглаšen krivim zbog krivičnog dela silovanje iz čl. 178. st. 1. KZ. Oštećena se pridružila krivičnom gonjenju i postavila imovinskopравни zahtev u neopredeljenom iznosu.

Okolnosti izvršenja krivičnog dela

U toku postupka utvrđeno je da je oštećena pustila okrivljenog u svoj stan i dok su sedeli i razgovarali, rekao joj je da sedne na krevet, počeo da je dodiruje po butinama, na šta je oštećena viknula na njega da je ne dodiruje i ustala sa stolice na kojoj je sedela u nameri da ga isprati iz svog stana. Okrivljeni ju je upotrebom fizičke snage, gurnuo na krevet, a na njeno pitanje šta hoće od nje, rekao joj: „Hoću tebe, hoću da te jebem“. Nakon toga, okrivljeni je počeo da joj cepa donji veš i kada ga je oštećena zgrabila za majicu i počela da doziva u pomoć, jednom rukom joj je zapušio usta, drugom rukom pocepao i

skinuo gaćice i prste ruke stavio u polni organ. Oštećena je potom dohvatila lonče sa stolice i udarila okrivljenog u glavu, nanoseći mu laku telesnu povredu u vidu rane promera 6 mm na desnoj obrvi. Nakon udarca, okrivljeni je istrkao oštećenoj lonče iz ruke, počeo ponovo da joj širi noge i na njene reči: „Zašto ovako kad možemo lepo“, zaustavio se, u kom trenutku je oštećena iskoristila priliku, pobešla iz kuće i za sobom zaključala vrata stana. Tokom ovog događaja okrivljeni je bio u alkoholisanom stanju (1,89 promila).

Oštećena, koja je u vreme silovanja imala 75 godina, svedočila je na glavnom pretresu, te je detaljno opisala ceo tok događaja te večeri, navodeći da je okrivljenog upoznala pre toga preko komšinice i to u vezi sa popravkom vode u toaletu. Te noći je čula komšijskog psa i kada je ustala, videla je da su vrata njenog stana odškrinuta, te je kroz odškrinuta vrata ugledala okrivljenog, koji je išao ka njoj. Potom je, do detalja, opisala čin silovanja. Njen iskaz, dat u fazi istrage, ali i na glavnom pretresu, sud je u potpunosti prihvatio i ocenio kao istinit, zato što je u celosti logičan, dosledan i detaljan, kao što je u saglasnosti sa nespornim dokazima u postupku.

Iz fotodokumentacije, sačinjene tokom vršenja uviđaja, može se videti ključ u bravi stana oštećene, da je jezičak brave u položaju zaključano, kao i da su vidljiva oštećenja na štoku u predelu brave, odnosno, u delu brave koji je razvaljen. Na tom delu je pronađen otisak desnog dlana, za koji je utvrđeno da je identičan otisku okrivljenog. Sve ovo potvrđuje iskaz oštećene da je okrivljenog, prilikom izlaska iz kuće, zaključala sa spoljašne strane, a da ga po povratku kući nije zatekla. To, faktički, dovodi do zaključka da je okrivljeni razvalio vrata, jer nije imao drugi način da napusti kuću oštećene.

Takođe, sud je cenio i nalaz veštaka iz kojeg, između ostalog, proizlazi da kod oštećene nije registrovana sklonost ka izmišljanju, te da o samom kritičnom događaju iznosi brojne detalje na logičan i dosledan način. Takođe, veštak je utvrdio da oštećena ima tegobe u vidu nametanja sećanja na kritični događaj, poremećaj spavanja, anksioznost, osećaj stida i postraumatski stresni poremećaj. Sud je cenio i činjenicu da oštećena, tokom davanja iskaza, nije krila činjenice događaja, već ga je detaljno opisala govoreći i o radnjama koje je ona preduzimala, pružajući aktivan otpor, u vidu udarca okrivljenog lončetom u glavu.

Konačno, što se tiče okolnosti da kod oštećene nisu lekarskim pregledom utvrđene vidljive telesne povrede, sud je stao na stanovište da ova činjeni-

ca nije dovela u sumnju iskaz oštećene koja je rekla da joj je okrivljeni gurnuo prste u vaginu, a veštak sudske medicine je objasnio da je moguće da prilikom prodora dva prsta u predeo polnog organa ne nastanu bilo kakve povrede. Veštak je potom istakao da *„zaista ne bi imalo nikakvog smisla da oštećena, starosti 75 godina, odlazi na ginekološki lekarski pregled i daje svoje objašnjenje događaja ovlašćenom licu na obrascu ministarstva zdravlja za evidentiranje i dokumentovanje nasilja, da se nije desilo sve ono što je oštećena u svom iskazu opisala, pri čemu, na osnovu veštačenja, kod oštećene nije dijagnostikovano duševno oboljenje u užem smislu, privremena duševna poremećenost, niti su takvi poremećaji bili prisutni u vreme kritičnog događaja, niti je ista zaostalog duševnog razvoja, a što bi eventualno dovelo do sumnje u pogledu njenog duševnog stanja.“*

Podaci o učiniocu

Okrivljeni je punoletni muškarac, neoženjen, otac jednog maloletnog deteta, nezaposlen. Ranije je osuđivan zbog krivičnog dela iz Carinskog zakona, kao i zbog krivičnih dela krađe i teške krađe. Osuđen je uslovnim osudama za sva ova krivična dela.

Na osnovu neuropsihijatrijskog veštačenja, utvrđeno je da je kod okrivljenog u vreme izvršenja krivičnog dela postojala zavisnost od alkohola, te da je u momentu izvršenja dela imao alkohol u krvi, što je oslabilo njegove sposobnosti samosavlađivanja i samokontrole. Potom, kako je navedeno u nalazu i mišljenju veštaka, *„da bi ponašanje okrivljenog u sferi zadovoljenja seksualnog nagona bilo uslovljeno mogućim stanjem alkoholisanosti i karakternim oštećenjima usled alkoholizma i odslikavalo bi defekt moralnog suđenja u sklopu socijalno neadekvatnog načina ispoljavanja i zadovoljenja seksualnog nagona, te da su motivi za izvršenje krivičnog dela posledica moralnog suđenja i pokušaja da se postigne rasterećenje libida u stanju alkoholisanosti preko neadekvatnog, socijalno neprihvatljivog objekta, te da izvršenjem istog ispoljava smanjenu kontrolu seksualnih nagonskih pulsija, jedno egoistično hedonističko ponašanje diktirano karakternim oštećenjima usled alkoholizma i alkoholisanosti.“*

U svojoj odbrani, okrivljeni je osporio izvršenje radnje krivičnog dela za koje se tereti. Međutim, nije osporio da je došao kod oštećene, da su sedeli kod nje, da je video produžni kabl na podu i da je hteo da ga pomeri. Nakon toga, okrivljeni je tvrdio da je oštećena, kada je krenuo ka tom kabl, odjednom

ustala, uhvatila ga za majicu i pocepala je na više delova. On se, onda, iznervirao, s obzirom da mu je majica bila nova, te, dok je oštećena njemu cepala majicu on je počeo njoj da cepa donji veš, i to gaćice, pri čemu je oštećena imala na sebi donji veš i bade mantil. Okrivljeni je zatim objasnio, da je, kada je oštećenoj pocepao donji veš, želeo da izađe iz stana, ali da je „ona krenula nekako oko stola i kako je tu u blizini bio krevet, da se on sapleo i pao zajedno sa njom na krevet, da s obzirom da se našao preko nje na tom krevetu, da je pokušao da se podigne i da je u tom trenutku osetio udarac u predelu glave. Naveo je da je oštećena njemu zadala udarac u predelu levog slepoočnog dela šoljom koju je držala u ruci, da joj se obratio rečima: „Jesi li ti normalna žena“, da je onda ona ustala sa kreveta i izašla iz stana, a da je on rukom pokušao da zaustavi krvarenje i da je u takvom stanju otišao kući.“

Sud je mišljenja da je okrivljeni, ovakvim opisom događaja i ponašanja oštećene, koristeći neke od detalja predmetnog događaja, pokušao da predstavi sebe kao žrtvu nekog „*nenormalnog ponašanja oštećene i sticaja nesrećnih okolnosti*“. Sud je, međutim, zauzeo stav da je odbrana okrivljenog očigledno neistinita.

Podaci o žrtvi

Oštećena je u trenutku veštačenja imala 78 i po godina (događaj iz 2019, a veštačenje iz 2022. godine), po proceni veštaka ispravno je orijentisana prema sebi i ličnostima, u vremenu i prostoru. Takođe je uočeno da je prilikom govora o kritičnom događaju, kod nje bila primetna nelagodnost. Kod oštećene nije dijagnostikovano bilo kakav problem mentalnog zdravlja, niti zavisnost od neke psihoaktivne supstance i alkohola. Međutim, nakon preživljenog silovanja, razvila je tegobe vezane za poremećaj spavanja, anksioznost, osećaj stida i posttraumatski stresni poremećaj.

Prvostepeni postupak i presuda

U postupku su izvedeni sledeći dokazi: saslušanje žrtve, saslušanje učinio-ca, kombinovano psihološko-psihijatrijsko veštačenje oštećene i okrivljenog. Pored toga, izvršen je uvid u izveštaje i zapisnike koje su sačinili nadležni organi.

Presudom prvostepenog suda okrivljeni je oglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od šest godina. Od olakšavajućih okolnosti sud

je cenio činjenicu da je okrivljeni krivično delo izvršio u stanju smanjene uračunljivosti, ali ne u bitnoj meri, dok je od otežavajućih okolnosti cenio njegovu raniju osuđivanost. Imajući u vidu navedene okolnosti kao i težinu dela i stepen krivice, sud je okrivljenog osudio za krivično delo silovanje. Takođe, sud je istakao da je kod okrivljenog utvrđeno postojanje zavisnosti od alkohola, da postoji direktna uzročno-posledična veza između zavisnosti od alkohola i izvršenog krivičnog dela, kao i da postoji ozbiljna opasnost da će okrivljeni zbog ove zavisnosti nastaviti sa vršenjem krivičnih dela. Stoga je sud okrivljenom izrekao meru bezbednosti obavezno lečenje alkoholičara koja će se izvršiti u zavodu za izvršenje kazne zatvora ili u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi i može trajati dok postoji potreba za lečenjem, ali ne duže od tri godine, s tim da će se vreme provedeno u ustanovi za lečenje uračunati u kaznu zatvora.

KOMENTARI

Striktno posmatrano, a imajući u vidu odredbe KZ, radnje okrivljenog predstavljaju nedozvoljene polne radnje, inkriminisane kao posebno krivično delo, s obzirom da nije bilo penetracije muškog polnog organa u vaginalni, analni ili oralni otvor žrtve. Veoma je pozitivno što je ovo delo kvalifikovano kao silovanje, što pokazuje na razvoj sudske prakse i približavanje međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Smatramo da je u konkretnom slučaju krivično delo adekvatno kvalifikovano, imajući u vidu da je učinilac hteo izvršenje tog dela, a same radnje koje je preduzeo su u suštini bile radnje koje prethode obljudi.

Ukazujemo da je nejasno zašto žrtva nije dobila status posebno osetljivog svedoka, posebno imajući u vidu njeno psihičko stanje, a naročito PTSP koji je posledica silovanja, kako je to veštak i zaključio.

S druge strane, pozitivno je što ova presuda pokazuje da ne mora kod svakog akta seksualnog nasilja biti povreda/tragova, što je jedan od mitova o silovanju. Međutim, sud je ovo prepoznao i adekvatno uvažio i obrazložio u presudi.

Ukazujemo da su kod veštaka, ali i kod suda vidljive predrasude vezane za starosno doba, posebno kada veštak konstatuje, a sud prihvata da se ne može zamisliti da bi žena od 75 godina otišla na ginekološki pregled i prijavila silovanje ako se to zaista nije dogodilo, pri čemu kod nje nije dijagnostifikovano „duševno oboljenje, privremena duševna poremećenost, niti je zaostalog duševnog razvoja“. Pored toga, smatramo da je i sudijama i veštacima

neophodna obuka o uzrocima rodno zasnovanog nasilja, imajući u vidu da alkohol nije uzrok silovanja, niti je do silovanja došlo zbog „zadovoljavanja seksualnog nagona učinioca“, niti „defekta moralnog suđenja“. Kako je detaljno opisano u feminističkoj literaturi, silovanje je čin nasilja, dokazivanja moći i kontrole, a ne seksa.¹⁶⁷ S tim u vezi, treba ukazati na deo nalaza i mišljenja veštaka, koji je sud prihvatio, a to je da su motivi izvršenje krivičnog dela posledica moralnog suđenja i pokušaja da se postigne rasterećenje libida u stanju alkoholisanosti *preko neadekvatnog, socijalno neprihvatljivog objekta*. Smatramo da je neprihvatljivo da se za starije žene koriste ovakve uvredljive odrednice.

Od olakšavajućih okolnosti sud je cenio činjenicu da je okrivljeni krivično delo izvršio u stanju smanjene uračunljivosti, ali ne u bitnoj meri, dok je od otežavajućih okolnosti cenio njegovu raniju osuđivanost. Smatramo da je kazna od šest godina zatvora prilično blaga, kao i da sud nije detaljno obrazložio otežavajuću i olakšavajuću okolnost, te da nije adekvatno uzeo u obzir posledicu koju je silovanje ostavilo na žrtvu, što svakako predstavlja otežavajuću okolnost.

Kao i u prethodnim slučajevima, smatramo neadekvatnom odluku suda o upućivanju na parnicu za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva žrtve, posebno što odluka nije detaljno obrazložena, već se sud pozvao samo na odredbu čl. 285. st. 4. ZKP, kojom je regulisan način odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu.

SLUČAJ BR. 7

Procesuiranje silovanja starije žene

Pravna kvalifikacija krivičnog dela

U toku postupka utvrđeno je da je okrivljeni pokušao da prinudi na obljubu oštećenu, sa kojom je ranije bio u emotivnoj vezi, tako što ju je pozvao na ulici da mu priđe, a kada je ona to učinila, zatražio od nje da pođe sa njim ka reci Tamiš kako bi još jednom, za kraj, imali seksualni odnos. Oštećena je to odbila, nakon čega ju je okrivljeni uhvatio za levu nadlakticu i počeo da je vuče do jedne šume koja se nalazi u blizini reke Tamiš. Oštećena je počela da viče ali ju je okrivljeni uhvatio za vrat i stegnuo i rekao joj da će je udaviti ako još

¹⁶⁷ Opširnije: <https://valleycrisiscenter.org/sexual-assault/myths-about-sexual-assault/>; <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/rape-power-anger-and-sexuality>; <https://rsvpcenter.washu.edu/get-informed/rape-myths-facts/>

jednom vikne. Zatim, držeći je za ruku, odvuкао ju je do šume gde ju je još jednom pitao da spava sa njim, što je ona ponovo odbila. Okrivljeni je potom rekao oštećenoj: „Ako nećeš milom, onda ćeš silom“, te je krenuo da je obara na zemlju, dok je oštećena pružala otpor, pokušavajući da okrivljenog rukama odgurne od sebe. Tada joj je okrivljeni zadao jedan udarac otvorenom šakom u predelu obraza. Okrivljeni je, potom, oborio oštećenu na zemlju, svojim telom je legao na nju, jednom rukom joj je držao ruke a drugom krenuo da joj cepa majicu i da joj silom skida helanke i donji veš koji je i pocepao, a sve u nameri da svojim polnim organom prodre u polni organ oštećene. Dok je okrivljeni otkopčavao pantalone, oštećena je uspela da ga odgurne sa sebe, da ustane i pobegne do glavne ulice odakle je odmah pozvala policiju. Oštećena je od udaraca i stiskanja koje joj je zadao okrivljeni zadobila lake telesne povrede u vidu krvnih podliva, ogrebotina i nagnječenja.

Veštak, na osnovu izveštaja lekara koji su pregledali oštećenu nakon dela, istakao je da iz ovih izveštaja proizlazi da je oštećena zadobila krvne podlive, nagnječenja i ogrebotinu, te da su sve ove povrede sveže. Naime, kako je veštak naveo, povrede u vidu krvnih podliva nastale su stezanjem ili pritiskom, a stisak šakom i posebno jagodicama, odnosno, vrhovima prstiju je podoban način i sredstvo da se ovakve povrede nanesu. Izuzetak je povreda u vidu krvnog podliva levog kuka, koja je najverovatnije nastala padom i kontaktom sa podlogom ili nekom drugom površinom, kao i krvni podliv ispod desnog oka oštećene, koji je najverovatnije nastao udarcem, a moguće i pritiskom dela šake ili prstima.

Tokom glavnog pretresa ispitan je i svedok, suprug oštećene, koji je istakao da je tog dana bio ispred prodavnice sa prijateljem, da su pili pivo, da je posle nekog vremena došao i okrivljeni, ali da nisu komunicirali sa njim. Potom ga je pozvala supruga (oštećena) i rekla mu da kupi neke stvari u prodavnici, međutim, on joj je rekao da ne može i objasnio zašto, te joj rekao da dođe sama. Oštećena je došla posle nekog vremena, kupila vodu i rekla suprugu da će otići do njihovog prijatelja, te spomenula i ulicu u kojoj taj prijatelj živi. Oštećena je otišla, a svedok je primetio da je nakon nekih 10 minuta i okrivljeni krenuo u istom smeru kao i oštećena. Nakon što je napustio prodavnicu i došao kući, pozvala ga je policija, pa je u stanici saznao da je njegovu suprugu napao okrivljeni, a na njoj je odmah uočio povrede ispod oka, u predelu ruke i vrata. Kada su se svedok i oštećena vratili kući, saznao je od supruge da je okrivljeni proganja i da je ucenjivao da spava sa njim. Svedok je istakao

da je i pre toga njemu okrivljeni ukazivao da „ima nešto“ sa oštećenom, ali mu nikada nije pokazao nikakve konkretne dokaze. Svedok je istakao da je trenutno sa suprugom u dobrim odnosima, nastavili su da žive zajedno, s tim da mu je u jednom momentu bila izrečena mera zabrane približavanja i komuniciranja sa oštećenom. S tim u vezi, sud je izvršio uvid u spise predmeta Osnovnog suda u Pančevu kojim se suprugu oštećene produžavana hitna mera privremenog udaljenja iz stana i privremene zabrane kontaktiranja i prilaska žrtvi.

Svedok, suprug oštećene, dalje je izjavio da su svi „nesporazumi“ između njega i supruge „proizvod ponašanja okrivljenog,“ koji mu je slao različite SMS poruke koje su se odnosile na njegovu suprugu, kao i da je okrivljeni u tim porukama pisao da je bio sa njom, iako nije davao dalja objašnjenja. Suprug oštećene je naveo i da je u ranijem periodu, odnosno, tri godine pre kritičnog događaja, ošamario oštećenu upravo povodom ovakvog sadržaja poruka koje je primio od okrivljenog, kao i da mu jesu izricane obe hitne mere rešenjima osnovnog suda, u koje je sud izvršio uvid. Naime, iz ovih rešenja o izricanju hitnih mera, sud je zaključio da su obe mere izrečene nakon kritičnog događaja, tj. nakon pokušaja silovanja. Stoga je sud stao na stanovište da ovim nije doveden u sumnju iskaz oštećene, niti da ova činjenica utiče na njen kredibilitet, posebno imajući u vidu da je u „takvim okolnostima“ prijavljivala i supruga. Zbog toga, sud konstatuje da ne vidi motiv oštećene zbog kojeg bi, da ju je zaista zlostavljao suprug, prikrivala pravog izvršioca.

Sud nije prihvatio odbranu okrivljenog, koji je negirao izvršenje ovog krivičnog dela, dajući pri tom u potpunosti neuverljive i nelogične razloge i u pogledu okolnosti koji se tiču veze sa oštećenom, saznanja njenog supruga o ovoj vezi, kao i nastalih telesnih povreda koje su konstatovane kod oštećene. Okrivljeni je najpre isticao da ga je „grizla savest“ zbog veze sa oštećenom, zbog čega je želeo da prizna njenom suprugu, a ujedno svom bratu od tetke, svoju dugogodišnju vezu sa oštećenom, kao i da je želeo da raskine ovu vezu, ali da oštećena to nije želela, već da je želela da se razvede i počne da živi sa njim. Zatim, okrivljeni je naveo da je suprugu oštećene želeo da pošalje neke skrinšotove, želeći da mu pokaže kakva je zapravo oštećena, jer je, kako je istakao, ona pored njih dvojice imala još nekog. Nadalje, izneo je „zapažanje“ da je suprug oštećene par godina ranije počeo da sumnja da su njih dvoje u vezi. Međutim, svedok – suprug oštećene, u svom iskazu je naveo da mu je okrivljeni u više navrata govorio kako ima nešto sa njegov-

om suprugom, a kada bi zatražio dodatna objašnjenja okrivljeni bi izbegavao rečima „odjebi“. Takođe, prema stavu suda, indikativno je i to da je „*okrivljeni, u jednoj situaciji, zapretio da će poslati nage fotografije oštećene njenom suprugu.*“

Dakle, prema stavu suda, ponašanje okrivljenog se ne može okarakterisati kao „tipično za osobu koja navodno želi da raskine vezu“ sa oštećenom, niti o se može govoriti o njegovoj navodnoj „griži savesti“ prema suprugu oštećene, imajući u vidu da je okrivljeni njenom suprugu slao poruke, ali nikada do kraja nije decidno otkrio postojanje veze sa oštećenom. Drugim rečima, ponašanje okrivljenog stvara sasvim drugačiju predstavu o njegovim pravim pobudama u odnosu na oštećenu, imajući u vidu razne pritiske kojim ju je izlagao.

Takođe, okrivljeni je izneo svoju verziju događaja – da je povrede iz fotodokumentacije oštećenoj naneo suprug, po saznanju za vezu oštećene i njega, pojačavajući svoju odbranu time da je zapazio modrice na oštećenoj, kada su se kritičnog dana sreli ispred prodavnice, ali da su modrice bile ljubičaste i zelenkaste boje i da su već prolazile, te da se uopšte nije radilo o povredama koje su fotografisane i nalaze se u spisima, odnosno, da te povrede nije video na oštećenoj.

Sud je zaključio da je ovakva odbrana okrivljenog neprihvatljiva, imajući u vidu utvrđeno stanje stvari, a posebno nalaz veštaka koji se izjasnio da su sve povrede konstatovane kod oštećene sveže, osim modrica na potkolenicama, tako da je netačno da je oštećena ove povrede imala i nekoliko dana ranije, kako je okrivljeni pokušao da prikaže.

Podaci o učiniocu

Okrivljeni je punoletni muškarac, neoženjen, bez dece. Nezaposlen je, izdržava ga otac i nije osuđivan. Kada je reč o psihičkom stanju okrivljenog, sud je konstaovao da u toku postupka ni jedna okolnost nije ukazala na to da je okrivljeni osoba kod koje postoji neka „*duševna bolest, privremena duševna poremećenost ili zaostali duševni razvoj, kao ni okolnost koja bi ukazala na sumnju da okrivljeni boluje od neke od bolesti zavisnosti*“, te je sud zaključio da je u vreme izvršenja krivičnog dela okrivljeni mogao da shvati značaj svog dela i da je mogao da upravlja svojim postupcima, te da je bio uračunljiv. U tom smislu, prema konstataciji suda, okrivljeni je imao tačnu predstavu o tome da preduzima radnje prinude u cilju „obljube oštećene upotrebom sile.“

Podaci o žrtvi

U ovom predmetu, u činjeničnom stanju i obrazloženju presude, nema gotovo nikakvih podataka o oštećenoj. Poznato je, iz svedočenja njenog supruga, da je trpela fizičko nasilje od njega i pre pokušaja silovanja (šamar), kao i nakon pokušaja silovanja, što je i prijavila, nakon čega su policija, odnosno sud izrekli hitne, pa produžene hitne mere zaštite od nasilja u porodici.

Iz iskaza oštećene je poznato da je sa okrivljenim spavala tri puta i to tako što je bila prinuđena na seksualne odnose, pošto ju je okrivljeni ucenjivao nagim fotografijama koje je slala suprugu dok je bio na privremenom radu u Austriji. Kontakt sa optuženim je prekinula 2019. godine, izbegavala ga je, iako joj je on slao poruke i faktički je pratio i proganjao, sve do kritičnog događaja, tj. sve do pokušaja silovanja.

Prvostepeni postupak i presuda

U postupku su izvedeni sledeći dokazi: saslušanje žrtve, saslušanje učinio-ca, kao i saslušanje četiri svedoka. Pored toga, izvršen je uvid u izveštaje i zapisnike koje su sačinili nadležni organi, kao i u spise predmeta vezane za izricanje mera za zaštitu od nasilja u porodici.

Presudom prvostepenog suda okrivljeni je oglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od tri godine. Prilikom odlučivanja o vrsti i visini krivične sankcije koju će primeniti prema okrivljenom, sud navodi da je cenio sve okolnosti, te je kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da je delo ostalo u pokušaju i da je okrivljeni neosuđivan, dok je kao otežavajuću okolnost cenio činjenicu da je okrivljeni slao poruke suprugu oštećene, koji mu je i rođak, nagoveštavajući u kakvom je odnosu sa njegovom suprugom, *„uznemiravajući na taj način celu porodicu, što je rezultovalo svađama oštećene i njenog supruga, koje uznemiravanje i praćenje oštećene se produžilo i nakon izvršenja krivičnog dela.“*

KOMENTARI

Veoma je pozitivno što je sud poklonio veru iskazu žrtve, navodeći da je pouzdan i istinit, a ujedno potkrepljen i drugim dokazima, imajući u vidu pokušaje odbrane da negiraju pokušaj silovanja i čitavu situaciju prikažu u potpuno drugačijem svetlu (optuženi koji želi da raskine „tajnu vezu“ i slično). Pored toga,

smatramo da je sud pravilno sagledao sve okolnosti u vezi sa svedočenjem supruge oštećene, kao i učinioca, te da je ispravno zaključio da su napori odbrane usmereni na diskreditaciju žrtve pokušaja silovanja i na prebacivanje odgovornosti za nasilje u konkretnom slučaju na suprugu oštećenje, zbog postojanja ranijeg porodičnog nasilja.

Iz svedočenja žrtve i njenog supruge je evidentno da je bilo porodičnog nasilja, koje najpre oboje negiraju, uprkos činjenici da su suprugu izrečene hitne mere, a onda suprug oštećene, suočen sa dokazima iz drugog predmeta, navodi da oštećenu „nije prebio nego samo ošamario“. Iako nije direktno tema ovog istraživanja, treba ukazati da veliki broj žena u Srbiji živi u nasilju i da je izlazak iz nasilja otežan nizom faktora. U konkretnom slučaju psihičko stanje, odnosno, emocije oštećene, gotovo su zanemarene, kao i posledice koje je pokušaj silovanja ostavio na nju, posebno imajući u vidu da je nakon toga doživljavala i nasilja od supruge.

Smatramo da je sud propustio da izrekne meru bezbednosti zabrane približavanja i kontaktiranja, imajući u vidu sve okolnosti slučaja, a posebno veoma blagu kaznu na koju je učinilac osuđen, u trajanju od tri godine. Takođe, čini se da je u ovom slučaju bilo obeležja i drugih krivičnih dela, kao što je proganjanje i ucenjivanje.

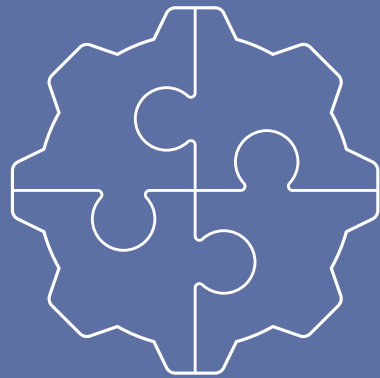
Prilikom odlučivanja o vrsti i visini krivične sankcije koju će primeniti prema okrivljenom, sud navodi da je cenio sve okolnosti, te je kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da je delo ostalo u pokušaju i da je okrivljeni neosuđivan, dok je kao otežavajuću okolnost cenio činjenicu da je okrivljeni slao poruke suprugu oštećene, koji mu je i rođak, nagoveštavajući u kakvom je odnosu sa njegovom suprugom, čime je uznemiravao celu porodicu, što je rezultiralo svađama oštećene i njenog supruge, a uznemiravanje i praćenje se nastavilo i nakon izvršenja krivičnog dela. Najpre, smatramo da se ne može ceniti kao olakšavajuća okolnost u konkretnom slučaju to što je delo ostalo u pokušaju, ako se ima u vidu da ga učinilac nije dovršio samo zbog otpora i snalažljivosti žrtve, a ne zbog odustanka učinioca od izvršenja dela.

Imajući sve ovo u vidu, smatramo da je sud veoma blago kaznio učinioca, pri čemu nije pružio detaljnije obrazloženje razloga za ovako blagu kaznu zatvora. Naime, odredbama čl. 30. KZ propisano je da će se pokušaj kazniti za krivična dela za koja se po zakonu može izreći kazna od pet godina ili teža kazna, kao i da će se učinilac za pokušaj kazniti kaznom propisanom za to krivično delo ili ublaženom kaznom. Odredbama čl. 56. st. 1. tač. 3. KZ propisano je da sud može učiniocu krivičnog dela izreći kaznu ispod granice propisane

zakonom ili blažu kaznu ako utvrdi da postoje naročito olakšavajuće okolnosti koje ukazuju na to da se sa ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja. Međutim, sud je propustio da obrazloži kojim se razlozima rukovodio kada je učinioca kaznio na kaznu zatvora od tri godine.

Kao i u drugim slučajevima, oštećena je upućena da imovinskopravni zahtev za naknadu štete ostvari u parničnom postupku.

3.

3

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

3.1. Zaključci

- ✓ Seksualno nasilje, uključujući silovanje, predstavlja jedan od najekstremnijih oblika rodno zasnovanog nasilja, sa dubokim psihološkim, fizičkim i društvenim poslasticama po žrtve. Žene su u ogromnom broju žrtve, a učinioci gotovo isključivo muškarci. Seksualno nasilje je sistemski problem, a ne izolovani događaj.
- ✓ Definicija silovanja u Krivičnom zakoniku Republike Srbije nije u skladu sa Istanbulskom konvencijom jer zahteva dokazivanje upotrebe sile ili pretnje, umesto da se fokusira na odsustvo dobrovoljno datog pristanka. U poređenju sa zakonodavstvima drugih zemalja koje su implementirale savremene pristupe zaštiti od seksualnog nasilja, Srbija zaostaje u pogledu regulative i zaštitnih mehanizama.
- ✓ U društvu su prisutni brojni mitovi o silovanju, poput verovanja da je otpor žrtve neophodan, što doprinosi stigmatizaciji žrtava i otežava njihovu pravnu zaštitu i podršku.
- ✓ U presudama su приметni rodni stereotipi, a iz nekih presuda je evidentno da sudije, tužioci i advokati ne razumeju rodno zasnovano nasilje, da se ponekad implicira da je odgovornost delimično na žrtvi zbog njenog ponašanja ili drugih okolnosti, što doprinosi sekundarnoj viktimizaciji žrtve.
- ✓ Seksualno nasilje ostavlja trajne posledice na mentalno zdravlje žrtava, posebno u slučajevima gde su intimni partneri učinioci, kao i u

slučajevima u kojima su žrtve deca, što zahteva poseban pristup u pružanju podrške.

- ✓ Analiza pravosudne prakse pokazuje da veliki broj prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja ne rezultira osuđujućom presudom. Između ostalog, to može biti i zbog rigidnog zakonodavstva koje zahteva dokazivanje sile ili pretnje, što nije u skladu sa savremenim pristupima međunarodnog prava. Iako je Srbija ratifikovala Istanbulsku konvenciju, odredbe ove konvencije retko se primenjuju u sudskim postupcima. Ovo dodatno otežava procesuiranje seksualnog nasilja i obeshrabruje žrtve da prijave zločin.
- ✓ Presude ukazuju na potrebu za edukacijom pravosudnih organa u vezi sa savremenim shvatanjem seksualnog nasilja, uključujući razumevanje traume žrtava i eliminaciju pristrasnog tumačenja zakona.
- ✓ Analiza presuda je pokazala nerazumevanje značaja određenih otežavajućih i olakšavajućih okolnosti u slučajevima seksualnog nasilja. Na primer, u jednom slučaju je kao olakšavajuća okolnost navedeno da je učinilac otac šestoro dece, a delo je učinio prema detetu čiji je usvojilac. U analiziranim predmetima otežavajuće i olakšavajuće okolnosti se uglavnom samo nabrajaju, bez detaljne procene uticaja pojedinih okolnosti na visinu kazne, uz navođenje uobičajene fraze o svrsi kažnjavanja, koja će se ostvariti izrečenom kaznom.
- ✓ U pojedinim slučajevima žrtve su ispitivane tri ili više puta, a uprkos zakonskoj mogućnosti, žrtvama se ne priznaje status posebno osetljivih svedoka, čak ni kada su maloletne.
- ✓ Sam istraživački proces je pokazao da pojedini sudovi ne poštuju zakonske dužnosti u pogledu prava na pristup informacijama od javnog značaja, imajući u vidu da je istraživačkom timu odbijen zahtev za dostavljanje traženih anonimizovanih presuda, te u istraživačkom uzorku nedostaju dve pravosnažne presude za krivično delo silovanja. Takođe, neki sudovi i tužilaštva dostavljaju određene informacije, ali su one selektivne i ne odgovaraju u potpunosti informacijama koje su tražene.
- ✓ Sudovi upućuju žrtve da imovinskopravne zahteve ostvaruju u parnici, najčešće bez ikakvog obrazloženja ove odluke.
- ✓ U slučajevima sklapanja sporazuma o priznanju krivičnog dela, kako je to trenutno regulisano krivičnim zakonodavstvom Republike Srbije,

žrtva ostaje bez ikakve pravne mogućnosti da u tom postupku učestvuje – ne traži se njena saglasnost za sklapanje ovog sporazuma, niti ima mogućnost izjavljivanja žalbe protiv presude kojom je sporazum prihvaćen.

3.2. Preporuke

- ✎ Izmeniti definiciju silovanja u Krivičnom zakoniku Republike Srbije u skladu sa standardima Istanbulske konvencije, stavljajući u fokus odsustvo dobrovoljno datog pristanka, bez potrebe za dokazivanjem upotrebe sile ili pretnje. Pored toga, u opis krivičnog dela silovanja potrebno je eksplicitno uključiti svaki vid penetracije u vaginalni, analni ili oralni otvor žrtve, izvršen kako muškim polnim organom, tako i bilo kojim predmetom ili drugim delovima tela učinioca, čime bi se omogućilo adekvatno kažnjavanje za ovo delo, uključujući i za pokušaj ovog dela i ostvarila generalna i specijalna prevencija u pogledu ovog oblika kriminaliteta.
- ✎ Organizovati kontinuirane programe obuke za sudije, tužioce i advokate o rodno zasnovanom nasilju, sa posebnim naglaskom na razumevanje traume, eliminaciju rodni stereotipa i primenu odredaba Istanbulske konvencije.
- ✎ U programe obuke obavezno uključiti način odmeravanja kazne u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, uključujući i adekvatnu ocenu olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. Pored toga, posebna pažnja treba da se obrati na slučajeve seksualnog nasilja prema deci i maloletnicima, kao i na slučajeve seksualnog nasilja prema ženama iz višestruko marginalizovanih grupa (npr. žene sa invaliditetom, Romkinje i sl).
- ✎ Razviti priručnike i smernice za pravosudne organe koji uključuju savremene pristupe razumevanju seksualnog nasilja i primenu međunarodnih standarda.
- ✎ Osigurati da žrtve seksualnog nasilja dobiju status posebno osetljivih svedoka, posebno kada su maloletne ili su iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa.
- ✎ Ograničiti broj ispitivanja žrtava tokom sudskog procesa, odnosno, dosledno primenjivati odredbe o maksimalnom broju ispitivanja, uz osiguravanje da se njihove prethodno date izjave pročitaju kada

je potrebno, odnosno, koriste na način koji smanjuje sekundarnu viktimizaciju.

- ☞ O naknadi nematerijalne štete žrtvama seksualnog nasilja treba odlučiti u okviru krivičnog postupka, što uključuje i odmeravanje visine naknade štete po slobodnoj oceni, u skladu sa čl. 232. Zakona o parničnom postupku, a ukoliko krivični sud to ne učini, neophodno je da detaljno obrazloži odluku o upućivanju žrtava da imovinsko-pravni zahtev ostvaruju u parnici.
- ☞ Izmeniti odredbe o sklapanju sporazuma o priznanju krivičnog dela. Neophodno je da žrtva bude uključena u ovaj postupak, da ima mogućnost da se saglasi ili ne saglasi sa sporazumom, kao i da ima pravo na izjavljivanje žalbe na presudu kojom je sporazum o priznanju krivičnog dela prihvaćen.
- ☞ Pokrenuti kampanje za razbijanje mitova o silovanju i seksualnom nasilju u cilju smanjenja stigmatizacije žrtava i razumevanja pojma dobrovoljnog pristanka. Takođe, neophodno je raditi na promeni percepcije seksualnog nasilja kroz saradnju sa medijima, edukativne programe u školama i rad sa zajednicom.
- ☞ Podsticati koordinaciju između državnih institucija, nevladinih organizacija i međunarodnih tela radi praćenja i unapređenja mera prevencije, zaštite i sankcionisanja seksualnog nasilja.
- ☞ Osigurati transparentnost rada pravosudnih organa, uključujući i redovno javno objavljivanje anonimizovanih pravosnažnih presuda na portalima sudova.
- ☞ Omogućiti istraživačima pristup informacijama od javnog značaja u skladu sa zakonom i uspostaviti standardizovane procedure za dostavljanje informacija istraživačkim timovima kako bi se unapredila istraživanja i analiza pravosudne prakse.
- ☞ Na celoj teritoriji Srbije uspostaviti specijalizovane centre za podršku žrtvama seksualnog nasilja, po ugledu na centre koji funkcionišu u AP Vojvodini, koji nude psihološku, pravnu i medicinsku pomoć, sa posebnim timovima obučanim za rad sa traumatizovanim osobama.
- ☞ Sprovesti dublju analizu javnotužilačke prakse u slučajevima seksualnog nasilja.

4

LITERATURA

- *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – osnovna studija*, dostupno na: <https://www.potpisujem.org/doc/33df186c9ded15296bc6f1d79f09ed22.pdf>
- *Analysis of definition of rape in the European Union*, European Women Lobby, dostupno na: <https://womenlobby.org/EWL-Observatory-Analysis-of-definitions-of-rape-in-the-EU-The-added-value-of/>
- Beker Kosana i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama – polazna studija*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017
- Beker Kosana, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019*, Pančevo, FemPlatz, 2020, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf
- Bilten Višeg suda u Beogradu 87/2016
- Bilten Višeg suda u Beogradu br. 86-2015
- Caletti Gian Marco, *Consent and Sexual Offenses, Comparative Perspectives – Italy*, Baden-Baden, 2022
- Council of Europe, *Conclusions on the implementation of recommendations in respect of Serbia adopted by the Committee of the Parties to the Istanbul Convention*, IC-CP/Inf(2023)11, 1 June 2023, dostupno na: <https://rm.coe.int/conclusions-on-the-implementation-of-recommendations-in-respect-of-ser/1680ab7280>
- Cvetković Vladimir, *Krivično delo silovanja iz člana 178 KZ RS* u: Dragiša Slijepčević, et al. (ur) *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije* 2, Beograd, Intermeks, 2006
- Čulinović Ferdo, *Žena u našem krivičnom pravu*, Beograd 1934
- Dakić Dušan, *Silovanje bez prinude*, Otvorena vrata pravosuđa, 17.01.2022, dostupno na: <https://www.otvorennavratapравосуђа.rs teme/krivicno-pravo/silovanje-bez-prinude>
- Deklaracija o politikama suprotstavljanja nasilju nad ženama u demokratskoj Evropi, III Evropska ministarska konferencija, Rim, 1993, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>
- Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja prema ženama, 20. decembar 1993, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>
- Direktiva 2004/80/EC, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0080>
- Direktiva 2011/36/EU, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036>
- Direktiva 2011/93/EU, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj>
- Direktiva 2012/29/EU, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>
- *Domestic violence against women and girls*, Innocent Digest No.6, UNICEF, Florence, Italy, 2000, dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/507297?ln=en&v=pdf>
- Dragičević Dičić Radmila i dr, *Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku*, Beograd, Vrhovni kasacioni sud, 2019
- Đurđić Vojislav i Dragan Jovašević, *Krivično pravo: posebni deo*, Beograd, Nomos, 2010
- *GREVIO izveštaj za Srbiju*, FemPlatz, 27.01.2020, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n20>
- GREVIO, *Baseline Evaluation Report – Albania*, Strasbourg, 2017

- GREVIO, Baseline Evaluation Report – Germany, Strasbourg, 2022
- GREVIO, Baseline Evaluation Report – Ireland, Strasbourg, 2023
- GREVIO, Baseline Evaluation Report – Italy, Strasbourg, 2020
- Grupa autora, *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*, Beograd, 1995
- Ignjatović Tanja i dr, *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira RS sa Konvencijom SE o borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – osnovna studija*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2014
- Inicijativa za izmene krivičnog dela silovanje – Kazniti svaki nedobrovoljni seksualni odnos, Autonomni ženski centar, 2018, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/prakticne-politike/zagovaranje/1345-2018-inicijativa-za-izmene-krivicnog-dela-silovanje-kazniti-svaki-nedobrovoljni-seksualni-odnos>
- Kiurski Jasmina, *Krivična dela protiv polne slobode*, Iustitia, br. 3/2017
- Konstantinović Vilić Slobodanka i Nevena Petrušić, *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004
- Konstantinović Vilić Slobodanka i Vesna Nikolić Ristanović, *Kriminologija*, Beograd, Prometej, 2018
- Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005-isp, 107/2005-isp, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019
- Lazarević Ljubiša, *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union. 2011
- Lazarević Ljubiša, *Krivično pravo Jugoslavije*, posebni deo, Beograd, 1995
- Logar Roza, *Nasilje nad ženama – istorija i razvoj novih modela intervencije u Evropi*, Centar Evropske Unije, Univerzitet u Viskonsinu-Medison, 2004
- Marković Ivanka, *Silovanje – krivično djelo protiv polnog integriteta (dileme u sudskoj praksi)*, Srpska pravna misao, 53/2020
- Memedović Nikola, *Krivično delo silovanja u jugoslovenskom pravu*, Narodna knjiga, 1988, Beograd
- Mirić Filip, *Krivičnopravna zaštita osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2023
- Mladenović Lepa, *Emocije menjaju rad mozga, Feministički pristup neurobiologiji traume silovanja*, Beograd, Autonomni ženski centar, 2020, dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije/lepa_mladjenovic-EMOCIJE_MENJAJU_RAD_MOZGA.pdf
- Mladenović Lepa, *SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja*, u: Žene za život bez nasilja – Priručnik za volonteke SOS telefona, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu, 1995
- *Nasilje nad ženama: istraživanje sprovedeno širom Evropske Unije*, FRA – Agencija za fundamentalna prava, Kancelarija za publikacije EU, Luksemburg 2014
- Nikolić-Ristanović Vesna (ur), *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2010
- *Obljuba nad nemoćnim licem ili silovanje*, MDRI, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/saopstenja/diskriminacija-zena-sa-invaliditetom-obljuba-nad-nemocnim-licem-ili-silovanje>.
- OHCHR – UN Human Rights Treaty Bodies, *Reporting status for Serbia*, dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/countries.aspx?CountryCode=SRB&Lang=EN

- Okvirna odluka 2001/220/JHA, dostupno na: <https://test.astra.rs/wp-content/uploads/2017/11/Okvirna-odluka-Saveta-EU-o-polozaju-zrtava-u-krivicnom-postupku-2001-220-JHA.pdf>
- Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, dostupno na: https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/Pekinska-deklaracija_i_Platforma_delovanja1.pdf
- Petrušić **Nevena** i Kosana Beker, *Integrisanje rodne perspektive u zakonodavstvo, u: Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla* u: Pajvančić Marijana (ur.), Beograd, Misija OEBS-a u Srbiji, 2021, dostupno na: <https://zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Parlament%20iz%20zenskog%20ugla%20OEPS.pdf>
- Pihler Stanko, *Osnovne crte u razvoju krivičnog prava Srbije od 1815. do kodifikacije iz 1860. g.* Anali, 1-2/1974, dostupno na: https://anali.rs/xml/197-1/1974c/1974-1-2c/Anali_1974-1-2c-11.pdf
- Predstavka br. 39272/98, dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22item-id%22:%5B%22001-61521%22%5D%7D>
- Preporuka 1450 (2000) – Nasilje nad ženama u Evropi, Parlamentarna skupština Saveta Evrope, 2000. godine, dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16783&lang=en>
- Preporuka 1582 (2002) – Nasilje nad ženama u porodici, Parlamentarna skupština Saveta Evrope, 2002. godine, dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17055&lang=en>
- Preporuka Rec (2002)5 o zaštiti žena od nasilja, Komitet ministara Saveta Evrope, 2002. godine, dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/recommendation-rec-2002-5-and-other-tools-of-the-council-of-europe-concerning-violence-against-women>
- Presuda Apelacionog suda u Beogradu, KŽ. 350/2010 od 31.3.2010. godine
- Presuda Apelacionog suda u Beogradu, KŽ1 552/2017 od 18.9.2017. godine
- Presuda Apelacionog suda u Nišu, KŽ. 2202/2010 od 30.6.2010. godine
- Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ1 477/2010 od 12.9.2010. godine
- Presuda Višeg suda u Kraljevu KŽ. br. 33/10 od 11.5.2010. godine
- Radojković Zvezdan, *Tretman krivičnog dela silovanja u pravnoj teoriji i praksi*, doktorska disertacija, Univerzitet Edukons, Fakultet Sremska Kamenica
- Radovanović Miloš i Miroslav Đorđević, *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd, 1977
- Report submitted by Serbia pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report). Dostupno na: <https://rm.coe.int/state-report-serbia/pdfa/168094afec>
- Rešenje Apelacionog suda u Nišu, KŽ1 281/2020 od 21.5.2020. godine
- Rešenje Apelacionog suda u Nišu, KŽ1 281/2020 od 21.5.2020. godine
- Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, KŽ1 2232/2012 od 3.12.2012. godine
- Rešenje Višeg suda u Beogradu, KŽ1 730/2014 od 30.10.2014. godine
- Slavnić Ljiljana, *Istorija pravnih institucija*, Alfa-graf NS, Novi Sad, 2008
- *Statistika pravosuđa. Punoletni učinioci krivičnih dela u 2023. godini*, Republički zavod za statistiku, Beograd, jul 2024, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20241186.pdf>
- Stojanović Zoran, *Silovanje bez prinude - usaglašavanje KZ Srbije sa članom 36. Istanbulske konvencije*, NBP. Nauka, bezbednost, policija, br. 1/2016, dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-8872/2016/0354-88721601001S.pdf>
- Stojanović Zoran i Obrad Perić, *Krivično pravo: posebni deo*, Beograd, Pravna knjiga, 2006

- Stojanović Zoran, *Komentar Krivičnog zakonika, prema stanju Krivičnog zakonika od 1. decembra 2019. godine i prema stanju zakonodavstva od 27. oktobra 2023. godine* Beograd, Službeni glasnik, 2020
- Stojanović Zoran, *Kriterijumi određivanja inkriminacija – uopšte i u sferi seksualnih odnosa*, Ljubljana
- Škulić Milan, *Krivično delo obljube nad nemoćnim licem – normativna konstrukcija, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije*, Crimen, (IX) 1/2018
- Škulić Milan, *Krivično delo silovanja u krivičnom pravu Srbije – aktuelne izmene, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije*, Crimen, 3/2017
- Urošević Laza, *Sudski Trebnik*, II deo, Beograd, 1929
- Vrhovni sud Srbije, Kž194/1991, presuda od 11.11.1991
- Vrhovni sud Vojvodine, 1.Kž.3/82, presuda od 1.11.1981
- Vrhovni Vojni sud, K. 18/1960
- Vujičić Nikola, *Krivičnopravni i kriminološki aspekti seksualnog nasilja u Republici Srbiji*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja br. 1/2016
- Weiser Easteal Patricia, *Violence Prevention Today – Rape*, Australia Institute of Criminology, 1992
- *Zaključna zapažanja za Republiku Srbiju*, CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 24, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cedawcsrbco4-concluding-observations-fourth-periodic-report>
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005
- Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, „Službeni glasnik RS“, br. 32/2013
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 12/13
- Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta međunarodnog krivičnog suda, dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-potvrđivanju-rimskog-statuta-medunarodnog-krivicnog-suda.html>
- Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik RS“ br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US
- Zamfir Ionel, *Definitions of rape in the legislation of EU Member States*, European Parliamentary Research Service, 2024
- Živanović Toma, *Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije*, posebni deo, II knjiga, Beograd, 1936
- Živanović Toma, *Osnovi krivičnog prava*, posebni deo, II knjiga, Beograd, 1923

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

343.541:340.142(497.113)

ПЕТРУШИЋ, Невена, 1958-

Praksa sudova u procesuiranju slučajeva silovanja u AP Vojvodini / [autorke Nevena Petrušić, Kosana Beker] ; [urednica Biljana Stepanov]. - Kikinda : Centar za podršku ženama, 2024 (Zemun : Pozitiv print). - 131 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 250. - Str. 11-12: Uvod / Biljana Stepanov.
- Napomene i objašnjenja u beleškama uz tekst. - Bibliografija. - Summary.

ISBN 978-86-87681-14-9

1. Бекер, Косана, 1972-

а) Сексуално насиље - Процесуирање - Судска пракса - Војводина

COBISS.SR-ID 163764745

PRAKSA SUDOVA
U PROCESUIRANJU SLUČAJEVA
SILOVANJA U AP VOJVODINI
